

BESA

מרכז בגין-סאדאת
למחקרים אסטרטגיים
אוניברסיטת בר-אילן

תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל

עדו הכט

עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 208

אוניברסיטת בר-אילן
עיונים בביטחון המזרח התיכון מס' 208

תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל

עדו הכט

תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל

Israel's National Security Concept: Insights from the 'Iron Swords' War

Eado Hecht

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (בס"א)
אוניברסיטת בר-אילן
רמת גן 5290002
טל' 03-5318959
besa.center@biu.ac.il

ISSN 0793-1042

אוקטובר 2024

© כל הזכויות שמורות
תמונת שער: Shutterstock

מרכז בגין-סאדאת (בס"א) למחקרים אסטרטגיים

מרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים (מרכז בס"א) עורך מחקרים מכווני מדיניות בנושאים אסטרטגיים - במיוחד בנושאים הקשורים לביטחון הלאומי של ישראל ולמדיניות החוץ שלה - ובסוגיות אזוריות במזרח התיכון.

פרסומיו של מרכז בס"א מכוונים אל מקבלי ההחלטות הישראלים הבכירים במערכת הפוליטית, במסד הביטחוני ובשירות החוץ של ישראל, וכן אל הסגל הדיפלומטי, התקשורת, הקהילה האקדמית, מנהיגי הקהילות היהודיות ברחבי העולם והקהל המשכיל באופן כללי.

המרכז מקיים כנסים בין-לאומיים, הרצאות ותדרכים המיועדים לקהל בין-לאומי ומקומי. באירועים אלה משתתפים מומחים מובילים בתחומם מן האקדמיה ואנשי מעשה מהארץ ומחו"ל. מרכז בס"א פיתח שיתופי פעולה פוריים עם מכונים מובילים בתחום המחקר האסטרטגי בכל רחבי העולם.

ועד מנהל

פרופ' אמנון אלבק, פרופ' גיל אפשטיין, פרופ' רמי גינת, פרופ' יהושע טייטלבוים, מר זהר ינון, פרופ' גלית נהרי, פרופ' אריה צבן, פרופ' ג'ונתן ריינהולד, פרופ' איתן שמיר.

צוות המרכז

מנהל המרכז: פרופ' איתן שמיר

חוקרים: תא"ל (מיל") ערן אורטל, ד"ר אפרת אביב, ד"ר שי אטיאס, סא"ל (מיל") ד"ר רפאל בוכניק-חן, ד"ר זיו בורר, ד"ר יעלי בלון-אלקון, אלוף (מיל") ד"ר יעקב בנג'ו, סא"ל (מיל") ד"ר שאול ברטל, ד"ר לורן דגן עמוס, אלוף (מיל") גרשון הכהן, ד"ר עדו הכט, השגריר מיכאל הררי, תא"ל (מיל") ד"ר מוני חורב, פרופ' ולדימיר (זאב) חנין, פרופ' יהושע טייטלבוים, פרופ' אודי לבל, ד"ר אלון לבקוביץ, סא"ל (מיל") דוד לוי, ד"ר יוסף מן, פרופ' שמואל סנדלר, פרופ' יונתן פאקס, ד"ר אייל פינקו, ד"ר נתנאל פלמר, פרופ' אפרים קארש, ד"ר עוזי רובין, ד"ר אלישבע רוסמן, ד"ר עילי רטיג, פרופ' יונתן ריינהולד, אל"מ (מיל") שי שבתאי, מר רן שגב, סא"ל (מיל") ד"ר דני שוהם, ד"ר אמירה שיף, פרופ' שלמה שפירא.

מרכזת: אלונה ברינר

מנהלת משרד ושיווק דיגיטאלי: שני שריקי

עריכה באנגלית: יהודית לוי

תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל

עדו הכט

תקציר

בעקבות האסון של ה-7 באוקטובר 2023 צצו אמירות רבות על כך ש"תפיסת הביטחון קרסה". אלו אמירות שגויות. לא התפיסה קרסה אלא היישום שלה בעקבות כשלושים שנים של שינויים בתפיסת המלחמה שפיתחו צה"ל ומערכת הביטחון.

המסמך מציג ומנתח את תפיסת הביטחון הלאומית של ישראל על מגוון מרכיביה, ואת התובנות שיש להפיק מכישלון יישומה ב-7 באוקטובר, אבל, לא פחות חשוב מכך - הקושי ליישם ולממש את עקרונותיה במהלך -אחד-עשר החודשים שנמשכת המלחמה בינתיים.

חשוב להדגיש שהמציאות אינה שחורה או לבנה, היא עשויה מגוונים של אפור. לא כל מה שנעשה היה שגוי או נכשל, אבל התוצאה הסופית אינה טובה. עלינו להתאמץ לתקן את הדרוש תיקון. תיקון תוך כדי מלחמה הוא קשה - המצב שנקלענו אליו לא נוצר בין רגע, הוא תוצאה של תהליך ממושך, וגם התיקון אינו עניין של החלטה ופתרון מיידיים. גם הפתרון יהיה תהליך ממושך וקשה.

תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל: תובנות ממלחמת חרבות ברזל

עידו הכט

מבוא

בעקבות אסון ה-7 באוקטובר 2023 צצו אמירות רבות על כך ש"תפיסת הביטחון קרסה". אני כופר בכך, טענתי היא שלא התפיסה קרסה אלא היישום שלה.

היישום כשל בין היתר מפני שבמשך שלושה עשורים החליטו רבים בצמרת שהמציאות השתנתה במידה כזאת שהתפיסה הוותיקה מיושנת, אין צורך ללמוד אותה (נתקלתי בלא מעט בורות בנושא) וצריך להמציא תפיסת ביטחון חדשה. אני טוען שהמציאות נותרה זהה למציאות בשנות החמישים והשישים בהן עוצבה תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, אלא שהשינויים במציאות אינם קיצוניים כפי שנוטים לטעון, ולכן תפיסת הביטחון עדיין תקפה - **בוודאי שיש צורך לעדכן מאפיינים ביישומה, אבל אין צורך לשנות את מהותה ואת עקרונותיה**. אם רוצים לדון בשינוי, חייבים קודם ללמוד אותה לעומק וכך גם את ההגיגות המונחים ביסודה.

לפני שאתחיל בהצגת המסקנות, התובנות והלקחים שלי חשוב לציין שהמציאות איננה שחורה או לבנה אלא גוונים של אפור. יש דברים שצה"ל עשה טוב מאוד, יש דברים שבוצעו ברמה בינונית ויש דברים שרמת הביצוע שלהם הייתה גרועה. ההבדלים נובעים מהאופן בו צה"ל בנה והכשיר את עצמו במהלך שלושים השנים האחרונות. ההבדל הגדול הוא בין היכולות שפיתחו צה"ל וקהיליית המודיעין לניהול מה שכונה בתפיסת הביטחון הוותיקה של מדינת ישראל 'הביטחון השוטף' ובין מה שפותח לניהול 'הביטחון היסודי'¹. בכל מה שקשור בביטחון השוטף, מהרמה האסטרטגית למטה עד לרמה הטכנו-טקטית, צה"ל טוב מאוד. אולם, הכשירות של צה"ל בכל ההיבטים יורדת ככל שעצמות הלחימה הנדרשת ממנו הולכת וגוברת, החל בעצמות בינונית והמשך בעצמות גבוהה - עצמויות הדורשות יכולות לחימה סדורה ובתוכה תמרונים של כוחות קרקעיים גדולים. במהלך שלושים השנים האחרונות קיצץ צה"ל בהדרגה ביכולות אלה (צמצום בכוחות המתאימים, שינויים בתורה וצמצום חד בהכשרה ובאימונים המתאימים) עד שהגיע למצב בו היה בתחילת המלחמה הנוכחית.

המסמך שלהלן מסכם את תובנותי מהמלחמה הנוכחית לגבי תפיסת הביטחון של ישראל ויישומה לקראת ובמהלך המלחמה. הוא אינו נוגע ברמה הטקטית או המערכתית, למעט בנקודות הדרושות להמחשה או ייחודיות בהשפעתן על הרמה האסטרטגית והרמה המדינית - שהן הרמות בהן עוסקת תפיסת הביטחון הלאומי. עם זאת, חשוב לזכור - כל תפיסה מדינית וכל תפיסה אסטרטגית צריכה להתבצע בסוף באמצעות מערכות וקרבות ולכן היכולות שנבנו או לא נבנו לביצוע לחימה ברמה המערכתית וברמה הטקטית קובעות את היכולת לממש את המדיניות ואת האסטרטגיה.

מבנה התפיסה עצמה הוא שתי וערב, קיימות זיקות הדוקות בין העקרונות והמרכיבים השונים והם משפיעים זה על זה. אולם, כדי להסביר את התפיסה נדרשת הפרדתה לעקרונות ולמרכיבים ולתת הסבר פרטי עבור כל אחד מהם. לכן, לאורך המסמך תהיה מיידה של חזרה על חלק מהתובנות והטענות בפרקים שונים.

כמו-כן, בתוך התפיסה יש מתחים ואף סתירות. המציאות אינה פשוטה וברורה - היא מסובכת ולא יציבה, ולכן ייתכנו בעת ובעונה אחת שני עקרונות שכל אחד בפני עצמו נכון לחלוטין, אבל במציאות הם מתנגשים זה בזה ודורשים מהמדינאים ומבכירי מערכת הביטחון לפשר ביניהם בעת קביעת המהלכים שיבוצעו, כשבכל מקרה ומקרה נדרשת פשרה שונה. לכן, למרות שעקרונות ומרכיבי תפיסת הביטחון קבועים למדי, הרי שהיישום שלהם משתנה לעיתים קרובות ודורש יד אומן לקביעת מדיניות הביטחון המותאמת לכל מצב ייחודי בפני עצמו. תנאי אחד לגמישות זו היא היכרות עמוקה של המדינאים והמצביאים את התפיסה בכל עקרונותיה, שיקוליה ורובדיה, בנוסף לגמישות מחשבתית על דרכי היישום. אולם, תנאי נוסף הוא שהכלים שבאמצעותם מיישמים את התפיסה - היכולות של כוחות הביטחון - מגוונים מספיק לאפשר גמישות זו. ארגז הכלים הביטחוני חייב להכיל לא רק 'פטישים' או 'מברגים' או 'מפתחות' וכיוצא באלה, אלא גם כאלה וגם כאלה וכן הלאה. אחת הבעיות שהתגלו בבניין הכוח של צה"ל וקהיליית המודיעין בעקבות ה-7 באוקטובר 2023 הוא שבעשורים האחרונים מספר הכלים בארגז צומצם בטענה שחלקם כבר "לא רלבנטיים" וחלקם "מיושנים" ויש כלים חדישים שעושים אותו דבר טוב יותר. התברר שטענות אלה היו נכונות רק בחלק זעיר מהמקרים, וכי רוב הכלים שקוצצו עדיין היו דרושים ורוב הכלים שצומצמו עדיין היו דרושים בכמויות גדולות יותר ממה שנותר.

סכסוך אחד - לחימה ללא-קץ: על הקשר בין כל אירוע/מלחמה ובין הסכסוך כולו

הסכסוך הישראלי-ערבי החל ב-1920, כאשר, בפעם הראשונה, למניעים הדתיים והפיליליים של האלימות הערבית/מוסלמית נגד יהודי ארץ-ישראל, נוסף המניע המדיני - מניעת הקמתה של מדינת יהודים עצמאית. הסכסוך נמשך גם לאחר שהוקמה אותה מדינת יהודים - מטרת הערבים השתנתה מעט, ממניעת הקמתה להשמדתה, ואילו מטרת היהודים השתנתה מהקמת המדינה להישרדותה. במשך כל השנים הללו לא הייתה שנה אחת בה לא הפעילו הערבים אלימות נגד היהודים/ישראל והיהודים הגנו על עצמם ויזמו התקפות-נגד לסיכול ו/או ענישה.² השוני מפרק זמן אחד לפרק זמן אחר היה רק בעצימות הלחימה³ - זו התנדנדה מעצימות נמוכה-מאוד בקצה התחתון ועד עצימות גבוהה בקצה העליון. מטבע הדברים, ככל שעצימות הלחימה גבוהה יותר היריבים מותשים מהר יותר ולכן הלחימה בסכסוך הזה מאופיינת ברצף של לחימה בעצימות נמוכה או נמוכה-מאוד ומדי פעם הסלמות קצרות לעצימות בינונית או לעצימות גבוהה. בסיום כמעט כל מקרה של לחימה בעצימות בינונית או גבוהה הגיעו היריבים להסכם של הפסקת-אש (הפוגה), אבל בפועל תוך ימים עד שבועות ספורים התחדשה הלחימה בעצימות נמוכה.

למרות שזה לא נכון מבחינה מדעית, הנטייה המקובלת בישראל ובעולם המערבי בכלל היא לכנות רק את פרקי ההסלמה בעצימות בינונית ובעצימות גבוהה כ'מלחמה'.

כל הלחימה שהתרחשה במשך כל השנים מאז 1920 היא חלק בלתי-נפרד מסכסוך זה. בצד הערבי/מוסלמי היה שחקן אחד קבוע - ערביי ארץ-ישראל (הפלסטינים) ומגוון שחקנים מתחלפים. מדינות ערביות שונות וארגונים ערביים לא-מדינתיים שאינם פלסטינים התערבו והשתתפו במידות שונות במועדים שונים. מאז 1979 החלה גם מדינה מוסלמית לא-ערבית, איראן, להתערב ולהשתתף בסכסוך, ובהדרגה בנתה עצמה כמנוע-העוצמה העיקרי המניע את המשך הלחימה נגד ישראל.

מבחינת תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל, המשמעות הנגזרת ממצב זה של לחימה מתמשכת שמסלימה ודועכת מעת לעת, אבל לעולם אינה נפסקת, היא שכל אירוע לחימה, קטן, בינוני או גדול, נבחן ומנוהל בשלושה מדדי זמן:

◆ האירוע עצמו - טווח הזמן הקצר. המטרה היא לסיים את האירוע מהר ככל הניתן כדי לצמצם את מחירו בנפגעים ובנזק כלכלי למשק הישראלי ולפרנסתם ורווחתם האישית של כלל אזרחי ישראל.

◆ הזיקה בין האירוע המסוים ובין המגמה של האירועים שקדמו לו והובילו אליו והשפעתו על מגמת האירועים שיבואו אחריו - טווח הזמן הבינוני. המטרה היא לסיים את האירוע באופן שיגרום לאויב לצמצם את תדירות ועוצמת התקפותיו למשך תקופה ממושכת ככל הניתן אחרי האירוע.

◆ הזיקה בין האירוע ובין מגמת הסכסוך הכולל - טווח הזמן הארוך. המטרה היא לחזק את הייאוש של האויב מהסיכוי להשמיד את ישראל ובכך לגרום לו להעדיף לסיים את הסכסוך תוך שהוא מתפשר עם זכותה של ישראל להתקיים.

לכן, על אף שכעקרון ישראל שואפת לסיים כל אירוע לחימה, קטן, בינוני או גדול, מהר ככל האפשר בתוצאה חיובית ככל הניתן לישראל, הרי שבפועל יש מקרים בהם ההנהגה הישראלית מעדיפה למשוך אירוע יותר זמן על-מנת למרב את השפעתו החיובית מבחינת ישראל על מגמת האירועים בטווח הזמן הבינוני, ובמקרים רבים למרב את השפעתו החיובית מבחינת ישראל על מגמת הסכסוך הכולל גם לטווח הזמן הרחוק.

קביעה זו נכונה גם אם המדינאים והמצביאים אינם מודעים לכך ואינם שוקלים כך את מהלכיהם באופן במודע.

הלחימה אמנם רציפה, אבל ההבדל בעצימויות דורש גם הבדל במדיניות ובאסטרטגיה הננקטת בכל פרק זמן, ולפי-כך תפיסת הביטחון הישראלית מבחינה בין שני סוגי איום מרכזיים - האיום השוטף, שמתקיים ברציפות ועצימותו נמוכה, והאיום היסודי שמתרחש מעת לעת בלבד ועצימותו בינונית או גבוהה. מול כל איום העמידה תפיסת הביטחון הישראלי מענה מדיני ואסטרטגי - 'הביטחון השוטף' ו'הביטחון היסודי'.

ההתנהלות הישראלית מול עזה מאז ייזום מתקפת הטרור הפלסטינית על-ידי ערפאת בשלהי בסתיו 2000, מלחמת גאות ושפל, ובמיוחד לאחר שחמאס הפך לשליט הריבון של עזה ב-2007, ממחישה היטב את צורת חשיבה זו. המטרה המדינית והביטחונית של ישראל מול עזה הייתה לגרום לחמאס לחדול

מהתקפותיו על ישראל, או לפחות לצמצם את תדירותן ועוצמתן ככל הניתן. כדי לממש מטרה זו נקטה ישראל בפעולות סיכול ובפעולות תגמול מול התקפות חמאס - הסלמות בעצימות ההתקפות של חמאס נענו בהסלמות נגדיות של ישראל - מכה כנגד מכה. ואכן, אפשר להראות שבהדרגה, מ-2005 ועד ה-6 באוקטובר 2023, נוצרה מגמה חיובית עבור ישראל - אל מול הסלמה הדרגתית של ההתקפות מתוך עזה הגיבה ישראל בהסלמה הדרגתית גם כן, עד שנחצה סף מסוים וישראל הגיבה בהסלמה חדה הרבה יותר (מבצע). אחרי כל מבצע מוגבר ישראלי התרחשה דעיכה זמנית חדה בתדירות ובעוצמת ההתקפות מעזה. לאחר פרק זמן החלו שוב חמאס והארגונים האחרים להסלים הדרגתית את התקפותיהם עד שישראל הגיבה שוב במבצע עוצמתי יותר. בחינת רצף ההסלמות והמבצעים מראה שאחרי כל מבצע ירדה תדירות ועוצמת ההתקפות לרמה נמוכה יותר מאשר אחרי המבצע הקודם. יתר על כן, ישראל יזמה את המבצע הבא אחרי הסלמה מתונה יותר של ההתקפות מאשר לפני המבצע הקודם. כלומר, עד ל-6 באוקטובר 2023 אפשר לראות מגמה חיובית בשיטת פעולה זו. יתר על כן, אפשר לראות שגם אם ברוב המקרים ישראל העדיפה להסתפק בעצירת כל אירוע לחימה מהר ככל הניתן, הרי שכאשר נחצה אותו קו אדום שהגדירה, היא העדיפה לבצע לחימה מועצמת ממושכת יותר על-מנת להשיג השפעה מרחיקת-לכת יותר גם אם אפשר היה לסיים את האירוע בזמן קצר יותר.

תפיסה זו הנחתה את מדיניות הביטחון של ישראל גם במבצע שומר החומות (מאי 2021) ובשנתיים ורבע שאחריו. אולם, ככל הנראה, השקט שאחרי מבצע שומר החומות היה מדומה ולכאורה ההישג האסטרטגי של המבצע (הורדת תדירות ועוצמת ההתקפות של חמאס לכמעט אפס במשך שנתיים ורבע) היה בפועל הונאה מכוונת מצד חמאס.

במלחמת 'חרבות ברזל', עקב עוצמת התבוסה וגובה המחיר ששילמה ישראל ב-7 באוקטובר וההבנה שהשקט שהושג על-ידי מבצע שומר החומות היה הונאה בלבד, דורשת ממשלת ישראל מצה"ל להשיג הישג הרבה יותר עוצמתי, גם במחיר מלחמה ממושכת מאוד, כדי לוודא שינוי חד במגמת התפתחות האיומים על ישראל כפי שנחשפה באותו יום ואחריו.

תפיסת הביטחון הלאומי

”תורת הביטחון (סטרטגיה - רבתי):

תורת הביטחון היא תורת תכנון וארגון כל האמצעים העומדים לרשות אומה לצרכיה הביטחוניים, בהתחשב עם האויב העתיד.
תורה זו קובעת איך ומתי להילחם באויב ומכוונת את הניהול היום-יומי של המלחמה.
סיכום דיון אג”ם/ד/צוות בית-הספר לפיקוד ומטה, ‘ענפי תורת המלחמה’,
5 בפברואר 1953.

תפיסת הביטחון הלאומי היא רשימת השיקולים ועקרונות הפעולה שנקבעים לניהול סכסוכים העלולים להתדרדר למלחמה של ישות מדינית מסוימת.⁴ התפיסה עונה למספר שאלות - הגם שהשאלות זהות, התשובות שונות בהתאם לנסיבות של הישות העונה עליהן והן יכולות להשתנות עבור אותה ישות בהינתן שינויים בנסיבות שלה. לפי-כך אין תפיסת ביטחון אחת שנכונה לכולן.

השאלות הן:

- ◆ על מה מתנהל הסכסוך ומה המטרות המדיניות שברצוננו להשיג בסיומו?
- ◆ באיזה מצבים במסגרת הסכסוך נצא למלחמה - אם ביוזמתנו ואם ביוזמת האויב?
- ◆ מה תהיינה המטרות המדיניות של המלחמה המסוימת במסגרת הסכסוך?⁵
- ◆ מה ההישגים הצבאיים הדרושים כדי לאפשר השגת המטרות המדיניות?
- ◆ מה המשאבים שנשקיע בתחום הביטחון בכלל והמלחמה בפרט?

לכאורה, רשימת שאלות פשוטה. בפועל, המציאות מלאה ניגודים. לכן, לעיתים יש הבדל בין תפיסת הביטחון ובין מדיניות הביטחון בפועל.⁶ התפיסה היא כללית ומתייחסת למצב-היסוד והנסיבות הקבועות פחות או יותר, אולם, היישום בכל מצב דורש התאמה ייחודית של התפיסה לנסיבות המקרה הפרטי. התאמה זו היא מדיניות הביטחון.

הכישלון האסטרטגי של צה”ל במלחמה הנוכחית, הן הכישלון ההגנתי הגדול של ה-7 באוקטובר 2023 והן ההישגים הלא-מספקים מבחינה מדינית ואסטרטגית של המתקפה הישראלית בעזה והמגננה ההתקפית בדרום לבנון,⁷ איננו, כפי שיש הטוענים, “קריסה של תפיסת הביטחון הלאומי הוותיקה של ישראל” אלא כישלון של יישום התפיסה הזו בהקשר לאיומים העכשוויים.

כישלון זה נבע קודם כל ומעל לכל מכך שצה"ל החליט לקצץ יכולות ותיקות שהיו לו בטענה שחלק מהאיומים התבטלו ואין צורך לקיים יכולת המותאמת להתמודדות עמו (כל מה שקשור ליכולת לחימה סדורה), או בטענה שיש בידי צה"ל יכולת חדשה (טכנולוגיות חדשות), אשר מייתרת את היכולת הוותיקה ונותנת מענה טוב יותר לאיומים. בניגוד לטענות אלה, התברר שוב (כמו בכל פעם שנעשה ניסיון לבצע שינוי מהותי בתפיסת הביטחון הלאומי של ישראל) שתפיסת הביטחון הלאומי שפותחה במחצית הראשונה של שנות החמישים נבעה מנסיבות היסוד של מדינת ישראל והיא עדיין נכונה היום. ההבדלים בין מציאות ימינו ובין המציאות בשנות החמישים דורשים שינויים באופן יישום ובשקלול המרכיבים השונים של התפיסה, אשר, מתוקף המציאות, לפעמים סותרים זה את זה, ולכן לפעמים מדיניות הביטחון המיושמת מתחשבת בכמה מהעקרונות שקבעה התפיסה על חשבון עקרונות אחרים ולפעמים היחס הוא הפוך, לפעמים נדרש דגש מסוים או דרך-פעולה מסוימת כדי לממש עקרון מסוים ולפעמים נדרשים דגשים או דרכי-פעולה אחרות כדי לממש את אותו העקרון בדיוק.⁸ למעשה, מדיניות הביטחון תמיד נדרשת לגמישות מסוימת ביישום העקרונות של תפיסת הביטחון, שכן ישנם הבדלים לא רק בין המציאות המדינית והביטחונית היום ובין המציאות המדינית והביטחונית בעבר, ולעיתים ישנם הבדלים בין המציאות המדינית והביטחונית ביום, שבוע או חודש מסוים בתקופה מסוימת, ובין המציאות המדינית והביטחונית ביום, שבוע או חודש אחר באותה תקופה.

בשלושה העשורים האחרונים נוצר פער בין האיומים ואופי המלחמות בפועל ובין הבנת צה"ל את טבעם של האיומים ואופי המלחמות הצפויות למדינת ישראל. זאת בעיקר עקב אימוץ מגוון תיאוריות חדשות על תופעת המלחמה כגון 'קץ עידן המלחמות גבוהות העצימות והלוחמה הסדורה', היווצרות כביכול של תופעת 'המלחמות החדשות' וכדומה. הפער שהלך והתרחב במהלך השנים, הביא לשינויים באופן יישום עקרונות תפיסת הביטחון הלאומי הוותיקה של ישראל והתמודדות עם המתחים שביניהם, שינויים במיקוד שיטות הפעלת הכוח של צה"ל והשינויים הנגזרים מכך על בניין הכוחות והיכולות של צה"ל. כמובן שהסטייה איננה מוחלטת, יש דברים שצה"ל עשה ועושה היטב, אבל בדברים אחרים צה"ל איבד את הדרך. בסיכומו של דבר, שקלול של הכל, החיובי והשלילי, השינויים שנעשו הניבו את התוצאה האסטרטגית הגרועה שבה אנחנו מצויים היום - הישגי צה"ל נגד חמאס ונגד חזבאללה אינם מניבים את התוצאה הצבאית הדרושה למדינת ישראל בקצב הדרוש למדינת ישראל.⁹

בכל אחד מהפרקים הבאים תוצג אחת הקביעות של תפיסת הביטחון של ישראל כפי שהתפתחה מראשיתה וניתוח של המצב היום והרצוי לעתיד.

ביטחון יסודי וביטחון שוטף

"לאמיתו של דבר שרויה ישראל במצב מלחמה, הכפוי עליה מיומה הראשון ב-15 במאי

... 1948.

בארבעה אפיקים ראשיים נערכה המלחמה הערבית נגד ישראל מאז נחתמו ההסכמים באביב ובקיץ 1949: ראשית, נידוי משפטי... שנית, מצור כלכלי... שלישית, מאבק מדיני... ורביעית - מערכה צבאית. זאת מתבטאה בשטח הלוחמה הזעירה וההטרדה, הפושטת ולובשת צורה, היודעת תקופות של פעילות והפוגה, חליפות, בהתאם לנסיבות המדיניות והצבאיות הפנימיות והחיצוניות המשתנות. וכן, בתכונה מזוהת ועקבית לקראת התקפה צבאית רבה וגלויה.

אם כי מסע משולב זה, על ארבעת אפיקיו, אינו דומה למלחמה צבאית גלויה וכוללנית, הרי כוונתו חמורה ביותר: ערעור כושר קיומה של ישראל מבחינה כלכלית ומדינית, מוסרית וצבאית, בהסתכנות מעטה ככל האפשר, תוך הימנעות מלהסתבך במלחמה גלויה בטרם עת, ובו בזמן גם השארת חופש היוזמה להתקפה רבה בשעה שתראה נוחה לקובעי המדיניות הערבית. ...

הנה כי כן, אם גם אין לראות בלוחמה הזעירה מלחמה לכל דבר, הרי אין גם לראות בה פחות משיש בה. הלוחמה הזעירה על תוצאותיה היא פונקציה של מצב-מלחמה ממשי, וכך יש להגדירה מבחינה מדינית ומבחינת הזכות ללחום נגדה באמצעים המתאימים, לרבות השימוש במלוא העצמה, באם לא נותר מוצא אחר כדי לשתקה.

יתר על כן: אם זו לא תרוסן בעוד מועד ובתוקף נמרץ, הרי מלבד הסבל הרב שייגרם לאוכלוסייה, הנתונה כולה בטווח של פגיעה, יש לחשוש עוד כי מתינות ישראל תתפרש כחולשה צבאית או מדינית ותעודד את האויב להחריף את פעולותיו, העלולות להתגלגל לבסוף למלחמה ממש."

יגאל אלון

'האיום השוטף' הוא הכינוי הרשמי שנקבע למצב של ההתקפות הזעירות הבלתי-פוסקות בגבולות ישראל (לחימה בעצימות נמוכה), ללא קשר לזהות מי שיזם אותן - מדינות ערב או ארגונים פלסטינים, ומולו העמידה ישראל אסטרטגיה של 'ביטחון שוטף'.

'האיום היסודי' הוא הכינוי הרשמי שנקבע למצב של מתקפה כוללת על ישראל שמטרתה השמדתה הסופית או לפחות כיבוש נתח ניכר משטחה (לחימה בעצימות גבוהה), ומולו העמידה ישראל אסטרטגיה של 'ביטחון יסודי'.

לא במקרה לא השתמשו מנסחי תפיסת הביטחון הראשונים במושגים 'האיום/הביטחון הקיומי' - שני האיומים, היסודי והשוטף, הם קיומיים. כל אחד מפעיל מנגנון הבסה שונה כדי לממש זאת - האיום היסודי מנסה להשמיד חומרית את מדינת ישראל, לגרום להתמוטטותה התפקודית ולכבוש את שטחה, ואילו האיום השוטף מנסה לייאש את הציבור הישראלי, לגרום לו לאבד אמון ביכולתה של המדינה להגן עליו ולאבד אמון במטרת קיומה של מדינת ישראל, ועל-ידי כך לגרום לנטישת הישראלים את מדינתם. אפשר להמשיך את האיום השוטף לגלים הפוגעים במרגלות המצוק וכל אחד שוחק את המצוק רק מעט, כך שרק כעבור מאה שנים המצוק קורס. מנגד, האיום היסודי דומה לצונאמי הפוגע במצוק בעוצמה רבה וממוטט אותו בבת אחת. הם גם תומכים זה בזה - מצוק שהוחלש על-ידי הגלים הרגילים במשך כמה עשורים, יתמוטט הרבה יותר מהר כשיפגע בו גל הצונאמי.

במהלך 25 השנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל התייחסה צמרת הביטחון אל הביטחון היסודי ואל הביטחון השוטף כאל **שני צדדים של אותו מטבע**. האיום היסודי היה חריף יותר בעוצמתו ולכן דרש מאמץ גדול יותר כדי להתמודד איתו, אבל התממש רק אחת לכעשור, ואילו האיום השוטף היה מצב קבוע, לחימה יום-יומית. כאמור לעיל, שני האיומים הובנו כמאיימים על קיומה של מדינת ישראל, אם כי באופן שונה זה מזה וכמשלימים זה לזה. משום כך, במהלך רוב תולדותיה של מדינת ישראל נבנה צה"ל כדי להתמודד עם האיום העצים יותר, האיום היסודי, ונגד האיום השוטף הופעלו כוחות קטנים, שהתמחו במאפיינים הייחודיים של לחימה זו, וכלל הכוחות הופעלו לאחר שעברו הסבות ייעודיות קצרות-משך לקראת הפעלתם, בלי לפגוע בצידום ובהכשרתם ללחימה העצימה.

אולם, אחרי מלחמת יום הכיפורים החלה סטייה באופן בו התייחסה הצמרת הביטחונית לשני האיומים ולשני המענים הביטחוניים. ההלם הנפשי שספגה ישראל בכלל וצה"ל בפרט ממלחמת יום הכיפורים עיוות את הבנת המציאות, כך שבעוד שקודם, כאמור, ראו בביטחון היסודי ובביטחון השוטף שני צדדים של אותו מטבע, אחרי מלחמת יום הכיפורים הביטחון השוטף הפך למשני והביטחון היסודי הפך לחזות הכל - אם זה פחות עוצמתי ממלחמת יום הכיפורים - זאת לא מלחמה. בכעשרים השנים הבאות צה"ל עסק אך ורק בהתכוננות למשחק חוזר של מלחמת יום הכיפורים - משחק שלא התקיים עקב עוצמת ההרתעה שהשיגה ישראל במלחמה ההיא. בינתיים מצרים העדיפה לצאת מהשתתפות צבאית פעילה בסכסוך הערבי-ישראלי, ירדן יצאה עוד קודם, בעקבות מלחמת ששת הימים,¹⁰ וסוריה הבינה שהיא לבד ואין לה סיכוי להביס את ישראל לבדה.¹¹ ב-1991 קרסה ברית-המועצות, התומכת המדינית וספקית הנשק העיקרי של סוריה ועיראק. ב-1991,

עיראק, שראתה עצמה מנהיגה את המלחמה בעצימות גבוהה הבאה נגד ישראל (צדאם חוסיין דימה עצמו לצלאח א-דין של ימינו נגד היהודים/הצלבנים של ימינו),¹² הובסה במלחמה בכווית וכוחה הצבאי קוצץ במידה כזו שיכול היה לשמש רק כוח מתגבר ולא כוח מוביל במלחמה אפשרית נגד ישראל.

בכל אותן עשרים שנים, אף כי התכונן כמעט בלעדית למלחמה בעצימות גבוהה, האיום היסודי, עסק צה"ל בלי הפסקה בלחימה של ביטחון שוטף. במהלך שנות התשעים בהדרגה חדרה ההכרה שהאיום היסודי פחת מאוד, ולעומת זאת האיום השוטף ממשיך כמקודם ואולי אף גובר עקב שינויים מדיניים וצבאיים בעולם ובמרחב. בכירי צה"ל ראו את השינויים והחלו בתהליך של פיצוי **אבל הגזימו לכיוון השני**. כפי שלמים סיפר אלוף מסוים לעמית שלי: "[באמצע שנות התשעים] גיליתי צורת מלחמה **חדשה** - העימות המוגבל".¹³ האמירה הזו מדגישה עד כמה לא הבין דור המפקדים הזה שהעימות המוגבל (שם חדש שהמציא צה"ל למלחמה בעצימות נמוכה בסוף שנות התשעים) הוא מצב היסוד הקבוע של מדינת ישראל מאז היווסדה. זאת לא הייתה צורת מלחמה חדשה, אלא שם חדש לצורת מלחמה ותיקה. אלוף אחר, לימים ראש המטה-הכללי, משה יעלון, קבע שהתכונות למלחמה בעצימות גבוהה כבר "אינה רלבנטית". בעתיד, טען, נעסוק רק בעימותים מוגבלים מול אויב הנוקט בשיטות של טרור וגרילה, ובהדרגה הלך כל צה"ל בעקבותיו.

על השינויים המקומיים שהשפיעו על ההגות הצבאית הישראלית נוספו השפעות של שינויים בעולם - בעיקר בעולם המערבי. קריסת ברית-המועצות ביטלה את האיום הצבאי הממשי היחיד על מדינות העולם המערבי. במקום לחשוש לביטחונן התפנו מדינות אלה להתערב במלחמות של אחרים וניסו לכפות את תפיסתן התרבותית, המדינית והצבאית על יתר העולם. בגלל פער העוצמה בין ובין יריבותיהן בשאר העולם, הן נתקלו כמעט בלעדית בהתנגדות המבוססת על לוחמה בלתי-סדורה. הרעיונות הללו חלחו גם לישראל ולצה"ל - מושגים כמו 'קץ עידן המלחמות'¹⁴ או לחלופין 'עידן המלחמות החדשות', 'מהפכה בעניינים צבאיים' והתפיסות המדיניות והצבאיות שביטאו מושגים אלה לא נחקרו די לעומקן אלא אומצו למרות הכשלים המובנים שבהם¹⁵ וגרמו לצה"ל לשנות תפיסות אסטרטגיות, מערכתיות וטקטיות על-מנת להתמחות בשיטות הפעולה הדרושות בדרג האסטרטגי, המערכתית והטקטי ללחימה בלתי-סדורה בעצימות נמוכה בלבד.

גם אחרי שמלחמת לבנון השנייה הראתה שבינתיים היריבים מתפתחים בכיוון ההפוך ולאחר שראש המטה-הכללי אביב כוכבי הגדיר את האויב כ-'צבאות טרור' כדי להמחיש את השינוי

המתרחש, בארגונים שהיו קודם בעלי יכולת לחימה בלתי-סדורה בלבד וכעת מפתחים יכולת לחימה סדורה, המשמעות של המסר, התפתחות מחדש של איום יסודי והצורך לבנות מחדש את היכולת לנהל לחימה סדורה בעצימות גבוהה, לא הופנמה עד הסוף.

במהלך השנים הפנימו אויבי ישראל שהם מתקשים להביס את ישראל בשתי דרכי-הפעולה האסטרטגיות שמבטאות ב'איום השוטף' וב'איום היסודי'. בחפשמ מענה טוב יותר הם בחרו לפעול בתפר שבין שתי צורות איום אלה. הראשון היה סאדאת שאחרי תבוסת צבא מצרים במלחמה גבוהה עצימות ב-1967 (מלחמת ששת הימים) ותבוסתו שוב במלחמה נמוכת עצימות בשנים 1967 - 1970 (מלחמת ההתשה), יזם מלחמה גבוהה עצימות כדי להשיג מטרה האופיינית דווקא למלחמה נמוכת עצימות - פגיעה בביטחון העצמי הישראלי על-ידי התקפת פתע מוגבלת-יעד שגורמת אבדות רבות לישראל. מהצד השני, הארגונים הלא-מדינתיים, שתחילה התמחו בלחימה נמוכת עצימות בלבד, החלו לבנות את כוחם ומיומנותם ללחימה בעצימות בינונית. הראשון היה הארגון לשחרור פלסטין (אש"ף) בשלהי שנות השבעים בלבנון, אבל יכולת זו רוסקה במלחמת שלום הגליל, אחריו בא חזבאללה שהחל לבנות יכולת כזו במהלך העשור הראשון של שנות האלפיים ובשנים האחרונות הצטרף חמאס למגמה זו.¹⁶

התבוסה של ה-7 באוקטובר שילבה מרכיבים משני האיומים - על ישראל הונחתה מתקפה שהשמידה אוכלוסייה וכוחות צבאיים וכבשה שטח. אילו היה חמאס מצליח לממש את תוכניתו המלאה, היקף ההשמדה והכיבוש היו גדולים אף יותר. ואף-על-פי-כן, גם במקרה של הצלחה מירבית, חמאס לא היה מצליח לגרום להשמדת מדינת ישראל או להחזיק לאורך זמן את השטח שכבש. לכן, על אף עוצמת הפגיעה החומרית, ריבוי ההרוגים והפצועים, מהות הפגיעה שנגרמה לביטחונה העצמי של מדינת ישראל, הפגיעה הנפשית, הוא לב הדיון לגבי המחיר המצטבר של תבוסה זו לעתיד - איך קרה לנו דבר כזה ומה הסבירות שזה יקרה לנו שוב בעתיד? עוצמת הפגיעה היא אשר מחייבת את ישראל לממש את מטרת המלחמה הכי מרחיקת-הלכת אי-פעם שהגדירה ממשלה ישראלית כלשהי על-מנת לצמצם את האפשרות שחמאס עצמו ובעלי-בריתו בעזה יוכלו לנסות לבצע מהלך מסוג זה שוב בעתיד ועל-מנת לצמצם את הסבירות שגורם אחר כלשהו ינסה שוב לבצע מהלך מסוג זה, כיוון שהמחיר ששילמו חמאס ובעלי-בריתו ירתיע גם אותו.

מטרות המלחמה הקבועות של מדינת ישראל

"עם חי מסכים לויתורים בשאלות עצומות וגורליות כאלו רק כאשר אין לו כל תקווה, כאשר בקיר הברזל לא נראה עוד אף סדק אחד. רק אז מאבדות קבוצות קיצוניות, שסיסמתם היא "בשום אופן לא", את קסמן וההשפעה עוברת לידי הקבוצות המתונות. רק אז יבואו אלינו המתונים האלה ובידם הצעה לויתורים הדדיים... ושני העמים יוכלו לחיות זה בצד זה בשלום ומתוך יחסי הגינות."

זאב ז'בוטינסקי

"אחרי כל מלחמה שתהיה ואחרי כל מלחמה שנצא ממנה מנצחים - נעמוד שוב בפני אותה בעיה... אם מחר תהיה מלחמה וננצח בה - נעמוד בפני חשש של סיבוב שלישי, רביעי וחמישי. מצדנו לא יתכן קרב אחרון...
אנו לא יכולים להניח אף פעם שאנו יכולים לתת מכה אחת ניצחת לאויב וזה יהיה קרב אחרון..."

המצב הפוך לגבי שכנינו, הם יכולים להניח שמצדם יתכן קרב אחרון, שהם יכולים לתת מכה כזו לישראל שיחסלו את הבעיה, ולא תהיה שאלת ישראל-ערב...
ראש הממשלה דוד בן-גוריון

הסכסוך הישראלי-ערבי הוא סכסוך מדיני ארוך-שנים על עצם זכות הקיום של מדינה לאומית יהודית במזרח התיכון בכלל, ובמקרה שתתקיים - באיזה גבולות ובאיזה תנאים. הכלים המשמשים את ניהול הסכסוך אינם רק מלחמות, היריבים משתמשים גם בכלים מדיניים, דמוגרפיים, כלכליים ועוד. אולם, הקיצוניות של מטרת-העל של אויבי ישראל - מניעת קיומה של מדינת ישראל וביטול קיומה מאז שקמה - הבטיחו ועדיין מבטיחים שהמלחמה תהיה אחד הכלים העיקריים בניהול הסכסוך. כל יתר הכלים נועדו ומיועדים להחליש את כושר ההתנגדות של ישראל על-מנת שמתקפה צבאית עליה תצליח להשמידה, בבת אחת או בהדרגה.

הן ז'בוטינסקי והן בן-גוריון הבינו שבגלל יחסי-העוצמה הכוללים (גודל אוכלוסייה, גודל שטח, עושר כלכלי, עוצמה מדינית וכו') באף אחת מהמלחמות העתידיות בין ישראל ובין אויבותיה לא תוכל ישראל להשיג ניצחון כה מוחלט שיסיים סופית את הסכסוך לטובת ישראל - עבור ישראל, בניגוד לבעלות-הברית במלחמת העולם השנייה, אין רגע סיום שבו האויב חדל לחלוטין להתקיים כפי שחדלה גרמניה

להתקיים במאי 1945. מכאן, שישראל מצויה בסכסוך ממושך שיוכרע רק כאשר אויבי ישראל יתייאלו בהדרגה מתקוותם להשמדה.

לעומת זאת, הבהיר בן-גוריון, עקב הפער בגודל, לאויבי ישראל יש תקווה שאם יצליחו פעם אחת להנחית עליה מכה חזקה מספיק היא לא תתאושש ותושמד.

לישראל קשה לנהל מלחמות עוצמתיות לעיתים קרובות עקב המחירים האנושיים והכלכליים שגובה כל מלחמה כזו. מכאן, שהיא שואפת להשיג את התוצאה הסופית תוך מזעור ככל הניתן של תדירות המקרים בהם מתנהלת מלחמה בעצימות גבוהה. כל יום שחולף ללא מלחמה בעצימות גבוהה הוא הצלחה לקיומה של ישראל.

מכאן שהמטרות הביטחוניות הקבועות של ישראל הן, לפי סדר העדיפות שלהן:
א. מניעת מלחמה בלי ויתורים מדיניים בתחומים חיוניים לקיומה ולשגשוגה של מדינת ישראל.

ב. "מלחמה על עצם קיומנו" - הישרדות מדינת ישראל.

ג. צמצום הנזק לעורף הישראלי.

ד. צמצום אבידות ישראל.

ארבע מטרות אלה נועדו לשרת מטרת-על רחוקה יותר - שכנוע האויבות ש'קיר הברזל' איתן, אין להן תקווה להשמיד את ישראל וכי מחיר המשך המלחמות נגדה יהיה גבוה ממחיר ההתפשרות עם קיומה.

לפי-כך, במלחמותיה שואפת ישראל להשיג מדיני מניעת: ישראל נלחמת כשהיא מותקפת או כאשר היא מזהה איום מתהווה לביטחונה, ומטרתה לסכל המתקפה ולדחות את המתקפה הצפויה הבאה רחוק ככל האפשר לעתיד.

לשם כך, כל מלחמה בפני עצמה צריכה להסתיים בניצחון צבאי משכנע שיגרום לאויב להימנע זמן רב ככל האפשר מלנסות לתקוף שוב. כלומר, יש לפגוע ביכולת האויב במידה כזו שיידרש זמן רב ככל האפשר לשקם אותה ויש לפגוע באמונה שלו ביכולת שלו להצליח בהתקפה עתידית - כלומר, ליצור הרתעה או לחזק או לשקם או לחדש את ההרתעה לזמן ממושך ככל האפשר.

מטרה קבועה חיונית נוספת היא, שמחיר המלחמות עבור ישראל יהיה נסבל, זאת על-מנת שלא אוכלוסיית ישראל היא זו שתשבר ראשונה בניהול הסכסוך הממושך.

משום כך, שאיפה תמידית היא לצמצם את עלות הקיום הביטחוני למְזַעַר ההכרחי (אבידות ישראליות, גודל הצבא, מידת ההפרעה לחיי השגרה של האזרחים, משך המלחמה וכן הלאה). מכאן, שהשגת התוצאה המבוקשת לעיל צריכה להיעשות במאמץ המזערי - יש להסתפק בהישג הצבאי המזערי ההכרחי המאפשר עמידה בדרישה שהוצגה בסעיף הקודם ולא לשאוף להישג המרבי שאולי אפשרי אבל סביר שהעלות שלו עולה בעוד תוספת ההישג פוחתת (חוק התפוקה השולית הפוחתת ביחס לעלות פועל גם כאן). אין דרך מדעית לקבוע חד-משמעית מה ההישג המזערי הנדרש - זאת אומנות המדיניות והמלחמה.

אל המטרות הקבועות יכולות להצטרף מטרות מזדמנות שקשורות למקרה הפרטי - אם כי, מטבע הדברים מטרות אלה הן משניות ביחס למטרות הקבועות ואסור שתסתורנה אותן.

התבוסה הקשה של ה-7 באוקטובר 2023 היא, מבחינה זו, צעד גדול לאחור בהשגת התוצאה שמבקשת ישראל - הישגי האויב באותו יום מעודדים ניסיונות חוזרים לבצע מהלכים כגון אלה נגד ישראל. לפי-כך, המטרה המדינית מרחיקת-הלכת שקבעה ממשלת ישראל למלחמה הנוכחית (מיטוט שלטון חמאס), וכנגזרת ממטרה מדינית זו - המטרה הצבאית מרחיקת-הלכת הנדרשת כדי ליצור את התנאים למימושה (השמדה כמעט מוחלטת של כוחו הצבאי של חמאס), נובעת מהתבוסה הקשה מאוד שנחלה ישראל ב-7 באוקטובר 2023. באף מלחמה קודמת של ישראל לא נקבעו מטרות כה מרחיקות-לכת. המטרה היא כפולה - מצד אחד לצמצם את היכולת של אויבי ישראל, ובראשם כרגע חמאס, להשיג הישג דומה בעתיד הנראה לעין, ומצד האחר להבהיר לכל מי שהתעודד מהצלחת חמאס מה המחיר שתגבה ישראל אם ינסה לשחזר אותה בעצמו.

כישלון ההרתעה

“מטרת צה”ל להרתיע, או, אם ההרתעה נכשלת - להכריע!”

ראש המטה-הכללי יצחק רבין

ממה שהתפרסם עד כה נראה שהרתעת ישראל את חמאס הסתיימה בקיץ 2021, בעקבות מבצע שומר החומות, אולם חמאס הקפיד להסתיר את השינוי שהתרחש בהערכת המצב המדיני והאסטרטגי שלו בהצלחה רבה (כישלון ההרתעה - יידון בהמשך).

מטרות המלחמה הקבועות של ישראל, כפי שתוארו לעיל נקבעו כסיכול מתקפת האויב במחיר המזערי האפשרי ויצירת הרתעה שתדחה את ניסיונו הבא לתקוף את ישראל לזמן ממושך ככל הניתן.

כבר שנים רבות מתנהל בישראל ויכוח על המשמעות המעשית של עקרון ה'הרתעה' בתפיסת הביטחון הישראלית. לכן, דבר ראשון נדרש הסבר של הרעיון, מגבלותיו והיותו עקרון ראשון ועליון בתפיסת הביטחון הישראלי לא בגלל טעות תפיסתית אלא בגלל כורח המציאות.

רעיון ההרתעה הוא פשוט - לגרום ליריב לחשוש שכל מעשה שלו יעלה לו במחיר גבוה מהרווח הצפוי לו ממעשה זה. כלומר, כל פעולה התקפית נגד ישראל תשיג הישג שהוא פחות ממה שמצפה לו יוזם הפעולה ותעלה לו בגמול ישראלי שמחירו גבוה בהרבה מהערך של ההישג שהשיג.

אליה וכמה קוצים בה - הקוץ הראשון הוא שמלחמות מתנהלות על מטרות מדיניות מגוונות, חלקן תרבותיות וערכן לא ניתן למדידה חשבונאית פשוטה. כאשר החליט הנשיא סאדאת ליזום את מלחמת יום הכיפורים הוא העריך שההישג הצבאי בשטח יהיה קלוש וצבאו יובס, ועם זאת, שעצם היציאה למלחמה וההישג הצבאי הקלוש שיושג יניבו למצרים הישגים מדיניים השווים יותר ממחיר התבוסה. כלומר, לישראל קשה לקבוע מה המחיר שצריך לגבות מהאויב כדי להבטיח את ההרתעה - המחיר משתנה בהתאם לנסיבות המדיניות והתרבותיות בתוכן מתנהלת כל מלחמה. מהלך שעשוי במקרה אחד להרתיע את האויב, עלול במקרה אחר לא להספיק, ולפעמים עלול אפילו לגרום להגברת התוקפנות.

מגבלה נוספת (קוץ נוסף באליה) ברעיון ההרתעה היא שאפשר לדעת אם הרתעת את האויב רק בדיעבד - כלומר, כאשר חלפה תקופה והאויב לא תקף. גם אז קשה לענות לשאלה: האם לא תקף בגלל ההרתעה או מאחר שבחר לא לתקוף מסיבות אחרות שאינן קשורות להרתעה, אלא לקדימויות אחרות שהגדיר לעצמו, או מפני שטרם השלים הכנותיו? עם זאת, ניתן לטעון, שכיוון שהרתעה היא תמיד תלויה הקשר, הרי שבמסגרת הנסיבות הללו, בהן יש לאויב קדימויות אחרות והוא טרם השלים את הכנותיו, ההרתעה הצליחה. כלומר, כדי להבין מדוע הצליחה ההרתעה חיוני להבין את הנסיבות שמחזקות או מחלישות אותה.

יתר על כן, לכל הרתעה יש תאריך תפוגה שאינו ידוע מראש. התפוגה עלולה להתרחש בהדרגה או בבת אחת, וייתכן שנתקשה לזהותה. מגבלה זו מאלצת את המרתיע לפעול לשימור ההרתעה ודורשת ממנו לנקוט בפעולות מלחמתיות, שעלולות לגרור הסלמה, המנוגדת לסיבה שבגללה מנסים להרתיע את האויב - כדי למנוע הסלמה. נדרשת ערנות רבה כדי לזהות את התפוגגות ההרתעה, ונדרשת יכולת הבחנה מדויקת כדי לבחור את הפעולה הנכונה, לא חזקה מדי ולא חלשה מדי, כדי לשמר את ההרתעה.

המגבלה האחרונה היא שהרתעה אינה תמיד מלאה - תיתכן באותה עת הרתעה מפני עשיית סוג פעולות מסוים אבל העדר הרתעה מפני עשיית סוג פעולות אחר. כך, למשל, אחרי מבצע קדש (מלחמת סיני) הורה נאצר, נשיא מצרים, על הפסקת ההתקפות השוטפות דרך גבול מצרים כדי לא להתגרות בישראל ולתת בידה עילה ליזום שוב מלחמה בה יובס שוב צבא מצרים ושלטונו יושפל. להבנתו, המטרה הסופית, השמדת ישראל, מחייבת את הערבים להתארגן כישות משותפת וזאת אפשר רק תחת הנהגתו. השפלות מהסוג של התבוסה במבצע קדש תמנענה ממנו את האפשרות ליצור ולהנהיג את השותפות הכלל-ערבית הזו. ההרתעה שהושגה במבצע קדש הייתה מלאה גם בביטחון השוטף וגם בביטחון היסודי, לפחות ביחס למצרים. לעומת זאת, אחרי מלחמת ששת הימים (מבצע נחשונים), הפך נאצר את מדיניותו ב-180 מעלות - הוא הורתע לחלוטין ממלחמה בעצימות גבוהה נוספת בטענה שבניית היכולת להתמודד עם ישראל במישור זה תדרוש בניין כוח של דור לפחות, אבל, לעומת זאת, התבטלה לחלוטין ההרתעה מפני לחימה בעצימות נמוכה - נאצר יזם את מלחמת ההתשה מתוך הנחה שמצרים מסוגלת לקיים צורת מלחמה זו לאורך זמן ואילו ישראל אינה יכולה לעשות זאת. כלומר, מלחמת

ששת הימים השיגה הרתעה עבור הביטחון היסודי אבל החמירה את מצב הביטחון השוטף, שהיה טוב יותר לפניו מאשר אחריו. בהמשך, כישלון מצרים במלחמת ההתשה (ביטחון שוטף) הובילה את יורשו של נאצר, סאדאת, לוודא שקט מוחלט בגבול מצרים במשך שלוש שנים ולהכין מלחמה גבוהת עצימות להשגת מטרה מוגבלת בלבד.

על אף רשימת המגבלות הללו **ההרתעה היא אחת משתי המטרות העליונות של כל התכתשות צבאית של ישראל עם אויבותיה - זאת משום שאין מטרה חלופית שימה במציאות המדינית, הדמוגרפית, הגיאוגרפית, הכלכלית והביטחונית של מדינת ישראל** (ראו שוב דבריו של בן-גוריון על העדר יכולת של ישראל לכפות "קרב אחרון"). המטרה הקבועה השנייה היא, כמובן, סיכול האיום המיידית על שלום המדינה ושלום אזרחיה. כישלון בסיכול האיום מאלץ את ישראל בהכרח לנקוט בפעולה הרבה יותר עוצמתית כדי ליצור הרתעה, שכן הרתעה נובעת מכך שהאויב מאמין שייכשל, ואם פעם אחת הצליח יאמין שיש לו סיכוי להצליח שוב בעתיד, אלא אם המחיר ששילם תמורת ההצלחה שלו היה גבוה באופן חריג.

בשלושה העשורים האחרונים התפתחה בהדרגה התפיסה שצה"ל נוקט בשתי צורות פעולה אסטרטגיות - מבצע שמיועד להרתיע את האויב, ומבצע שמיועד להכריע את האויב. חלוקה זו מעידה על שגיאה מהותית בהבנת המעמד של רעיון ההרתעה ורעיון ההכרעה זה ביחס לזה. כפי שציין רבין - המטרה העליונה היא הרתעה, ההכרעה נועדה רק לשרת מטרה זו. אין חלוקה למבצעי הרתעה ולמבצעי הכרעה: כל המבצעים הצבאיים של מדינת ישראל מאז ומעולם היו והם עדיין מבצעים שתכליתם הרתעה - יצירתה, שימורה, חיזוקה או חידושה כאשר פגה. הסיבה לכך אינה ניתנת לשינוי - ישראל מעולם לא הייתה חזקה דיה, וכנראה שגם בעתיד לא תהיה חזקה דיה, כדי להשמיד אף אחת מאויבותיה באופן מוחלט ובטח לא ברית של אויבות.¹⁷ בהעדר יכולת להשמיד את אויבותיה נותרו בידי ישראל רק שתי תכליות צבאיות אפשריות להגן על ביטחונה:

- ◆ סיכול האיום המתמשש על-ידי הדיפתו או השמדת הכוח הצבאי המנסה לבצע אותו.
- ◆ יצירת הרתעה כדי לגרום לאויב להתלבט זמן ממושך ככל הניתן אם כדאי לו לנסות שוב.

הסיכול המוצלח ויצירתה, שימורה, חיזוקה או חידושה של ההרתעה הם ההכרעה.

אי-לכך, הגם שכל מי שמבקר את הגדרת ההרתעה כיעד המדיני-ביטחוני טוען בצדק שזהו יעד לא אמין ולא מדיד, זאת הברירה היחידה שיש לישראל.

בכל עת ובכל מקרה של מלחמה, תהיה עצימותה אשר תהיה, נדרש דיון מעמיק בצמרת המדינית, הצבאית והמודיעינית של ישראל - מה הנזק המזערי שנדרש צה"ל לגרום לאויב כדי להשיג את שתי המטרות הללו, סיכול והרתעה. עוצמת הנזק הנדרש ומידתו הנדרשת תהיינה שונות בהקשרים מדיניים וצבאיים שונים - מי האויב, מה מטרתו בהתכתשות הנוכחית, מה הגורמים המדיניים שהובילו אותו לבחור בהסלמת הלחימה בעת הזו וכן הלאה. כפי שהראיתי לעיל בדוגמה של מצרים בשנות החמישים והשישים, אותה פעולה ישראלית עשויה להניב תוצאות שונות לחלוטין, ואפילו הפוכות זו לזו, בהקשרים שונים.

שוב, על-פי המידע החלקי שהתפרסם עד כה, נראה שאחרי תקופה של הצלחה ישראלית להרתיע את חמאס, התפוגגה ההרתעה עקב כמה גורמים שאינני יכול להבחין במידת התרומה היחסית של כל אחד מהם:

◆ חולשת הפעולה הישראל במבצע שומר החומות - ההימנעות מפעולה קרקעית ואולי אפילו התחבולה שנכשלה של יצירת רושם של פעולה קרקעית שבפועל נמנעו ממנה, שכנעה את צמרת חמאס שישראל מורתעת מהצורך להילחם קרקעית בתוך עזה.

◆ יתר על כן, המתקפה האווירית הישראלית באותו מבצע, שמוקדה בגרימת נזק מרבי (או לפחות נראה שכך פירשו זאת בחמאס) למערכת המנהרות, השיגה תוצאות דלות אשר שכנעו את חמאס שבהינתן שאין פעולה קרקעית, הוא מסוגל לשרוד מתקפה אווירית ישראלית עצימה. ממילא, אם אין פעולה קרקעית אין צורך להכניס את לוחמיו למנהרות כך שתקיפתן מהאוויר, אפילו אם תהיה מוצלחת מאוד, לא תגרום נזק בלתי-נסבל לכוחו הצבאי.

◆ אני לא יודע מתי החליט חמאס שמועד המתקפה יהיה בסתיו 2023. התפרסמה טענה שנקבע מועד מוקדם יותר, אביב 2023, אבל מסיבה לא ידועה המועד שונה. כך או כך, נראה שלמצב הפנימי בישראל, הפילוג ההולך ומסלים בין שני המחנות הפוליטיים העיקריים בישראל, הייתה תרומה ניכרת לעידוד חמאס שיש לו את האפשרות להצליח לא רק במהלך הפתיחה הטקטי, אלא גם במלחמת ההמשך שתתרחש.

◆ אישיותו של מנהיג חמאס ברצועת עזה, יחיא סינואר, אמונתו הדתית האדוקה שמחייבת אותו לקיים מלחמת קודש נגד היהודים יהיה המחיר אשר יהיה, ויש לעכב את המלחמה רק כדי להכינה כראוי וככל הנראה הסכמה לדעתו של הצמרת שסביבו.¹⁸ בעוד קהיליית המודיעין הישראלי השתכנעה (ולא ברור מדוע)¹⁹ שסינואר וקבוצת המנהיגים שסביבו, עברו שינוי תפיסתי אשר מעמיד בראש את רווחת האוכלוסייה שתחת שלטונם, ולכן יצירת מצב כלכלי של 'גזר ומקל' (סיוע ישראלי בשיפור מצבה הכלכלי של אוכלוסיית עזה והאיום ששיפור זה יבוטל) מהווה גורם שמחזק את ההרתעה, בפועל הנהגת חמאס ראתה ורואה במלחמת הקודש ערך עליון, ורווחת האוכלוסייה היא עניין משני לחלוטין.

◆ יש הטוענים שגם הלחץ המדיני שנבע מהתקרבות ישראל וסעודיה היה בין הגורמים המשפיעים - האיום הגלום בהתקרבות זו למטרות המדיניות של חמאס הביאו אותו להחליט שהמחיר של מלחמה (בהינתן כל הגורמים שצוינו לעיל) יהיה עדיף מהמחיר של התממשות הסכם ישראלי-סעודי.

כאמור, אינני יכול לשקלל את הגורמים הללו זה ביחס לזה - מי תרם יותר ומי תרם פחות - להתפוגגות ההרתעה כך שחמאס החליט ליזום את המלחמה בסתיו 2023. ייתכן שהיו גם גורמים נוספים שהשפיעו.

הרתעת חמאס נוצרה בהדרגה מאז 2007, מועד הפיכתו לשליט עזה, בסדרה של מבצעים צבאיים ישראלים²⁰ אשר בעקבות כל אחד מהם התרחשה ירידה בעצימות ההתקפות מעזה לתוך ישראל. יתר על כן, המגמה הייתה חיובית עבור ישראל, אחרי כל מבצע התארך משך השקט היחסי, וההפרות במהלכו היו הרבה יותר מצומצמות עד למבצע הבא, אשר אותו יזמה ישראל אחרי הסלמה פחותה מאשר זו שהביאה לייזום המבצע הקודם. לכאורה, מגמה זו נשמרה גם אחרי מבצע שומר החומות, אולם, כאמור, נראה שדווקא אז התהפכו היוצרות, ההרתעה התפוגגה ושמירת השקט (גם כאשר ישראל יזמה מבצעים נגד הג'האד האסלאמי הפלסטיני וחמאס ספג ביקורת שלא השתתף בהסלמות הלחימה הללו)²¹ נועדה רק כהונאה נגד ישראל.

כישלון ההרתעה נבע משאיפה ישראלית להימנע ככל הניתן מייזום מבצעים גדולים והעדר התרעה ברורה לכוונת חמאס ליזום מהלך התקפי גדול נגד ישראל. חשוב לזכור שאי-הרצון הישראלי ליזום מבצעים מלחמתיים ניכרים אינו נובע רק משיקולים פנימיים עצמאיים, ישראל נתונה כל העת תחת סד לחצים של מעצמות זרות, ובראשן בעלת-בריתה היחידה - ארצות-הברית, הדורשות ממנה איפוק, מתן רווחה כלכלית לאוכלוסייה הפלסטינית וכן הלאה. כל יוזמה ישראלית שאינה תגובה לפעולה התקפית גלויה של האויב (להבדיל מהתרעה מודיעינית על כוונתו לפעול) נתקלת בביקורת קשה ובעבר גם בעיצומים נגדה (חרם או עיכוב בהספקת נשק ועוד).

המסקנה המתבקשת היא לא ביטול מרכזיות ההרתעה בתפיסת הביטחון הישראלית - היא שם כי אין ברירה אחרת, אלא ערנות מוגברת וזחיחות מופחתת באשר ליציבותה ועוצמתה בכל רגע נתון.

כישלון ההתרעה

ההתרעה מפני כוונת האויב לתקוף מבוססת על שני רבדים:

- ◆ זיהוי היכולת שלו לפעול.
- ◆ זיהוי הכוונה שלו לפעול.

אחרי מלחמת יום הכיפורים קמו מבקרים חריפים לרעיון ההתרעה הישראלי המבוסס על איתור מבעוד מועד של **כוונת** האויב לפעול, בגלל הקושי בהשגת התרעה זו, ודרשו שישראל תסתפק בהתרעה על סמך **היכולת** של האויב לפעול.

אחד מהחסרונות המהותיים של ישראל בתחום הביטחון הוא שאין באפשרותה לקיים מוכנות צבאית קבועה מול כל קשת האיומים האפשריים שהיא צריכה להתמודד עמם. לעומת זאת, אויבותיה של ישראל יכולות לקיים מוכנות צבאית גבוהה בהרבה על-ידי כוחות סדירים שבהצטברותם הם גדולים באופן ניכר מאלה של ישראל. עובדה זו מקעקעת את הטיעון שצה"ל צריך להיות ערוך לפי יכולות האויב ולא לפי כוונותיו בלבד - שכן היכולות הללו קיימות כל הזמן וכדי לעמוד בדרישה זו נדרש צה"ל להחזיק כוחות זמינים הרבה יותר גדולים מכפי שהוא יכול עקב מגבלות הכלכלה והחברה בישראל. הבחירה להתריע לפי כוונות בלבד אינה נובעת מרצון אלא מכורח ואין דרך לשנות מצב זה.

רבים משווים את כישלון ההתרעה במלחמה הנוכחית לזו שהתרחשה ערב מלחמת יום הכיפורים ב-1973. השוואה זו אינה מדויקת. ב-1973 היה בידי ישראל את כל המידע על המתרחש בצבאות המתכוננים למלחמה חוץ מעצם הפקודה לתקוף, וגם פקודה זו נמסרה לישראל לפני שהמתקפה החלה. לא היה חוסר במידע, אלא ההיפך - היה עודף מידע, שחלקו גרם להסתרה ולהסחת הדעת מהמידע המתריע.

הטעות הייתה בפרשנות המידע.²²

לעומת זאת, ההפתעה ב-7 באוקטובר 2023 נבעה משתי טעויות נפרדות לחלוטין שכל אחת מהן דורשת חקירה נפרדת:

- ◆ ההפתעה מפני היכולת של חמאס לבצע את אשר ביצע.
- ◆ ההפתעה באשר לתאריך בו בחר חמאס לתקוף.

אדגיש כי בכל הפרסומים שראיתי מאז תחילת המלחמה יש נטייה לערבב את שתי ההפתעות הללו. על אף שיש קשר מסוים ביניהן, אי-הפרדה ביניהן תמנע את הבנת האירוע. מי שטוען שהאימונים שערך חמאס היו צריכים להוות סימן מעיד להעלאת הכוונות למתקפה בעתיד הקרוב, מתעלם מכך שחזבאללה מתאמן על מהלך דומה כבר יותר מעשור, כולל, לפי דיווח אחד, בקיץ האחרון, ועד היום טרם תקף. בניית יכולת כשלעצמה היא לכל היותר סימן מעיד לכוונה כללית, היא אינה סימן מעיד לכוונה מיידית, ולעיתים אפילו אינה סימן מעיד לכוונה כללית, שכן צבאות מכינים תוכניות מבצעיות ומתאמנים במגוון מתארים גם כשאין למדינאים שום כוונה ליזום מלחמה.

ההפתעה באשר ליכולת של חמאס והתכוונותו לבצע מהלך מעין זה לא נבעה מחוסר במידע. לפי מה שפורסם עד כה ברור שבידי קהיליית המודיעין הישראלית היה את כל המידע הנדרש כדי להציג תרחיש איום מלא, או לפחות כמעט מלא, לגבי דרך הפעולה שבחר חמאס ויכולתו לממשה. כלומר, בהקשר הזה הייתה זו שוב טעות של פרשנות שהתבססה במידה רבה על זלזול ביכולת האויב לממש את התוכנית שעותק ממנה הושג, וזאת למרות שראו את הכוחות בשטח מתאמנים לבצע אותה. יצוין, שביצועי כוחות חמאס בפועל ב-7 באוקטובר 2023 אכן היו ברמה בינונית ומטה, אבל רמה זו הספיקה! התוכנית כולה לא מומשה כלשונה, אבל די ממנה מומש כדי להנחיל לישראל את התבוסה הקשה ביותר שנחלה אי-פעם. **המסקנה היא שגם אויב גרוע מקצועית יכול לבצע משהו ויש להתחשב ביכולתו תמיד!**

לפי כל המידע שהתפרסם עד היום, **ההפתעה באשר למועד המתקפה שבחר חמאס נבעה מכישלון אחר לחלוטין של קהיליית המודיעין הישראלית - כישלון איסופי מוחלט.** לא היה בידי המודיעין הישראלי שום שביב של מידע שירמוז על כוונה לבצע את המתקפה האמורה ב-7 באוקטובר. יודגש, שכל הידיעות שפורסם לגביהן עד כה (יוני 2024) שהיו צריכות לכאורה להוות סימנים מעידים להתקפה **בפועל אינן כאלה!** כך, למשל, הדוגמה של הפעלת כרטיסי-הסים הישראליים בטלפונים הניידים, אשר מעידה לכאורה על כוונה לחצות מייד את הגבול לתוך ישראל - אילו זאת הייתה הפעם הראשונה שהם הופעלו היה בכך סימן מעיד,

אבל כיוון שחמאס תרגל את החלפת כרטיסי-הסים כמה וכמה פעמים בעבר מבלי שתקף, הרי שאין בידיעה זו סימן מעיד מועיל לכוונה לתקוף מייד. וכך גם לגבי כל שאר הסימנים המעידים לכאורה שהתפרסמו עד היום.

דיון אחר הוא כיצד יש להתייחס לאירועים כאלה - תרגול חוזר ונשנה של מהלך שהוא לכאורה סימן מעיד מובהק. האם צריך בכל פעם להעלות כוננות שמא הפעם זה מקרה אמת? הדיון הזה חייב להתקיים בכל פעם מחדש ואין אפשרות לתת כלל נכון לתמיד. יש גם מחיר להעלאת כוננות בכל פעם שנחשף סימן מעיד מסוים - התנהגות כזו יכולה לחשוף לאויב את היכולת האיסופית שלנו ותאפשר לו לבטל יכולת זו או להשתמש בה לצורכי הונאה.

הכישלון האיסופי מקורו בשינוי שהתרחש בהדרגה בתפיסת האיסוף המודיעיני של קהיליית המודיעין הישראלי - הסתמכות גוברת על מודיעין המבוסס על האזנה לתקשורת של האויבים וחדירה למאגרי המחשבים שלהם וצמצום ניכר בשיטות איסוף המודיעין האחרות ובראשן השימוש בסוכנים. במלחמת יום הכיפורים ההתרעה הסופית ניתנה על-ידי סוכן שהיה מקורב לצמרת המדינית המצרית, זאת למרות שהמודיעין הישראלי האזין לכמויות עצומות של תשדורות ושיחות ברשתות התקשורת של האויבות וצילם כמויות גדולות של צילומים של פריסת כוחותיהן. בכירי חמאס שמרו על מידור והקפידו שלא לשוחח או לכתוב על הכוונה לתקוף בשום אמצעי תקשורת בר האזנה. יתר על כן, יש יסוד להניח (והדבר נרמז בפרסומים שונים) שברשתות התקשורת שהם העריכו שישיראל מאזינה להן הם דאגו לדבר באופן שיחזק את ההרגשה שהם אכן מורתעים, מודאגים יותר מהמצב הכלכלי של עזה ועוסקים בו יותר מאשר בהכנות לתקוף את ישראל. יש רק שתי דרכים לחדור לתוך מעגל המחליטים ולדעת מה הם חושבים ואומרים - להחדיר לתוכם סוכן אנושי או לגייס אחד מהם, או להגיע לחדרים בו הם מנהלים את הדיונים המסווגים ולהתקין שם מכשיר האזנה שאינו דרך רשתות התקשורת שלהם אותן הן מנטרים. אין וודאות שאם קהיליית המודיעין הישראלית הייתה משקיעה מאמץ לבצע את שני המהלכים הללו היא הייתה מצליחה, אבל ברור לחלוטין שאם אין מאמץ כזה בכלל, או שהוא זניח, כי המאמץ העיקרי בכוח-אדם ותקציבים ממוקד רק באיסוף באמצעים טכנולוגיים, אין סיכוי להשיג את המידע

המתריע הנדרש. כמו בתחומים רבים אחרים הוכח שוב שהטכנולוגיה החדשה אינה חזות הכל, והאמצעים הישנים עדיין עובדים ולעיתים חיוניים ומועילים יותר מהטכנולוגיות החדשות.

כאשר אין יכולת לחדור למעגל המחליטים והאזנה לאמצעי התקשורת אינה מניבה שיחות חושפניות על כוונות האויב, נותר רק לצפות במיקום כוחות האויב בשטח, לבחון את התנהגותם ולנסות להסיק מכך מה כוונותיהם לעתיד. אולם, שיטה זו רואה בעיקר יכולת ואינה רואה כוונות - אין כמעט הבדל נראה לעין בין ביצוע תרגיל מלא וגדול ובין הכנת כוחות למלחמה. לא במקרה, אחת השיטות המועדפות להפתיע אויב היא לצאת לתרגיל שהופך למתקפה אמיתית. המהדרין נוהגים לבצע סדרה של תרגילים דומים שגורמת להתקבצות הצבא לתרגיל להפוך לאירוע 'רגיל' שאינו מעיד על דבר. במקרה של עזה נוספת הבעיה, שעקב המרחק המאוד קטן מאזורי הפעילות הצבאית הרגילה של חמאס לגבול, זמן ההתרעה שיתקבל בשיטה זו הוא קצרצר - כפי שהיה ב-7 באוקטובר, ובכל מקרה קצר מהזמן שנדרש ל-צה"ל להיערך מחדש אל מול האיום המתהווה.

יש סימנים מעידים לכוונה לתקוף שלרוב אינם מתורגלים - כך, למשל, פעילות הכנה רבתי של מנות דם או אמצעים מתכלים אחרים יקרי-מציאות, שלרוב מעדיפים לא לבזבז אותם בתרגול. אולם, גם סימנים אלה אינם חד-משמעיים. כך, למשל, ייתכן שמלאי מנות-הדם בבנק הלאומי ירד מתחת לסף והוחלט שיש למלאו מחדש במבצע מרוכז - ראו את המבצעים שעורך מגן-דוד אדום מעת לעת לגיוס מלאי של מנות דם ללא כל קשר להכנה או אי-הכנה של מלחמה. אפשרות אחרת היא שלא מבצעים הכנות כאלה - לקראת הפלישה הרוסית לאוקראינה האמריקנים התריעו בפני האוקראינים שריכוז הכוחות והאימונים שעורכים הרוסים בסמוך לגבולם המשותף הם למעשה הכנה והסתרה של כוונה לפלוש. המודיעין האוקראיני הגיב שהרוסים לא עורכים סדרה של הכנות לפני פלישה אשר מחויבות לפי התורה הרוסית ולכן כנראה שהאמריקנים טועים - אחת ההכנות החסרות שהתייחסו אליהן הייתה הכנת מערך הרפואה, ובכלל זה אי-ריכוז של מנות-דם ואמצעים רפואיים חיוניים אחרים.

לכאורה, המענה הנכון למצב של אי-יכולת להבטיח התרעה הוא שצה"ל יפרוס כוחות בכל גבולותיו בכמות מספקת כדי לבלום כל מתקפת אויב, או לפחות לעכבה למשך זמן ארוך. אולם, לצה"ל אין את כמות הכוחות הדרושה לכך. הכוחות הדלילים שהיו ערוכים בגבול עזה ובגבול לבנון לא היו דלילים משום שהיו כוחות פנויים שישבו באפס מעשה באזורים אחרים בארץ. בשנים 2021, 2022 ו-2023 התרחשה הסלמה של 60% בתדירות הפיגועים המתרחשים ביהודה ושומרון או יוצאים מיהודה ושומרון לשטח ישראל קודם 1967, עשרות ישראלים נהרגו בפיגועים אלה ורבים נוספים נפצעו²³ באותה תקופה צומצמו גם האימונים כדי להפנות כוחות להתמודד עם האיום המתמש ביהודה ושומרון - מבצע שובר גלים.

מסמך זה אינו המקום להיכנס לפרטים לגבי כלל המסקנות והלקחים לכן אסתפק בטענות הבאות:

נדרש שיקום מערכי האיסוף שבוטלו או קוצצו מתוך הכרה בתועלת שתופק מהם על אף היותם "מיושנים" כביכול. בינתיים פורסם על הקמתה מחדש של יחידת 'חצב', שעסקה באיסוף מידע מהמידע הגלוי המתפרסם בתקשורת ובמרשתת. יש תחומים נוספים כאלה.

בחינה מחדש של התבחינים לפיהם בוחרים אנשים לתפקידים השונים במודיעין ובחינה מחדש של ההכשרות הניתנות להם.

הכרה בקושי להתריע, במחיר של התרעות שווא חוזרות ונשנות לעיתים קרובות מדי וברגישות שבה יש להתייחס לכל מידע מתריע אפשרי, בלי זלזול באויב וביכולותיו.

הבנה רחבה ומעמיקה יותר של התרבות ופריסת השיקולים של האויבים, שהם שונים תרבותית ותפיסתית משלנו, ולכן אינם יכולים להבחן כתמונת-ראי של התרבות הישראלית ששונה רק בהיותה מתנהלת בערבית במקום בעברית...

את היישומים המתחייבים לא אפרט כאן.

כישלון ההגנה

“אומנות המלחמה מלמדת אותנו לא להסתמך על הסבירות שהאויב לא יתקוף, אלא להסתמך על מוכנותנו להתמודד איתו; לא להסתמך על הסיכוי שהוא לא יתקוף, אלא להסתמך על כך שהפכנו את מערכנו לבלתי-ניתן לכיבוש.”

סון צו

“הגנה מוצלחת יוצרת מאזן כוחות טוב יותר ולכן המהלך הטבעי של כל מלחמה הוא לפתוח אותה בהגנה ולסיימה בהתקפה.”

קלאוזביץ

בתפיסת הביטחון שהתפתחה בשנות החמישים ושיצרה את הסיסמה המשולשת - הרתעה, התרעה, הכרעה, לא היה עקרון נפרד 'הגנה'.²⁴ ב-2007 המליצה ועדה בראשות דן מרידור להוסיף לתפיסת הביטחון את המרכיב 'הגנה'. אמנם הצעת הוועדה לתפיסה כתובה לא התקבלה ועד היום ישנו דיון אם נכון להוסיף את מרכיב ההגנה לרשימה כמרכיב עצמאי, או שהוא מוטמע ממילא במרכיבים האחרים ומהווה מרכיב טקטי בלבד המשרת את המרכיבים האחרים. עם זאת, חיוני לדון בו כיוון שלפחות חלק מהצמרת אימצה את הוספת המרכיב הזה וכיוון שהמלחמה הזו החלה בכישלון הגנתי כמעט מוחלט, ששינה לחלוטין את המצב האסטרטגי ואפילו המדיני של ישראל. כלומר, גם אם צודקים הטוענים שזהו מרכיב טקטי בלבד, הכלול בתוך המרכיבים האחרים, השלכות התבוסה שנחלה אוגדת עזה כה עוצמתיות שלא ניתן להתעלם מהן כגורם אסטרטגי עצמאי, לפחות במלחמה הנוכחית. יתר על כן, לפי המידע שהתפרסם מאז ה-7 באוקטובר - אילו גם חזבאללה היה תוקף באותו יום גם שם הייתה מונחלת לישראל תבוסה קשה וייתכן שאפילו קשה הרבה יותר משום שצבא חזבאללה מקצועי וחזק בהרבה מצבא חמאס.

כאמור, במקור מרכיב ההגנה לא היה מרכיב נפרד בתפיסת הביטחון של ישראל. הסיבה לכך הייתה שמפתחי התפיסה העריכו שבגבולות המדינה שקדמו למלחמת ששת הימים לא ניתן להגן בהצלחה על העורף הישראלי ולפיכך יש להעדיף תמיד

לתקוף בטרם החלה התקפת האויב, על-מנת להעביר את הלחימה לשטחו. יישום גישה זו התברר כבלתי אפשרי בכל מצב ולפיכך בפועל, ישראל לא תמיד יזמה מתקפה מקדימה. גם בשנות החמישים פותחו תוכניות הגנה, נבנו מערכי-הגנה, הוקצו כוחות למימוש המשימה ואף הוקם מערך שלם שזה כל ייעודו - מערך ההגנה המרחבית המבוסס על האזרחים החיים ביישובים הצמודים לגבולות. בתקופת ההמתנה לפני מלחמת ששת הימים צה"ל נערך תחילה להגן, הוכנו תוכניות הגנה ונבנו מערכים לפני שהדרג המדיני החליט ליזום מתקפה-מקדימה. מלחמת יום הכיפורים היא כמובן הדוגמה המובהקת, אבל קביעה זו נכונה גם במהלך שנות השמונים ואילך - אפילו במלחמות נמוכות עצימות היוזמה האסטרטגית נמסרה רוב הזמן לידי האויב על-מנת להבטיח את התמיכה המדינית והצבאית של ארצות-הברית. כך, למשל, היה במלחמת גאות ושפל, בה ישראל ניהלה מגננה בלבד (מדיניות ההכלה) במשך כשנה וחצי. רק במקרים חריגים יזמה ישראל פעולות התקפיות מצומצמות (סיכולים ממוקדים, ופה ושם פשיטה קטנה) שנועדו לסכל מראש איומים מתהווים, ובמקרים אלה ספגה ביקורת שלילית מצד ארצות-הברית ורוב העולם. מבצע חומת מגן סימן שינוי מהותי באסטרטגיה הישראלית לניהול מלחמה זו - מעבר ממגננה למתקפה. ההגנה לא בוטלה, אבל המאמץ העיקרי הישראלי עבר לסדרה חוזרת ונשנית של התקפות שמטרתן הבסת האויב.

ההגנה בגבול עזה

כישלון ההגנה בגבול עזה נבע משני גורמים עיקריים:

◆ בניית מערך הגנה שמוכוון אך ורק נגד האיום הבלתי-סדור - פשיטות 'פגע וברח' של כוחות קטנים מאוד בלבד.

נגד איום זה מערך ההגנה הישראלי הוכיח עצמו במהלך השנים כסביר גם אם לא מושלם. מערכת המכשול, מיקום חמ"ל התצפיתניות, מיקום מפקדת האוגדה ומפקדות החטיבות נבעו כולם מההערכה שאין איום של התקפה רבתית סדורה בגבול זה. גם אם הערכה זו הייתה נכונה כאשר נערך צה"ל בגבול עזה בעקבות הנסיגה מרצועת עזה (ההתנתקות) בקיץ 2005, היא כבר לא הייתה נכונה בסתיו 2023. המצב לא השתנה בבת אחת, אבל למרות ההתעצמות ההדרגתית של חמאס ובניית היכולת שלו לבצע התקפה סדורה, שהיה מוכר למודיעין

הישראלי, ולמרות שראש המטה-הכללי אביב כוכבי ביטא שינוי זה בהגדרת חמאס כ'צבא טרור', המסר לא הופנם ולא נערכו השינויים הנדרשים במערך ההגנה - לא במכשול, לא בביצורים (המוצבים בגבול היו מחנות עם קצת עמדות לחימה ולא מוצבי לחימה ולא נבנו ביצורים מתאימים להגנת היישובים)²⁵ לא במיקום הכוחות (אופן הפיזור לרוחב הגבול, מיקום ביחס לשטחים החיוניים - היישובים), לא בהרכב הכוחות (גודל הכוח של צה"ל, גודל כיתות הכוננות ביישובים,²⁶ מרכיבי אש כבדה מסייעת, מוכנות כוחות אוויר בגודל מתאים וכן הלאה), ובתוכניות ההגנה של צה"ל (מסך תצפיות ומסך מאבטח דלילים מאוד, העדר מערך החזקה,²⁷ העדר עומק, העדר הגנה מספקת לשטחים החיוניים - היישובים, העדר עתודות נידודות במרחק סביר וכן הלאה).

◆ העדר התרעה מספקת על-מנת לתגבר את מערך ההגנה בכוחות נוספים.

אילו ניתנה התרעה, סביר שהיו מוזנקים כוחות מתגברים לפני פתיחת המתקפה של חמאס והנזק שנגרם לישראל היה מצטמצם עקב צמצום פער העוצמה בכוחות שבחזית, או, במקרה הטוב, גודל הכוח המתגבר היה מאפשר הדיפה כמעט מוחלטת של כוחות חמאס בנזק מזערי בלבד.

אפשרות נוספת היא אם היישובים היו מאורגנים ככוח הגנה מרחבית של היישוב, לא רק כיתות כוננות אלא מחלקות ופלוגות כוננות, והיו מחוברים למערכת משותפת עם הצבא של מתן התרעה כשהחלה התקפה (חיבור תקשורתי ישיר בין היישוב לבין המוצבים הסמוכים לו), הבעיה הייתה מצטמצמת מאוד.

יתר על כן, סידור מערך ההגנה, מיקום המפקדות וחמ"ל התצפיתניות בצמוד לגבול, נקבעו לפי שיקולים של נראות תודעתית (שהרי לא ייתכן שצה"ל נמצא רחוק יותר מהגבול מאשר האזרחים הגרים ליד הגבול) ונוחות (מחנות נוחים למחיה ונעימים למראה במקום מוצבים ומבנה ראוי להגנת המחנה, ביצור ומכשול לא-מספקים של היישובים עצמם) במקום שיקולים מקצועיים של הגנה צבאית. מול איום של חוליות זה הספיק, מול איום שווה-ערך לשתי חטיבות רגלים זאת הייתה טעות קשה מאוד. בניית המערך תוך התייחסות רק למצב ביום הבנייה וללא התייחסות לעתיד האפשרי והסביר הייתה טעות מקצועית מהותית. המעבר מכוחות חולייתיים לכוחות גדולים, מלחימה בלתי-סדורה ללחימה סדורה, הוא

מעבר טבעי ומקובל לאורך ההיסטוריה של תולדות המלחמות ולא נדרש מידע מודיעיני להעריך שכך יהיה בעתיד גם בעזה. מרגע שבונים תשתית ממשית קשה מאוד לשנות אותה עקב המאמץ, המשאבים והעלות הכספית ולכן ככלל נדרש תמיד לבנות מערך לא לפי האיום הקיים אלא לפי האיום העתידי האפשרי.

ההגנה בגבול לבנון

אמנם ההגנה בגבול לבנון לא נבחנה כי חזבאללה לא תקף באותה עת, אבל המצב שם היה זהה ברוב מאפייניו למצב בגבול עזה. יתר על כן, גם לאחר שתוגברה החזית להיקף של מספר אוגדות, התברר שהכוחות לא יודעים להיערך נכון להגנה המתאימה לאיום התקפי סדור (התקפה של עוצבות המנסות לכבוש שטח להבדיל מהתקפה של חוליות פושטות):

◆ כוחות נערכו במדרון קדמי, חשופים לאש חזבאללה, ורק אחרי כשבועיים, וספיגת נפגעים מיותרים, החלו לתקן את ההערכות כדי להתחשב ביכולת האש של חזבאללה.

◆ פריסת היחידות במרחב לא תאמה את תורת ההגנה ונדרשה התערבות של מפקדי-עבר מנוסים כדי ללמד מחדש את מפקדי העוצבות והיחידות שבשטח כיצד נערכים להגנה.

◆ גם אחרי כמה שבועות של לחימה ואחרי ניסיון ההתרחשויות בגבול עזה ולמרות שכבר מספר שנים צה"ל יודע על תוכנית ההתקפה של חזבאללה וזן בה (כולל בפרסומים גלויים בתקשורת), עדיין מפקדים בשטח, שנשאלו אל מול איזה סוג התקפה הם נערכים, ענו שהם מצפים לפשיטות של חוליות בלבד במקום שיצפו להתקפות בסדר-גודל פלוגתי ומעלה.

הגנה נגד אש לעורף

בניגוד לכישלונות ההגנה הקרקעית, ההגנה נגד האש לעורף הצליחה מאוד. ביממה הראשונה ירו הפלסטינים מעזה כמות רקטות השווה בערך לכל מה שירה חזבאללה בכל החודש של מלחמת לבנון השנייה. מטרתם הייתה לנסות להרוות את מערך ההגנה נגד רקטות של ישראל על-מנת להחדיר עשרות רקטות לפחות לתוך ישובים ישראלים בחזית, בעומק ובעורף. למרות זאת, מערך ההגנה נגד רקטות הצליח ליירט ולהפיל את הרוב המוחלט והנזק הכולל שנגרם היה זניח.

מעריך ההגנה המרחבית

הציטוט בראש פרק זה, מכתבי סון צו, מבהיר שאסור לנו להיות תלויים בהתרעה לצורך ההגנה שלנו. יש מי שטוענים שזה הלקח הראשי ממלחמת יום הכיפורים וגם מהמלחמה הנוכחית - ההתרעה דינה להיכשל, אם לא תמיד אז לפעמים, והמחיר של כישלונות אלה כל-כך כבד שחייבים, כפי שכתב סון צו, להיות ערוכים ומוכנים בכל עת להגן לפי יכולת האויב ולא לפי כוונותיו. הצעה זו נכונה עקרונית אבל לא ישימה מעשית - **חשוב להדגיש שלמדינת ישראל אין יכולת להיות ערוכה כל העת להגן מפני מתקפה רבתית בכל גבולותיה בבת אחת**. כדי לעשות זאת צריך להגדיל את הצבא הסדיר ואת מרכיב המילואים המגויס בכל רגע נתון למימדים שאינם ישימים - הכלכלה והחברה תתמוטטנה.

אולם, בשלושה העשורים האחרונים החמרנו מגבלה זו על-ידי הקטנת הגודל הכולל של הכוחות הלוחמים של צה"ל, במיוחד של זרוע היבשה - זו שצריכה להגן על הגבולות, עקב קיצור שירות החובה, קיצוץ יחידות מילואים וצמצום ימי מילואים בכל שנה, אבל, גם אם היינו במצב המיטבי האפשרי, עדיין יהיה מחסור בכוחות כדי לקיים הגנה קרקעית מלאה ומושלמת.

מצב זה אינו חדש - הוא קיים מאז קום המדינה. המענה שבחרו בעבר היה למצות את קיומם של ישובים אזרחיים הסמוכים לגבולות על-ידי הכנתם להגנה גם על עצמם וגם על קטע הגבול בו הם מצויים. מערך כזה, אילו היה קיים ב-7 באוקטובר 2023, היה מצמצם מאוד את הנזק שנגרם למדינת ישראל בכלל ולתושבי עוטף עזה בפרט, גם בלי שניתנה התרעה מקדימה וההתרעה היחידה הייתה ההסתערות של כוחות חמאס - כפי שהתרחש. בכל יישוב, על בסיס תושביו, אפשר היה לקיים, במקום רק **כיתת** כוננות, **מחלקת** כוננות ובחלקם אפילו **פלוגת** כוננות. דבר שהיה מצמצם מאוד את הפער לרעת כוחות צה"ל ותושבי היישובים שנבע מגודל כוח האויב שהשתתף במתקפה. המענה הזה אינו מושלם, אבל הוכיח עצמו כמועיל מאוד במלחמת הקוממיות (חיל המשמר ביישובים) והמשיך להתקיים עד אחרי מלחמת ששת הימים (אז נבחן רק חלקית, אבל תרם את חלקו בשחרור כוחות ניידים למשימות ההתקפיות) והרחקת הגבולות מהיישובים. **המסקנה המתבקשת היא הקמה מחדש של מערך ההגנה המרחבית במתכונת הישנה שלו²⁸ עם ההתאמות המתבקשות לימינו.**

ביצור ומכשול היישובים הוא תמיד עניין בעייתי - יישוב הוא דבר חי, הוא גדל, אנשים נכנסים ויוצאים ממנו יום-יום לעיסוקים שונים ואזרחים אינם רוצים לחיות במשטר צבאי או ביישוב הנראה כמו מחנה צבאי.²⁹ לכן לא ניתן לבנות ולנהל יישוב כמחנה צבאי ובטח לא כמוצב-לחימה צבאי. עם זאת, יש סוגי ביצורים וסוגי מכשולים שמאפשרים מציאת איזון בין צורכי היישוב האזרחי בחיי היום-יום ובין הצורך לשפר את הגנתו בעת צורך. חשוב לזכור שכל ביצור או מכשול שבונים דורש אחזקה שוטפת ולכן נדרשת מציאת פתרונות שיצמצמו את כמות הטיפול השוטף הנדרש ואת העלות שלו.

עיכוב ההכרעה

“מטרת צה”ל להרתיע, או, אם ההרתעה נכשלת - להכריע!”

ראש המטה-הכללי יצחק רבין

לא בטעות כיניתי פרק זה ‘עיכוב ההכרעה’ ולא ‘כישלון ההכרעה’.

המושג ‘הכרעה’ בכלל, ובהקשר של תפיסת הביטחון הלאומי הישראלית בפרט, הוא אחד המושגים שההבנה שלו אבדה במהלך העשורים האחרונים. אחת הסיבות היא כנראה בלבול בין אחת השיטות בהן הושגה הכרעה בעבר ובין מכלול השיטות האפשריות המרכיבות עקרון זה.

במילון צה”ל מוצגות שתי הגדרות למושג ‘הכרעה’:

- ◆ “שבירת כוח ההתנגדות של האויב לפעול ביעילות נגדנו על-ידי יצירת מצב שמתקיימים בו (להערכת המחליט) התנאים להשגת המשימה שנקבעה. מצב ההכרעה ניכר כרגיל בכך, שהאויב איבד את יכולתו לפעול נגדנו ביעילות.”
- ◆ “השיטה ודרך הפעולה שנוקטים כוחותינו בפריסה ובתמרונים עקיפים בשעת התנגשות או בשעת קרב, כדי להכריע את האויב בתורפתו....”

אמנם ההגדרה השנייה מבחינה עצמה מההגדרה הראשונה בכך שהיא מוצגת כהגדרה של ‘הכרעה טקטית’ להבדיל מהגדרה של ‘הכרעה’ ככלל, אבל עצם השימוש באותו מונח כדי לציין שני מושגים שונים מביטיח בלבול. ההגדרה הראשונה מתייחסת לתוצאה של פעולה בלי להתייחס לאופן בה הושגה ואילו ההגדרה השנייה מתייחסת לשיטה ולדרך פעולה מסוימים מתוך שלל האפשרויות הקיימות כדי להגיע לתוצאה. במהלך השנים נתקלתי שוב ושוב בבלבול בין המושגים הללו וגם שימושים אחרים למושג הכרעה שאינם מופיעים במילון.

‘ההכרעה’ כהישג אסטרטגי במסגרת תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל פירושה שסוכל האיום המיידי שמעמיד האויב נגד מדינת ישראל ונגד אוכלוסייתה וחודשה ההרתעה. השילוש הוותיק - הרתעה / התרעה / הכרעה הוא למעשה מחזור פעולות. כפי שצוטטו לעיל ז’בוטינסקי ובן-גוריון, מעולם לא העריך גורם בכיר כלשהו שאפשר להגיע למצב שבו התבוסה שתונחל לאויב תהיה כה עוצמתית

שהוא לעולם לא יוכל להתאושש ממנה. התקווה הייתה ועודנה, שלאחר סדרת מחזורים מוצלחים מבחינת ישראל, האויב יאבד תקווה לשינוי עתידי לטובתו ויעדיף להגיע לפשרה מדינית שתאפשר את קיומה של ישראל בשלום.³⁰ אין דרך לדעת מראש כמה מחזורים כאלה ידרשו. ברור שבכל פעם שישראל תכשל או תשיג הישג מצומצם מדי במחזור כלשהו, אזי מועד השגת המטרה הסופית יתרחק. **הרעיון עליו מושתתת תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל הוא התשת כוח הרצון של האויב, לא הבסתו החומרית המוחלטת כפי שעשו בעלות-הברית לגרמניה בסיום מלחמת העולם השנייה.** רעיון זה נובע מכורח ולא מרצון.

המטרות המדיניות של המלחמה הנוכחית שקבעה ממשלת ישראל:³¹

- א. מיטוט שלטון חמאס והשמדת יכולתו הצבאית.
- ב. הסרת איום הטרור מהרצועה על ישראל.
- ג. מאמץ מירבי לפתרון סוגיית בני הערובה.
- ד. הגנה על גבולות המדינה ואזרחיה.

שר הביטחון יואב גלנט הבהיר שהכוונה של המטרה הראשונה היא ש-“ארגון חמאס יחדל להתקיים כמסגרת צבאית ושלטונית בעזה.”³²

במבצע קדש (1956) הוגדרה מטרת צה"ל: “ייצור איום צבאי על התעלה על-ידי תפיסת יעדים צמודים לתעלה... יכבוש את מיצרי אילת... **ישבש** את המערך המצרי בצפון סיני ו**ימוטט** אותו...”. במלחמת ששת הימים (1967) הוגדרה מטרת המלחמה הראשונה על-ידי הממשלה: “לנקוט פעולה צבאית שתביא לשחרור ישראל מטבעת התוקפנות המתהדקת והולכת סביבה.” החלטת ממשלה זו תורגמה בפקודת המטה-הכללי: “צה”ל **ישמיד** את חיל-האוויר המצרי ואת מירב כוחות האויב בסיני...”. במלחמת יום הכיפורים (1973), לאחר סיום המגננה, הוגדרה המטרה ככפיית הפסקת אש על האויב וגביית מחיר ממנו כדי לחדש את ההרתעה. בחזית הסורית תורגמה החלטה זו להתקרבות צה”ל לבירת סוריה, דמשק, על-מנת להפעיל לחץ על המשטר שיבקש הפסקת המלחמה - כלומר **איום על שטח חיוני מדיני**. בנוסף **השמיד** צה”ל רשימת נכסים כלכליים חשובים לסוריה. בחזית המצרית תורגמה החלטה זו לכיתור הארמיה השלישית ועל-ידי כך, **האיום בהשמדתה** עקב ניתוקה ממקורות האספקה שלה (במיוחד מי-שתייה) ואיום מרחוק לעבר הבירה קהיר, ישמשו קלפי מיקוח לאלץ את מצרים לבקש הפסקת המלחמה. העורף הכלכלי המצרי לא הותקף מחשש לירי טילי קרקע-

קרקע מסוג סקאד לעורף הישראלי. במלחמת שלום הגליל (1982) הממשלה הגדירה תחילה מטרה חלקית, **הרחקת** (גירוש) כוחות אש"ף אל מחוץ לטווח הירי של הארטילריה שלהם מאדמת ישראל (כלומר, התמקדות בכיבוש השטח) ובמהלך הלחימה הרחיבה ממשלת ישראל את המטרה **לגירוש** מלא של כוחות אש"ף מלבנון ו**גירוש** הכוחות הסוריים מקרבתם לעיר הבירה בירות והשפעתם הישירה על ממשלת לבנון.

בכל המקרים הללו האויב הוכרע, אולם בכל פעם השיטה הייתה שונה: במבצע קדש - תמרון שגרם לנסיגת הצבא המצרי עקב אי-יכולתו למנוע את התמרון הישראלי הכובש את שטח סיני; במלחמת ששת הימים - חדירה לעומק סיני כדי לכתר ולהשמיד את הכוחות המצריים הערוכים במזרח סיני - כיבוש השטח היה משני ונועד רק כדי לאפשר את הכיתור; במלחמת יום הכיפורים -איום על שטח חיוני מדיני ואיום בהשמדת כוח צבאי ניכר; ובמלחמת שלום-הגליל, חדירה עד בירות, תוך השמדת הכוחות שמדרום לה, כדי לכתר את מרכז הכובד הארגוני והחומרי של הארגון בבירות (כלומר, הטלת מצור עליו) ואילו צו לסגת תחת איום של השמדה הדרגתית.

כאמור, בכל המקרים הללו הושגה הכרעה, אובדן יכולת ההתנגדות היעילה של האויב, במשמעות הנדרשת על-ידי תפיסת הביטחון הישראלית ובעקבותיה הושגה מידה כזו או אחרת של הרתעה מפני התקפות האויב למשך פרקי זמן מסוימים.

מקרים אלה נוחים ויחסית מובהקים - אולם, גם במלחמת ההתשה הושגה הכרעה. היא הושגה על-ידי **התשה הדרגתית של ההנהגה המצרית** שהגדירה את מטרת המלחמה לשחוק את צה"ל עד שהציבור הישראלי יאלץ את ממשלת ישראל להסגין מקו התעלה. בפועל, בקיץ 1970 איבדה ההנהגה המצרית את אמונה ביכולת לממש את המטרה ולנוכח המחיר ההולך ומאמיר של הלחימה (היקף הנפגעים והנזק המצטבר לצבא מצרים ולכלכלת מצרים) העדיפה להסכים להפסקת אש. כפי שניסח זאת ראש המטה-הכללי חיים בר-לב: "לא זו בלבד שהם לא הצליחו להתיש אותנו, אלא שהם עצמם הותשו והתחננו להפסקת אש". שבירת כוח ההתנגדות אינה רק שבירה חומרית, היא גם שבירה רוחנית. לפעמים הפגיעה החומרית זניחה ועדיין מושגת הכרעה עקב שבירת רוח הלחימה של האויב ולפעמים נדרשת השמדה חומרית רבה מאד כדי להביא את האויב למצב המבוקש על-ידי ישראל.

הגדרת המטרה של מדינת ישראל במלחמה הנוכחית היא, כאמור, מרחיקת-הלכת מכולם - **מיטוט השלטון** של חמאס והשמדת הכוח הצבאי המאפשר את קיומו. מכאן נובע שכל עוד האויב אינו נשבר וכל לוחמיו נכנעים עקב חולשת רוח מצידו, יידרש מאמץ ממושך להגיע להכרעה משום שזו דורשת השמדה ממשית של כל, או כמעט כל, לוחמי האויב. כבר בראשית הדרך קבע שר הביטחון גלנט, שעקב כך יש לצפות למלחמה ממושכת. בעת כתיבת מסמך זה התוצאה הסופית טרם הושגה, אף כי הנזק שנגרם לחמאס עד כה הוא רב מאוד, נדרשת עוד לחימה ממושכת כדי להגיע לתוצאה הנדרשת, תהיה לחימה זו במתכונת של מבצעי כיבוש נרחבים, פשיטות בגדלים שונים או באש מנגד, או מה שסביר יותר - שילוב של כולן במקביל או לסירוגין. ללא קשר לתוצאות המלחמה נגד חמאס, עוצמת הפגיעה בו והיקף הנזק שנגרם ברצועת עזה ממחישים גם לאויבים אפשריים אחרים את המחיר שיידרשו לשלם אם יתקפו את ישראל ויש לקוות שאנו מחזקים מחדש את ההרתעה הישראלית כלפי שאר אויבותיה. יוזכר שוב - הרתעה לרוב אינה מלאה או מושלמת, כלומר, הרתעה מפני מתקפה מהסוג שיזם חמאס לאו דווקא מרתיעה מפני מתקפת ההתשה שמנהל חזבאללה נגד ישראל מאז ה-8 באוקטובר 2023, בין היתר משום שהתגובה הישראלית עד לאמצע ספטמבר 2024 הייתה חלשה יחסית - ההצלחות הטקטיות של פעולות צה"ל מרשימות, אבל הכמות המצטברת של נפגעים ונזק לחזבאללה לא הספיקו כדי לכפות עליו לחדול את התקפותיו על ישראל. בעת כתיבת מסמך זה שינתה ישראל אסטרטגיה בלבנון ממגננה תוקפנית שמטרתה להתיש למתקפה שמטרתה להשמיד בהדרגה את כוחות חזבאללה. עדיין מוקדם להעריך את התוצאה הסופית ולכן לא אתיחס לסוגייה זו מעבר לכך.

אחת הסיבות שאף ממשלה קודמת בישראל מעולם לא הגדירה מטרה כה מרחיקת-לכת, וכולן הסתפקו במכה עוצמתית במידה שמספיקה לחדש את ההרתעה בלבד, הייתה ההערכה שהישג כזה אינו אפשרי (ראו שוב הציטוט לעיל מפיו של בן-גוריון) או שהוא יקר מדי. זאת גם הסיבה שבכל הסבבים הקודמים בין ישראל ובין חמאס הסתפקה ישראל בהישג צבאי מצומצם יותר, אשר הספיק כדי לייצר הרתעה חלקית (לפחות עד קיץ 2021). **אלמלא עוצמת הנזק שנגרם למדינת ישראל ב-7 באוקטובר 2023 ספק אם ממשלה ישראלית כלשהי הייתה בוחרת לנסח מטרה כה מרחיקת-לכת. אולם, תוצאות מתקפת חמאס מחייבות את ישראל להגדיר**

מטרה זו, גם אם זוהי מטרה קשה מאוד למימוש (יש הטוענים בלתי-אפשרית). גם אם המטרה לא תושג במלואה היא נדרשת כי פחות מ-'כמעט' השמדה של חמאס לא יניב את עוצמת ההרתעה הנדרשת לאפשראת חזרת ישראל לחיי השגרה שקדמו ל-7 באוקטובר 2023 ויהיה על ישראל להתכונן למתקפות נוספות בנוסח זה או בנוסח אחר, גם אם בעוצמה מופחתת, בעתיד הקרוב.

יש כמה גורמים לכך שמשך הזמן הנדרש להשגת ההכרעה מתארך - החל מהמטרה מרחיקת-הלכת, במאפייני המלחמה בעזה (לחימה במרחבים בנויים בצפיפות ומבוצרים באופן צפוף מאוד, נגד אויב שאינו בוחל להקריב את אוכלוסייתו כמגנים אנושיים ללוחמיו ואשר מדגיש את הישרדות הכוח על-פני בלימת חדירת כוחותינו לשטחו) והמשך בנסיבות המדיניות בהן נתונה ישראל (לחץ בינלאומי שמגביל את צעדיה ומעכב מהלכים). אולם, גם האופן בו צה"ל בנה את כוחו בעשורים האחרונים משפיע על ביצועיו במלחמה, במיוחד:

- ◆ צמצום חד מדי בגודל זרוע היבשה והשינוי בהרכב הכוחות (יותר רגלים, פחות טנקים, פחות תותחים, מרגמות ומעט מדי כלי צמ"ה);
- ◆ מיקוד ההכשרות והאימונים בתרגולות, בטכניקות ובשיטות לחימה המתאימות יותר ללוחמה בלתי-סדורה מאשר ללוחמה סדורה ודילול כמות ההכשרות והאימונים וצמצום איכות ההכשרות והאימונים בתחומים רבים.³³ אמנם יש חפיפה בין חלק מהתרגולות, הטכניקות והשיטות המתאימות ללוחמה בלתי-סדורה ובין אלה המתאימות ללוחמה סדורה, אבל יש גם הבדלים גדולים ביניהם - בעיקר ככל שעולים במדרג הפיקודי ומדובר בהפעלת כוחות גדולים יותר.³⁴
- ◆ כמות האימונים ברמות הגדוד, החטיבה והאוגדה הייתה הרבה פחות מאשר היה מקובל בעבר (שנות השבעים והשמונים של המאה העשרים) ואינו מספיק כדי ליצור מיומנות גבוהה ברמות הללו.³⁵
- ◆ דילול אמצעי-לחימה ותיקים (טנקים, תותחים, נגמ"שים, כלי צמ"ה) ואת המלאים הדרושים ללוחמה סדורה בעצימות גבוהה (מחסור ניכר בתחמושת ובחלקי-חילוף הדרושים לכוחות היבשה ולכוחות האוויר - התחום הימי משני במלחמה הזו ולכן לא סבל ממחסור);

◆ מיקוד ההצטיידות והרכש באמצעים חדישים (כגון חימושים מדויקים מסוגים שונים) עקב האמונה שהם מיייתרים את האמצעים הוותיקים (כגון תותחים ומרגמות לירי סטטיסטי) המוצאים מהשירות - אמונה שהתבררה כשגויה.³⁶ יתר על כן, היה אומדן-חסר לגבי הכמות הנדרשת של האמצעים החדישים הללו בנסיבות של מלחמה גבוהת-עצימות.

◆ הצטיידות לא מספקת באמצעים הדרושים כדי להתמודד עם חלק מהאתגרים המבצעיים ברצועת עזה (ובראשם מערכת המנהרות וריבוי הבניינים הממולכדים, אבל לא רק הם) עקב האמונה שלא נדרש לפעול באופן שיפגיש אותנו עם אתגרים אלה.

◆ הבנה לקויה של שרשרת הפיקוד בתוך צה"ל את מהות המטרה והמשמעות הנגזרת מבחינת הגדרת המשימות לעוצבות וליחידות של צה"ל - כך, לדוגמה, המשימה 'השמדה' הוחלפה במשימה 'הכרעה' ("הכרעת גדודי חמאס" במקום **השמדתם**). דבר שהשפיע על שיטות הפעולה שנקטו והדגש שהושם על השמדת תשתיות במקום על השמדת לוחמים. יודגש, גדוד אויב שברח הוכרע אבל לא הושמד והמשימה לא בוצעה.

מכל מקום, גם אם תושג בסוף במלואה המטרה הצבאית שהוגדרה על-ידי ממשלת ישראל, הרי שהעובדה שנדרש זמן רב כל כך להשיגה מנוגד לאחד מעקרונות תפיסת הביטחון הישראלית - **השגת הכרעה מהירה כדי לקצר את משך המלחמה**. התוצאה המדינית היא שבמשך חודשים רבים כרבע מיליון מאזרחי ישראל הפכו לפליטים בתוך מדינת ישראל ורובם עדיין במצב זה, אנשי מילואים רבים גויסו לתקופה ממושכת מאוד ונדרשים לשוב ולבצע סבב גיוסים נוסף על חשבון פרנסתם ותרומתם למשק הישראלי, וכלל הקשיים הנובעים מכך שישראל מתקשה להחזיר את עצמה לתפקוד של רגיעה.³⁷ בנייה נכונה יותר של צה"ל באופן מותאם לאתגרים הנבנים מולו בעזה, בלבנון ובסוריה, הייתה מגבירה את קצב השגת ההישגים ומקרבת אותנו מהר יותר להשגת ההכרעה, אבל היא לא הייתה מונעת לחלוטין את הצורך לנהל מלחמה ממושכת.

הכרעה באש בלבד אפשרית, אבל רק במקרים חריגים. מחקר מקרים אלה מההיסטוריה מלמד שבכל המקרים הללו התקיימו שני תנאים:

- ◆ היריבים היו לא מאוזנים - לצד התוקף באש הייתה עדיפות גדולה מאוד, עד כדי עליונות מוחלטת. לעיתים המלחמה הייתה חד-צדדית - הצד התוקף יכול היה לפגוע במדינת המגן בעוד שהמגן לא יכול היה לפגוע במדינת התוקף ולעיתים התקשה אפילו לפגוע בכוחות התוקפים אותו.
- ◆ הדרישה המדינית שדרש התוקף מהמגן הייתה יחסית לא חשובה למגן. לכן, עקב שיקולי העלות מול התועלת של המגן, במיוחד בהתחשב בחד-צדדיות של המלחמה (התנאי הראשון), היה למגן יחסית קל לוותר ולהיכנע לתכתיב המדיני של התוקף.

אי-ההצלחה של צה"ל בחזית לבנון לכפות על חזבאללה להפסיק את האש נובעת במידה ניכרת מכך שהתנאים הללו אינם מתקיימים שם.³⁸

המסקנות הן שחייבים לבנות כוח עוצמתי המסוגל לתמרן עמוק ומהר בשטח של האויב. יש מקרים בהם ישראל תוכל להסתפק באש בלבד כדי להשיג את מטרותיה, אבל לפחות בחלק מהמקרים, ודווקא באלה החשובים והקשים ביותר, זה לא יספיק ויידרש תמרון של ממש. לא תמרון 'חדשני' של תפזורת של יחידות שמכוונות את האש, אלא של עוצבות גדולות משורינות, ממוכנות ורגליות, בליווי מגוון וכמות סוגי אש מדויקת וסטטיסטית. תורת הלחימה הוותיקה עדיין נכונה גם אם יש להוסיף לה מרכיבים חדשים עקב פיתוח של יכולות חדשות - יכולות אלה אינן מחליפות את היכולות הישנות, הן רק מתגברות אותן.

אליה וקוץ בה - החידושים הטכנולוגיים בעשורים האחרונים קידמו בעיקר את יכולת האש המדויקת מרחוק. הניסיון ההיסטורי מלמד שבכל תקופה שבה האש התחזקה נוצר קושי לתוקף יותר מאשר למגן - לכן נדרש לימוד מחדש של השיטות והצטיידות באמצעים המיועדים לאפשר תמרון דרך שטחי-ההשמדה העמוקים שנוצרו.

קוץ שני באליה - גם צפיפות כוחות האויב במרחב גדלה, כך שהרבה יותר קשה היום לתמרן באמצעות איגופים והסתננויות ונדרשת יכולת משופרת להבקיע דרך מערכי אויב ממוכשלים, מבוצרים ורווי-אש.

כל אלה דורשים לא רק קיום של אנשים וציוד מתאימים, אלא בעיקר מבנה כוח מתאים ואימונים מתאימים. יתר על כן, כמות האימונים היא תנאי להפנמת הידע - מעט אימונים, איכותיים ככל שיהיו, אינם מאפשרים למתורגלים ללמוד.

מלחמה קצרה - מלחמה ארוכה

במהלך ההיסטוריה יש דוגמאות רבות של מלחמות קצרות וארוכות. מעטים הם המדינאים והמצביאים בעבר ובהווה ששאפו או שואפים לנהל מלחמה ארוכה, אלא אם ברור להם מראש שרק במלחמה ממושכת יוכלו להביס את היריב וכי הם מסוגלים לשלם את המחירים הכרוכים בכך.³⁹

מאז גובשה בשנות החמישים המוקדמות, שואפת תפיסת הביטחון של ישראל למלחמות קצרות בלבד מסיבות טובות:

◆ ככל שמלחמות מתמשכות עלותן בהרוגים, פצועים והרס נכסים הולכת ומצטברת.

◆ גיוס ממושך של אנשי מילואים מכביד על המשק הלאומי, על פרנסתם שלהם ועל אורח חייהם כאזרחים במדינה.

◆ ככל שמלחמות מתמשכות יש בידי מעצמות זרות וארגונים בינלאומיים הזדמנות גדולה יותר להתערב כדי להשפיע על תוצאות המלחמה בכיוונים שעלולים לפגוע ביכולתה של ישראל לממש את מטרותיה המדיניות והצבאיות.

◆ ככל שמלחמות מתמשכות העלות הכלכלית גוברת גם בגלל היכולת של גורמים זרים, פרטיים, עסקיים, ממשלתיים וארגונים בינלאומיים, לגייס תמיכה נגד ישראל (פגיעה בדירוג האשראי, ביטול חוזי רכש או מכירה, הטלת עיצומים וכן הלאה).

הסיכונים הנובעים מהתמשכותן של מלחמות אינם ייחודיים לישראל, אבל מאפייניה של ישראל מעצימים את החומרה של סיכונים אלה.

הניסיון ההיסטורי מלמד שמלחמות נוטות להתארך בגין מספר גורמים:

◆ מאזן יחסי העוצמה בין היריבים אינו מאפשר לאף צד לגבור על יריבו במהירות.

יחסי העוצמה אינם רק הגודל והאיכות של הצבאות, אלא גם עומק המרחב הלאומי שמאפשר לצבא מובס לסגת בלי להיכנע (כך, למשל, שרדה רוסיה את המתקפות של נפוליאון ושל גרמניה הנאצית), גודל האוכלוסייה המאפשרת להמשיך לגייס חיילים חדשים כדי למלא את

השורות גם אחרי אבדות רבות (כך, למשל, סין מול המתקפה היפנית ב-1937, ברית-המועצות מול מתקפת גרמניה במלחמת העולם השנייה), אורך הנשימה הכלכלי שמאפשר למדינה להמשיך לתפקד לאורך זמן גם בתנאים של כלכלת מלחמה, וכיוצא באלה.

גם כאשר נדמה שלצד אחד עדיפות ניכרת או אפילו עליונות צבאית ייתכן שהפער לא יספיק כדי להכריע את המלחמה במהירות לא רק עקב יכולת היריב לספוג אלא גם עקב פער הפוך בנחישות. כלומר, הצד החלש חומרית נחוש ומוכן להמשיך להילחם גם לאחר שספג אבדות עצומות (כך, למשל, במלחמת וייטנאם הפער בעוצמה הצבאית לטובת ארצות-הברית ודרום-וייטנאם היה מובהק ועצום, ואולם האויב הקומוניסטי היה מוכן לשלם במיליוני הרוגים מבלי להיכנע ואילו ארצות-הברית לא הייתה מוכנה להמשיך להילחם אחרי כמה רבבות הרוגים 'בלבד'). אפשר להמשיל מצב זה בשאלה: מי יותר חזק - זה שיש לו אגרוף מפלדה ולסת מזכוכית או זה שיש לו אגרוף מעץ ולסת מסלע קשה?

◆ הנסיבות הצבאיות נוטות לטובת לחימה הגנתית.

ככלל, טען קלאוזביץ, קל יותר להגן מאשר לתקוף ולכן, כדי שהתוקף יצליח הוא זקוק לעדיפות בעוצמה. עם זאת, במהלך תולדות המלחמות היו תקופות בהן הפער הטבעי לטובת ההגנה גדל והיו תקופות בהן הפער הצטמצם. הגורמים המשפיעים הם תרבותיים וטכנולוגיים. במהלך העשורים האחרונים השינויים בנסיבות המדיניות והטכנולוגיות בעולם תרמו יותר למגן מאשר לתוקף.⁴⁰

אחת הדוגמאות המובהקות של מצב כזה התרחשה במלחמת העולם הראשונה. כל הצבאות שיצאו למלחמה ב-1914 תכננו מלחמה קצרה, מערכת תמרון מהירה שתגרום להשמדה או לכניעה מהירה של צבא האויב ואז יתנהל משא ומתן על שינוי המציאות המדינית באירופה. אולם, בפועל, אף צבא לא הצליח להביס במהירות את יריבו - גם לא באותן זירות בהן היה פער עוצמה מובהק לטובת אחד היריבים.⁴¹ נסיבות המציאות נטו לטובת לחימה הגנתית: הצבאות הגדולים כיסו את זירת המלחמה מקצה לקצה במערכי הגנה עבים וצפופים, כך שהתמרון האפשרי היחיד היה

התקפה חזיתית מבקיעה; התקפה זו נאלצה לחדור דרך שטח השמדה שעומקו ועוצמת האש המונחתת לתוכו על-ידי המגן היו ללא תקדים עקב זינוק בעוצמת כלי-הנשק; המגן יכול היה לתגבר את הגזרה המותקפת מהר יותר מאשר יכול היה התוקף לתגבר את הישגיו ולנצל אותן משום שהמגן יכול היה להשתמש בטלפון כדי לדווח על הצורך וברכבת כדי להביא תגבורת, בעוד התוקף, מרגע שהסתער, התנתק ממערכות הטלפון והרכבת שלו, הוא נאלץ לשלוח שליחים רגליים לדווח על המצב ולהצמיד את כוחותיו המתגברים ברגל דרך השטח שכבש.⁴²

ההתפתחות הטכנולוגיות בשלהי המאה העשרים, המעבר ללחימה בשטחים בנויים, במיוחד כאשר אלה הוכנו להגנה על-ידי התבצרות נרחבת, והשינוי התרבותי שקובע שעל התוקף להיזהר שבעתיים מפגיעה באוכלוסייה האזרחית הנוכחת בזירת המלחמה, כולן תומכות בחיזוק היכולת ההגנתית ביחס ליכולת ההתקפית. תופעה זו ניכרת גם במלחמות בהן היריבים מתעלמים מההגבלה של פגיעה באזרחים, כגון המלחמות בסוריה ובאוקראינה, שכן תנאי השטח מקשים מאוד על התוקף. היא חריפה במיוחד עבור צבאות שכן מגבילים עצמם כדי לא לפגוע באזרחים, שכן קצב המבצעים מואט כדי לאפשר הזזת האוכלוסייה או בחינה מעמיקה של כל מטרה או יעד שמא יש בהם אזרחים שיש להימנע מפגיעה בהם.

עוצמת האש תורמת יותר למגן מאשר לתוקף משום שהמגן יכול להסתתר ולהתמגן בתוך מחסות עמוקים, בעוד התוקף נדרש להיחשף כדי לתמרן לתוך שטחו של המגן.

במלחמת העולם הראשונה, שוב במלחמת העולם השנייה וברוב המלחמות שבאו אחריהן, חלק מהפתרון של התוקפים היה לרכז אש סטטיסטית נפיצה ועשן על יעדי המגן בכמות שהמגן, גם אם לא נפגע מהאש עקב ביצוריו, התקשה לתפקד ולירות לעבר התוקף המתמרן לקראתו או סביבו. שיטה זו הופעלה גם בשטח הבנוי והולידה את האמירה: "נאלצנו להחריב את העיר כדי לשחרר אותה". המלחמות בסוריה (2011 - 2020), בנגורנו-קרברך (2020) ובאוקראינה (2022 ונמשכת עדיין), שבכולן

הופעלה אש מדויקת, ממחישות את התועלת שאש סטטיסטית עדיין מעניקה לתוקף. אולם, בעשורים האחרונים כל הצבאות המערביים, וצה"ל בכללם, קיצצו את יחידות האש הסטטיסטית והתמקדו ברכש אש מדויקת. האש המדויקת מועילה כמובן לתוקף, אבל לא העניקה חלופה מספיקה לכל היכולות של האש הסטטיסטית.

במקרה של עזה נוספת העובדה שלחמאס לא אכפת מכיבוש השטח שלו, הוא ממוקד בשרידות כוחותיו, הוא יכול למשוך את המלחמה על-ידי מאמץ של הימנעות מלחימה בכל מצב שאינו נוח לו טקטית. שיטה זו הייתה אחת הסיבות לקושי של צבא ארצות-הברית להביס את הכוחות הקומוניסטיים בוויטנאם ואת הכוחות המוסלמים הדתיים באפגניסטן ובעיראק.⁴³

◆ מטרת המלחמה חשובות במידה רבה ליריבים כך שהם מוכנים לשלם מחיר גבוה כדי לממשן.

גובה המחיר והחשיבות של המטרה תלויים במאפיינים התרבותיים של היריבים ובחשיבות הקיומית של המטרה. ככל שיריב מוכן לשלם מחיר גבוה יותר תמורת מטרת המלחמה שלו כך קשה יותר לשכנעו להיכנע בטרם נגבה ממנו המחיר הזה ולכן נדרש זמן רב יותר להשלים את גביית המחיר.

במלחמת וייטנאם היו אבדות הקומוניסטים גבוהות פי כמה מאבדות ארצות-הברית ודרום-וייטנאם ובכל זאת, בסופו של דבר, ארצות-הברית היא זו שנשברה ונסוגה מהמלחמה. הנכונות של חמאס לשלם ברבבות הרוגים מבלי להיכנע לדרישות ישראל מתחברת למטרת המלחמה הישראלית מרחיקת-הלכת בדחיית קץ המלחמה בתוצאה הדרושה לישראל.

◆ הנסיבות המדיניות והצבאיות מאפשרות למגן להעדיף שרידות כוחותיו על-פני הישגים בשטח או עוצמת הפגיעה בכוחות האויב.

במלחמת וייטנאם הסיקו האמריקנים שהדרך היחידה לנצח את הקומוניסטים היא להרוג בכל פרק-זמן יותר לוחמים קומוניסטים מאשר הם מסוגלים לגייס חדשים. בפועל, כיוון שהקומוניסטים יכלו להרשות

לעצמם מלחמה ממושכת ויכלו להימנע מלחימה בכל עת שרצו בכך, הם אלה שקבעו מה יהיה קצב אבדותיהם - כאשר הקצב עלה מדי הם נסוגו לג'ונגלים והאמריקנים לא הצליחו להמשיך לפגוע בהם. לכן, האמריקנים מעולם לא הצליחו להתקרב להישג המבצעי שהיה הכרחי להשגת הניצחון.

בעזה יכול חמאס למשוך את המלחמה כי הלחץ המדיני לסיימה מוטל על ישראל ולא עליו.

כאמור, מראשיתה דרשה תפיסת הביטחון של ישראל קיצור ככל האפשר של משך מלחמותיה ובעבר לרוב אף הצליחה לעמוד בדרישה זו, או לכל הפחות לצמצם את משך הלחימה בעצימות גבוהה ולעבור ללחימה בעצימות נמוכה שהיא מסוגלת לקיים לאורך זמן. אולם לא תמיד ניתן לממש עקרון זה. למרות זאת, במהלך שלושה העשורים האחרונים צה"ל צמצם את יכולתו לנהל מלחמות גבוהות עצימות ממושכות על-ידי קיצוץ גודל כוחותיו הלוחמים ומלאי התחמושת, חלקי החילוף ושאר האמצעים הדרושים למלחמות ממושכות. את המלאים החסרים תכננו מפקדי צה"ל להשלים בעת צורך בעזרת סיוע של מעצמה זרה תומכת - ארצות-הברית. הקיצוצים הללו בגודל הכוחות, יחד עם צמצום הכשירות לנהל לוחמה סדורה, הובילו לקביעתה במלחמה הנוכחית של תוכנית המתעלמת לחלוטין מגורם מגבלת הזמן ומתכננת להביס את חמאס חלק-חלק (תחילה צפון עזה, אחר-כך חאן יונס, אחר-כך רפיח) במקום בהתקפה מתואמת בו-זמנית על רוב חלקי עזה שתקצר את משך הלחימה. גישה זו, אשר נכפתה עקב הקיצוץ בגודל הצבא ומאובדן הכשירות שלו, התעלמה לחלוטין ממגבלות משך השירות הרצוף של המילואים, הצרכים של המשק והסבלנות של ארצות-הברית, המעצמה התומכת בישראל - סבלנות שנקבעת על-ידי האינטרסים של אותה מעצמה ולא על-ידי האינטרסים של ישראל.

כל האמור לגבי חמאס יש לומר גם על חזבאללה, על החותמים ועל איראן במכפלות של סדרי-גודל. אין לישראל את העוצמה הצבאית הנדרשת לכפות מלחמות קצרות על אויבים אלה.

לגבי חזבאללה הסיבות לכך זהות לסיבות שהיא מתקשה מול חמאס והכפלת הקושי נובעת מכך שחזבאללה חזק יותר מחמאס ונהנה מזירת לחימה שיהיה קשה יותר לצה"ל עקב היותו הרבה יותר גדול, הררי וגם בנוי.

לגבי החות'ים ואיראן נובע הדבר מהמרחק העצום שבין ישראל ובינם. בפועל רק מרכיב מצומצם מעוצמת הלחימה של ישראל מסוגל בכלל להגיע אליהם. כושר הספיגה שלהם, שהוא גדול מזה של חזבאללה או חמאס, יחד עם הקטנת העוצמה שצה"ל יכול להפעיל, מבטיחים שאם ירצו הם יוכלו לנהל נגד ישראל מלחמה כמעט אין-סופית. מנגד, המרחק של ישראל מהם מצמצם גם את היכולת שלהם לפגוע בה, הגם שהנזק הכלכלי לישראל רב בהרבה מהנזק הכלכלי עבורם במלחמה ממושכת.

לסיכום, ישראל עדיין חייבת לשאוף למלחמות קצרות והתנאי לכך הוא בניית כוח המסוגל להשיג הכרעה בהקדם האפשרי. עם זאת, אסור ששאיפה זו תהפוך לחזות הכל - עליה לבנות יכולת לנהל מלחמות ממושכות יותר תוך הבנת המגבלה שלא תוכל לעולם לבנות כוח למלחמה אין-סופית בעצימות בינונית ומעלה. בכל מקרה, החישובים שנקבעו בעבר על סמך הנחת-יסוד שהמלחמה תמשך מספר שבועות של לחימה בעצימות גבוהה ואחר-כך מספר חודשים של לחימה בעצימות נמוכה הוכחו כלא-מספיקים. ישראל תהיה תמיד תלויה במעצמת-על זרה שתסייע לה באמצעים ובחיפוי מדיני וכלכלי כדי להתמודד עם מלחמות הנמשכות יותר מפרק זמן קצר. קביעת פרקי הזמן החדשים לפיהם יש להיערך דורשת דיון מעמיק הרבה מעבר לאפשר במסמך זה - הוא כולל חישוב העלות של כל תוספת יכולת להאריך מלחמה מעבר לזמנים שנקבעו בעבר.

תמיכה של מעצמה

על אף שאיפתה לריבונות מלאה ולהגנה על עצמה בכוחותיה שלה בלבד, נאלצה ישראל בעבר, נאלצת בהווה ותאלץ גם בעתיד לשאוף תמיד לתמיכה של אחת המעצמות על-מנת לאפשר לה להגן על עצמה. תמיכה זו דרושה כדי להבטיח הגנה מדינית וכלכלית מפני עיצומים וחרמות בינלאומיים, וגם חלופה זמנית לצמצום הפעילות הכלכלית של המשק הישראלי, והיא דרושה לא פחות ואולי אף יותר, על-מנת לספק לצה"ל את כל הדרוש לו כדי להילחם.

ישראל איננה מסוגלת לייצר לעצמה את כל האמצעים הדרושים לצה"ל. גם את אותם מוצרים שהיא מסוגלת לייצר בעצמה מבחינת הידע המקצועי לפיתוחם ולייצורם היא אינה מסוגלת לייצר ללא ייבוא של חומרי-גלם שאינם מצויים בשטחה ולכן היא תלויה בנכונות של מדינות אחרות לייצא אליה חומרי-גלם אלה.

ישראל מסוגלת לצמצם במידה מסוימת את התלות הקיומית שלה ביבוא מצרכים אזרחיים ואמצעים צבאיים אבל לא לבטל תלות זו לחלוטין.

המחיר של התלות והסכמת מעצמות לתמוך בישראל הוא הגבלות על חופש הפעולה הישראלי כדי שזו לא תפגע באינטרסים של אותה מעצמה. לא במקרה, על אף ההכרה של נשיא ארצות-הברית בקיומה של ישראל ב-1948 הוא סירב לספק לה נשק או כל פריט דו-שימושי (כגון לוחות מתכת להוספת מיגון למשאיות ולאוטובוסים). גישה זו, גם אם מעט מרוככת, נותרה המדיניות האמריקנית במשך כעשור וחצי. צרפת הסכימה למכור לישראל נשק בכמות ובאיכות ניכרים רק לאחר שהיא עצמה הסתכסכה עם מצרים וראתה בישראל בעלת-ברית אפשרית נגדה; ובריטניה הפכה מעוינת ומאיימת (על זרוע האוויר הבריטית הוטל להכין מתקפה על ישראל כהתערבות אפשרית עקב הסלמת הלחימה בין ישראל ובין ירדן באמצע שנות החמישים) רק כשנזקקה לסיוע ישראלי עקב הלאמת תעלת סואץ על-ידי מצרים. מרגע ששינוי מדיניותן במזרח-התיכון וכבר לא נזקקו לישראל, גם צרפת וגם בריטניה נטשו את ישראל והתקרבו למדינות ערב. באמצע שנות השישים שינתה ארצות-הברית מדיניותה בכיוון ההפוך והחלה להתייחס לישראל כאל בעלת-ברית אפשרית, אולם, בתמורה לתמיכתה נדרשה ישראל להתחשב בדרישות האמריקניות מתי וכיצד לפעול בלחימה השוטפת נגד שכנותיה, וגם מתי וכיצד לפעול בעת הסלמה למלחמות בעצימות גבוהה. בקיץ 1967 ממשלת ישראל לא החליטה על יציאה למלחמה לפני שחשבה שיש לכך אישור אמריקני, ובסתיו 1973

נמנעה ממשלת ישראל מלאשר מכה מקדימה עקב אי-הסכמה אמריקנית. מעת לעת התעלמה ישראל מהדרישה האמריקנית, אבל בסופו של דבר היו אלה מקרים חריגים וממוקדים. בעשורים האחרונים גברו ההגבלות האמריקניות על חופש הפעולה של ישראל - סירוב לספק לה תחמושת בקיץ 1996 בעת כוננות מוגברת מול סוריה; דרישה להימנע מפעולות התקפיות נגד הפלסטינים במהלך מלחמת גאות ושפל וגם אחרי שהסכימה למבצע חומת מגן ניסתה ארצות-הברית להגביל את מימדיו ולעצרו, וכך גם לגבי מבצעי ההמשך. האיומים של אובמה לצמצם הספקת נשק לישראל תוך כדי מלחמת צוק איתן היא דוגמה נוספת. במלחמה הנוכחית, הנאום המפורסם של ביידן, בו דרש מחזבאללה ומאיראן לא להצטרף למתקפה על ישראל - "Don't", היה מכוון לא פחות נגד ישראל - אל תרחיבי את המלחמה כדי לכלול גם את חזבאללה וזאת למרות המשמעות לאזרחי ישראל שהפכו פליטים בארצם. גם התמיכה האמריקנית במהלכי ישראל בעזה מסויגת וכוללת אמירות והגבלות שונות שמיועדות להגביל את פעולותיה על-מנת לשרת אינטרסים של הממשל או של ארצות-הברית ככלל - ראו, לדוגמה, ההתנגדות להתקפה הישראלית ברפיח וההגבלות שהוטלו על הספקת נשק סביב סוגיה זו.

אולם, גם כאשר האמריקנים מוכנים ורוצים לסייע לישראל הם לא מסוגלים לעשות הכל. לארצות-הברית יש זירות סכסוך נוספות ששואבות את משאביה. ההסתמכות הישראלית על מחסני-החירום האמריקנים על-מנת לחסוך בהחזקת מלאים ישראלים הוכשל על-ידי הצורך האמריקני בתחמושת המאוחסנת שם לטובת המלחמה באוקראינה. את הטעות שעשה צה"ל בצמצום יכולת הייצור בישראל ובצמצום המלאים שלו עשו גם האמריקנים ושאר מדינות נאט"ו ומאותן סיבות: האמונה השגויה שבעתיד לא תהיינה מלחמות בעצימות גבוהה ולכן אין צורך בכוחות ובמלאים גדולים וממילא, גם אם תהיינה מלחמות כאלה כל האמצעים 'המיושנים' הללו אינם דרושים - הטכנולוגיות החדשות תכרענה את המלחמות הללו לבדן ובזריזות. המלחמה באוקראינה היוותה סטירת לחי משכימה, ושנתיים אחרי תחילתה גם ארצות-הברית וגם שאר מדינות נאט"ו עדיין מתקשות להתעשת ממנה וטרם הצליחו להרחיב את יכולת הייצור שלהן למימדים הנדרשים בה (על אף שהן בהדרגה מתקדמות בכך). איום נוסף, הרבה יותר חמור מבחינתה של ארצות-הברית, הולך ומתעצם במזרח אסיה - סין. ארצות-הברית צריכה לשמר מלאים ולהגדיל את יכולת הייצור שלה לקראת עימות עם מעצמה עולה זו.

לא בכדי קבע בן-גוריון שחיוני לישראל שתהיה לה תמיכה של מעצמה ולא בכדי קבע באותה נשימה שישראל חייבת להיות מסוגלת להילחם לבדה. את הסתירה הזו יש לאזן על-ידי בניין כוח מותאם למגבלותיה של ישראל - בניין כוח שיעניק לה עצמאות וחופש פעולה למשך זמן מסוים גם אם תתנגש עם המעצמה התומכת שלה. על עקרון האיזון הזה ויתרו קברניטי בניין הכוח של צה"ל בשלושים השנים האחרונות עקב מספר הנחות-יסוד שגויות:

- ◆ כיצד תתנהלנה מלחמות העתיד;
- ◆ ביטחון מופרז בנכונות האמריקנית לתמוך בישראל כמעט ללא סייג;
- ◆ ביטחון מופרז ביכולת של ארצות-הברית לתמוך בישראל עקב מימדי המשאבים שלה ביחס לצרכים הישראליים, תוך התעלמות מהצרכים האחרים השואבים אליהם את המשאבים הללו.

הלקח המובהק הוא הצורך להגדיל את יכולת הייצור בישראל וגודל המלאים שמחזיק צה"ל. תהיה הסיבה אשר תהיה, במלחמה הנוכחית התברר שהמלאים שהחזיק צה"ל היו קטנים מדי - נדרש חישוב מחדש של קצב הצריכה של המלאים הללו במלחמה בעצימות גבוהה ונדרש חישוב מחדש מה משך המלחמה שיש להחזיק עבודה מלאים. לא נוכל להיות עצמאיים לחלוטין, אבל נוכל להאריך את אורך הנשימה וחופש הפעולה שלנו.

גודל והרכב הצבא וגודל המלאים

גודל והרכב הצבא

גודלו של צבא נקבע כאיזון בין כמה צריך, כנובע מעוצמת האיום והרכב הכוח הנדרש כדי להתמודד במתארי לחימה שונים (עצימויות לחימה, מימדי וסוגי שטח, טכנולוגיה וכו') ובין כמה אפשר בהתחשב בגודל הקהילה המגייסת ומשאביה הכלכליים הפנויים על חשבון רמת החיים של בני הקהילה. מציאת האיזון הנכון חיונית - צבא קטן מדי לא יעמוד במשימות המוטלות עליו וצבא גדול מדי עלול למוטט את הכלכלה ונכונות השירות של האוכלוסייה.

בשנות החמישים נבחנה המציאות של ישראל והוחלט שכדי לקיים יכולת צבאית מספקת מול האוימים ובאותה עת לקיים את המדינה ברמה כלכלית מספקת, המתכונת הנכונה של הרכב הצבא הוא צבא סדיר מצומצם, הכולל מרכיב של אנשי קבע המשרתים שנים רבות ומרכיב של אנשי שירות חובה המשרתים מספר שנים מצומצם, וצבא מילואים גדול המתגייס בסבבים באופן חלקי, כך שכל איש מילואים נמצא רק חלק קטן מהזמן בשירות פעיל כדי לשמר כשירותו ולתמוך במשימות הצבא הסדיר ובעת צורך מגייסים כמות גדולה של אנשי מילואים לזמן קצר ככל הניתן למרות שגיוס כזה משבית את הכלכלה. מאז נקבעה מתכונת זו שונו מעת לעת פרקי הזמן בשירות לאור השתנות המציאות הצבאית מצד אחד (עוצמת האיום הנתפס כמיידית) והמציאות הכלכלית מהצד האחר (חסכון תקציבי על-ידי אי-גיוס או על-ידי הקטנת הכוחות). משנות החמישים ועד לפני כ-25 שנים, היוו המילואים כ-80% מצה"ל. במלחמה הנוכחית לא גויסו כל כוחות המילואים האפשריים, אבל לפי המספרים שפורסמו, ירד מרכיב המילואים לכדי בערך 65% מצה"ל. אולם, אם מחשיבים רק אנשי מילואים שכשירותם נשמרה באופן קבוע על-ידי אימונים, בפועל שיעור המילואים ירד עוד יותר ונדרש מאמץ ניכר כדי להחזיר אנשי מילואים לא כשירים ליכולת השתתפות במלחמה ברמה נאותה. לפי המגמה שהייתה בשנים האחרונות, ייתכן שלו חמאס היה מחכה עוד כמה שנים המצב של צה"ל בסוגיה זו היה גרוע עוד יותר.

במחצית השנייה של שנות התשעים, במסגרת האשליה של תחילת עידן השלום בעקבות ההסכמים עם הפלסטינים ועם ירדן ומשא ומתן עם סוריה ובהשפעת רעיונות שיובאו מצבאות המערב, שבאותה עת חיו באשליה דומה עקב קריסת

האויב הראשי שלהם - צבא ברית המועצות - והתלהבות יתרה מהביצועים הצפויים של אמצעים טכנולוגיים חדשים במלחמות העתיד, החל דיון בצה"ל על מעבר לצבא של מתנדבים בלבד, כלומר, ביטול שירות החובה בצבא הסדיר ושירות המילואים המחויב. רעיון זה נעלם עם פרוץ מלחמת גאות ושפל (אינתיפאדת אלאקצה) בסתיו 2000, אבל שרידים שלו המשיכו להשפיע על השיח והובילו ברבות השנים לקיצוץ חד בכוחות המילואים (סגירתן של עוצבות רבות ושחרור של כ-172,000 אנשי מילואים כולל לוחמים צעירים). באותה עת קוצר שירות החובה, כך שגם הצבא הסדיר הוקטן.

עליית תחושת האיום באירופה מפני רוסיה, המשחזרת לכאורה את האיום של ברית-המועצות, גרם לבחינה מחדש בצבאות האירופאים של רעיון צבא המתנדבים בלבד (התברר שלא רק כמותית מצויים צבאות אלה בבעיה, אלא גם האיכות הממוצעת של כוח-האדם המתגייס ירדה מאוד) ולדיון על הצורך להחזיר את שירות החובה ושירות המילואים המחויב. יש מדינות שכבר עשו צעדים בכיוון (כגון שבדיה) ויש מדינות שמתקשות לשנות כיוון, שכן השינוי דורש דיון פוליטי עמוק ותמיכה ציבורית נרחבת, ונכון להיום אין תמיכה כזו.

קיצוץ סדר-הכוחות של צה"ל עלה למדינת ישראל במחיר כבד במלחמה הנוכחית

המחיר התחיל במחסור בכוחות למשימות הביטחון השוטף. עקב הסלמה בלחימה ביהודה ובשומרון הועברו לשם רוב הכוחות הסדירים והמילואים המגויסים לתעסוקה מבצעית (מבצע שובר גלים). כתוצאה מכך, גודל הכוחות הפנויים להגן על גבול עזה וגבול לבנון היה קטן מכדי לעמוד במשימת הגנת הגבול מפני התקפה סדורה של כוחות בסדר-הגודל שחמאס וחזבאללה יכולים היו להטיל בהפתעה - מצב שהפך את כישלון ההתרעה מבעיה טקטית לכישלון אסטרטגי ממדרגה ראשונה. עוטף עזה נכבש על-ידי האויב, נדרשו מספר ימי לחימה להחזיר את כל השטח לידי ישראל וביממה הראשונה נטבחו עקב כך כ-1,200 אזרחים ואנשי כוחות הביטחון (צבא, משטרה ושב"כ) ועוד כ-250 נחטפו (חלקם הרוגים). יותר ממאה אלף אזרחים ישראלים נאלצו להתפנות כפליטים ממרחב עוטף עזה לעומק ישראל. יתרה מכך, בלי שלוחם חזבאללה אחד חצה את הגבול פונו או התפנו יותר ממאה אלף אזרחים ישראלים נוספים אשר גרו בטווח של כמה קילומטרים מגבול לבנון.⁴⁴

המחיר האסטרטגי של מחסור בכוחות לוחמים קרקעיים נמשך לאחר שייצבה ישראל את המגננה ודנה באפשרויות לצאת למתקפה - התברר שאין לצה"ל די כוחות לנהל מתקפה מלאה בחזית לבנון ובחזית עזה בעת ובעונה אחת. המשמעות המיידית - דירוג המאמצים ההתקפיים שנועדו לסלק את האיום מגבולות ישראל ולאפשר חזרת האזרחים לבתיהם, כלומר, הארכת משך המלחמה לחודשים אם לא לשנים. אלא שהמציאות הייתה חמורה אף יותר - הצורך להחזיק כוח בגודל מסוים בגבול לבנון מול האפשרות של מתקפה כוללת של חזבאללה, מנע מצה"ל לרכז די כוחות כדי לתקוף באופן המיטבי אפילו בחזית אחת - עזה. במקום לתקוף בו-זמנית בכמה גזרות נאלץ צה"ל לדרג את ההתקפות שלו גזרה-גזרה. תחילה, ב-27 באוקטובר, תקף רק בגזרת צפון רצועת עזה (וגם דילג על אזורים מסוימים בגזרה זו כך שנאלץ לחזור לטפל בהם כעבור מספר חודשים) ורק ב-4 בדצמבר 2023, בערך חמישה שבועות לאחר תחילת המתקפה ברצועת עזה, הוסיף צה"ל גזרת התקפה שנייה. מהלך זה בוצע רק לאחר שהובהר סופית שלא צפויה מתקפה של חזבאללה מלבנון ואיראן ושלוחיה מסוריה ולכן אפשר להעביר חלק מהכוחות שהמתינו למתקפה זו מהחזית הזו לעזה. אסטרטגיה זו של שלבים הבטיחה שהמלחמה תתארך - שכן יידרש זמן רב יותר להשלים את השגת יעדי המתקפה.

התמשכות הלחימה בעזה הובילה את ישראל לקצה היכולת להמשיך להחזיק את כוחות המילואים בהיקף הגיוס שבוצע עם פרוץ המלחמה - יחידות רבות שוחררו וצה"ל החל בביצוע סבבים בין היחידות כדי להוריד את העומס על הכלכלה הלאומית ועל פרנסתם האישית של אנשי המילואים. ככל שצה"ל נאלץ להפעיל בו-זמנית כוחות קטנים יותר, כך מתארך המשך הצפוי של המלחמה משום שבמקום לבצע משימות בעת ובעונה אחת על-ידי כוחות שונים הן מתבצעות בזו אחר זו על-ידי אותו כוח שגם זקוק לפרקי מנוחה מעת לעת.

על המשמעות השלילית של התמשכות המלחמה דנתי בפרק על מלחמות ארוכות וקצרות. יצוין שישנן סיבות נוספות להתמשכות המלחמה (כגון רידוד הידע המקצועי של הפעלת כוחות גדולים וחשש מאבדות), אבל גודל הכוח הזמין היה הראשון והעיקרי.

המסקנה המתבקשת היא, שלצה"ל דרושות היו עוד מספר אוגדות יבשתיות כדי להגיע מהר יותר להישגים הנדרשים ממנו. ובהכרח עולה הדיון כמה אוגדות נוספות נדרשות וכמה מדינת ישראל יכולה להרשות לעצמה.

אחד הלקחים הראשונים שהופקו ויושמו אחרי מלחמת יום הכיפורים⁴⁵ היה גודלו של צה"ל. תוך כחמש שנים הכפיל צה"ל את זרוע היבשה משבע אוגדות ל-14 ובהמשך המשיך והגדיל לכדי 19 אוגדות⁴⁶ גם גודל המלאים המוחזקים במחסני צה"ל הוכפל פי כמה. הגידול הזה היה מעבר ליכולת הכלכלית של מדינת ישראל לקיים וגרם לקריסה כלכלית שהובילה בין היתר גם לקיצוץ חלק מהכוחות. עם זאת, הקיצוץ העיקרי בגודל המלאים התרחש במחצית הראשונה של שנות התשעים כדי להסיט תקציבים לפיתוח ולרכש של אמצעים חדישים מתוצרת ישראל מבלי להגדיל את תקציב הביטחון. הקיצוץ העיקרי בגודל הצבא התרחש בשלהי שנות התשעים ובשני העשורים הראשונים של שנות ה-2000 ולא נבע משיקול כלכלי לאומי אלא משיקולים פנים-צה"ליים - שינוי בתפיסת המלחמה הובילה להערכה מחדש איזה סוגי יחידות צריך וכמה מכל סוג.⁴⁷ יתרה מכך, עד מלחמת יום הכיפורים מדינת ישראל מימנה את קיומו של צה"ל ועלות הפעלתו בעצמה - רק במהלך ואחרי מלחמת יום הכיפורים היא החלה נתלית בסיוע צבאי אמריקני שניתן לה כמענק קבוע שהלך וגדל עם השנים.⁴⁸

כאמור, גודל הצבא צריך להיות איזון בין הצורך, כלומר - היכולת הנדרשת כדי להביס את האיומים הקיימים, ובין יכולת האיוש והמימון.

לא הייתה צריכה להיות לצה"ל בעיית כוח-אדם - 172,000 אנשי המילואים שפוטרו משירות כיוון שלדעת צה"ל לא היה בהם צורך, ואשר כללו לוחמים צעירים כשירים רבים, יכלו להמשיך לשרת במילואים ולהשלים את החסר.⁴⁹ כלומר, המחסור הנוכחי בכוחות לא נובע ממגבלת מדינת ישראל לספק כוח-אדם, אלא מהחלטה מודעת של הפיקוד הבכיר של צה"ל לצמצם את כוח-האדם הזמין לו בפועל.

בעיית המימון דורשת דיון מעמיק יותר - האם צה"ל ניצל כראוי את תקציב הביטחון שקיבל מממשלת ישראל ומממשלת ארצות-הברית. 'כראוי' לא במובן של שחיתות או בזבז (גם זה דורש פיקוח ובחינה תמידיים מטעמים שאינם האשמה גורפת כלפי צה"ל - ראו מקרה רמי דותן), אלא במובן של **מתן מענה יעיל ומועיל לצרכי הלחימה**. כך, למשל, האם הרכב כוח-האדם ומדרג הדרגות בשירות קבע נכון?⁵⁰ האם הציוד שנרכש הוא המתאים ביותר תוך שקלול לא רק האיכות שלו אלא גם המחיר שלו (יש נטייה לרכוש ציוד הולך ומתייקר, כאשר העלות השולית הולכת וטופחת והתועלת השולית הולכת ופוחתת)? האם חלוקת התקציב בין רכש ציוד ובין הכשרת כוח-אדם הייתה נכונה? האם ההקצאה למלאים הייתה נכונה? וכן הלאה.

תסתיים המלחמה בעזה כאשר תסתיים ובאיזה אופן שתסתיים, גם אם חמאס ישרוד ויתפנה להקים מחדש את כוחו הצבאי, הוא קוצץ באופן חד, כך שאם ישראל תיסוג היום מעזה נראה שלא יוכל להעמיד יותר מאשר כוח שווה-ערך לכשתי אוגדות רגלים חלשות לעומת הכוח שהיה לו בהיקף השווה לכחמש אוגדות רגלים ב-7 באוקטובר 2023.⁵¹ בהינתן שחזבאללה בלבנון מסוגל היום להעמיד כוח צבאי יבשתי השווה לבערך חמש אוגדות רגלים לפחות ולפי מקורות מסוימים אפילו שבע או שמונה אוגדות.⁵² מקבילי חזבאללה בעיראק מסוגלים להעמיד כוח יבשתי השווה לבערך שמונה אוגדות רגלים. אולם, בלתי-סביר שיוכלו לשלוח את כל הכוח הזה לחזית הישראלית עקב מגבלות התחזוקה. לאיראנים אחד הצבאות הגדולים במזרח-התיכון, אבל לא ברור מה הגודל של הכוח שהם מסוגלים לשלוח לסוריה או ללבנון. בנוסף, יצטרך צה"ל להתחשב בעוצמה שבידי הרשות הפלסטינית ביהודה ובשומרון ובעוצמה של הארגונים האחרים באזור זה. לפיכך, **צה"ל כנראה זקוק לשלוש אוגדות נוספות לפחות** כדי להבטיח הגנה יציבה בכל החזיתות בבת אחת וריכוז מאמץ התקפי גדול בלפחות חזית אחת.

סוגיית המשאבים הזמינים אל מול גודל הכוח הנדרש אינה עוסקת רק בקיום הכוח אלא גם בעלות הכשרתו - מה היחס הנכון בין השקעה בהגדלת הכוח ובין השקעה בשיפור המיומנות של הכוח.

הדיון כאן התמקד בזרוע היבשה, הזרוע שספגה את הקיצוץ העיקרי. זרוע האוויר וזרוע הים כנראה מסוגלות להתמודד עם האתגרים שעומדים מולן בגודלן הנוכחי. המגבלה אצלן אינו בכוחות לוחמים, אלא במלאים.

גודל מלאי תחמושת

לא רק יחידות לוחמות חסרו לצה"ל - גם מלאים של תחמושת, חלקי-חילוף ושאר מצרכים הדרושים ללחימה היו קטנים מדי.

הנחת היסוד הייתה, שבמקרה של מלחמה, הכל יושלם על חשבון ארצות-הברית. כפי שצוין לעיל, זו הנחה מקלה שנוטלת מגוון סיכונים:

- ◆ סיכון מדיני: ארצות-הברית לא תמיד הסכימה בעבר ולא תמיד תסכים בעתיד לספק את כל מה שמבקשים ממנה עקב שיקולים שלה.
- ◆ התעלמות מהצרכים האחרים האפשריים של ארצות-הברית:

גם כאשר ארצות-הברית הסכימה לספק לישראל תחמושת ופריטים אחרים, אלה חסרו במחסנים האמריקנים כיוון שגם הם קיצצו את המלאים שלהם ואת יכולת הייצור שלהם. יתר על כן, מאז 24 בפברואר 2022, ארצות-הברית מתקשה לעמוד בקצב הספקת התחמושת ואמצעים אחרים לאוקראינה במלחמתה נגד רוסיה. בשלושה החודשים הראשונים של מלחמת חרבות ברזל ירתה ישראל כמות פגזי 155 מילימטרים השווה לכל מה שייצרה ארצות-הברית במשך שישה וחצי חודשים בטרם המלחמה באוקראינה. באביב 2024, אחר שנתיים של מאמץ כביר, הצליחה ארצות-הברית להגדיל את קצב הייצור שלה פי שניים ועד סוף השנה הקרובה ככל הנראה תוכל לייצר בכל חודש את מה שצה"ל ירה בשלושה החודשים הראשונים של מלחמת חרבות ברזל. אולם, בינתיים המלחמה באוקראינה נמשכת. במתקפתם בקיץ 2023 ירו האוקראינים בחודש אחד סדר-גודל של כ-300,000 פגזים, כלומר, בחודש אחד פי שלושה מה שצה"ל ירה בשלושה חודשים, וממה שארצות-הברית ייצרה בכמעט שנתיים לפני פרוץ המלחמה באוקראינה. אפילו אם האמריקנים יעמדו ביעד הגדלת קצב הייצור שקבעו לעצמם לסוף 2024, מה שירו האוקראינים בחודש אחד שווה לשלושה חודשי ייצור...

צורך נוסף של ארצות-הברית מתהווה במזרח הרחוק - האמריקנים, החוששים מפלישה סינית לטייוואן, הבינו שהם חייבים להגדיל את המלאי המאוחסן אצלם כדי להתמודד עם אפשרות זו.⁵³

סיכון נוסף שכנראה לא נלקח בחשבון בצה"ל הוא איכות התחמושת שתסופק - מטבע הדברים ארצות-הברית סיפקה הרבה תחמושת ישנה ושיעור הנפלים הוא כנראה גבוה יחסית - כך לפי דיווחים מעזה שמראים פצצות שלא התפוצצו. העזתים טוענים שמדובר בכ-10% מכלל הפצצות שהוטלו על-ידי מטוסים ישראלים, אבל גם אם טענה זו מוגזמת, עדיין מדובר בשיעור נפלים גבוה מדי. ריבוי הנפלים פוגע לא רק ביעילות ובמועילות של תקיפות (בזבוז זמן ומאמץ להטיל פצצה שאינה עושה את הנזק הנדרש ואז צריך לתקוף שוב) אלא גם מהווה מקור לחימוש האויב, אשר מפרק את הפצצות (פעולה קלה יחסית) ואוסף מתוכן את חומר-הנפץ. בכל פצצה כמות מספקת לייצור עשרות מטעני-נפץ עבור האויב.

במהלך המלחמה הועלתה טענה על-ידי מפקדים אחדים, שכמות הירי שבוצעה על-ידי הכוחות הלוחמים מעידה על חוסר מקצועיות טקטית. טענה זו מניחה שבפועל

נורתה יותר תחמושת מהנדרש. **טענה זו שגויה.** כאשר חסרה תחמושת צריך כמובן להתחשב במחסור זה בתכנון הלחימה, אבל **הטעות המקצועית לא הייתה בכמות שנורתה אלא בכמות שהוחלט להחזיק במלאים** עקב חישובים שגויים כמה נצטרך לירות. לפי כל ניתוח של מלחמות העבר, של ישראל ושל אחרים, כוחותינו לא ירו יותר ממה שצריך לירות במצבי הקרב שנתקלו בהם בעזה. אפשר לצמצם את כמות הירי אם מוכנים לשלם בנפגעים רבים יותר לכוחותינו. אפשר לטעון שבהינתן המחסור צריך לנהוג בריסון רב יותר בכמות הירי, אבל הימצאותנו במצב הזה נבעה מהערכה מקדימה לקויה של הכמות שתדרש ומכאן החזקת מלאי קטן מדי.

הניתוח שעושים לפני המלחמה צריך להסתמך על תחזית כיצד תתנהל המלחמה (עצימות גבוהה או עצימות נמוכה), מה יחסי הכוחות הצפויים, כמה זמן תמשך המלחמה וכן הלאה. מלחמת ששת הימים הייתה שונה ממלחמת יום הכיפורים לא במאפייני הלחימה (עצימות גבוהה) אלא בגודל הצבאות ובמשך הזמן שנדרש כדי להגיע לתוצאה הדרושה, ושיקול הזמן הזה קשור גם לשאלה כמה חימושים צריך כדי להשמיד/לשתק/לדכא/להטריד כך וכך מטרות שמהווים כוחות האויב - אם צבא האויב גדל פי שניים בין שתי המלחמות, אזי כדי להתמודד איתו צריך הרבה יותר חימושים. ייתכן שצריכת התחמושת לכל יממה תגדל וייתכן שהמלחמה תמשך יותר זמן, וכן הלאה. בחודשיים הראשונים של ההתקפה בקיץ 2023, ירה צבא אוקראינה פי חמישה וחצי פגזים מאשר ירה צה"ל בשלושה חודשים הראשונים של הלחימה בעזה, וזה עדיין לא היה מספיק כדי לעמוד בצרכים שלו מול צבא רוסיה. יחסי הכוחות, בגזרות ההתקפה של צבא אוקראינה לא היו שונים באופן מהותי מאלה שהיו בעזה. יתר על כן, מול האוקראינים נערכו כוחות בתוך שוחות חשופות (מיקומי כל השוחות היו ידועים מראש באמצעות צילומי-אווירי ולוויינים) ואילו בעזה היה האויב מוסתר בתוך השטח הבנוי. תנאי השטח משפיעים על יעילותם של החימושים ולכן משפיעים גם על הכמות הנדרשת להשגת אותה תוצאה - כך, למשל, כדי להשיג תוצאה מסוימת נגד אויב המצוי ביעדים מבוצרים או בשטחים בנויים נדרשת לרוב הוצאת תחמושת רבה יותר מאשר כמות התחמושת הנדרשת נגד אויב בשטח פתוח.

אני לא טוען שבתוך המערכה הכוללת לא היה אף מקרה בו אפשר היה להגיע לאותה תוצאה בפחות תחמושת, אבל אלה היו המקרים החריגים. ההיסטוריה מלמדת שבמאפייני הלחימה שצה"ל נלחם בהם בעזה צריכת התחמושת הכוללת

לא הייתה גדולה מהמקובל. אף מפקד שמשרת היום בצה"ל לא חווה לחימה בנסיבות דומות למלחמה הנוכחית בעזה ולכן הם אינם מודעים לכמות האופיינית הנדרשת בנסיבות אלה. וכפי שהתבטא מפקד אמריקני במלחמת קוריאה: "יש קשר ישיר בין עירומי הפגזים בנקודות מילוי התחמושת [שלנו] לבין עירומי הגויות בנקודות איסוף החללים [שלנו]. ככל שהראשונים גדולים יותר האחרונים קטנים יותר ולהיפך."

כמות מול איכות

עוצמה צבאית נמדדת בכמות ובאיכות. במהלך שנות קיומו היה דיון ממושך בצה"ל על היחס העקרוני בין מדדים אלה ועל האופן בו צה"ל צריך לבנות את עצמו בהתחשב ביכולות ובמגבלות של מדינת ישראל לספק לו כמויות ואיכויות. היסוד לכל מדידת עוצמה צבאית הוא הכמות - גודל הכוח. אם האיכות של כוח מסוים עדיפה על האיכות של הכוח היריב הוא יכול לוותר על כמות מסוימת ועדיין להתמודד איתו בהצלחה משום שהוא מצליח להפיק מכוח זה עוצמה גדולה יותר באופן יחסי מאשר מפיק האויב מכוח בגודל דומה. עם זאת, היחס המדויק הנדרש וכיצד נמדדת האיכות היחסית הן שאלות מורכבות שאין עליהן, על אף מחקרים רבים שניסו לבחון סוגייה זו, תשובות חד-משמעיות.

מדידת הכמות סופרת את מספר החיילים ומספר האמצעים העומדים לרשותם. מדידת האיכות הרבה יותר מסובכת. באופן פשטני אפשר להתייחס לסוגי האמצעים העומדים לרשות הצבא וטיבם יחסית לאלה שבידי האויב. איכות נקבעת גם על-ידי מיומנות השימוש באמצעים הללו, מיומנות הפעלת המסגרות שבתוכן הם מאורגנים וחשובה לא פחות, יש טוענים חשובה יותר, רוח הלחימה של המפקדים והחיילים.

המורכבות של המדידה נובעת גם מכך שמשמיות שונות, מאפייני מרחב שונים, מאפייני אויב שונים ונסיבות מדיניות שונות יכולות להשפיע על מדידת האיכות. אותו כוח שהוא בעל איכות גבוהה בנסיבות לחימה מסוימות יכול להיות בעל איכות בינונית או נמוכה בנסיבות אחרות. ההבדל יכול לנבוע מכך שאמצעים מסוימים מתאימים יותר ללחימה בנסיבות מסוימות מאשר בנסיבות אחרות והוא יכול לנבוע מכך שצבא התאמן בנסיבות מסוימות ולא התאמן בנסיבות אחרות והוא יכול לנבוע מכך שבנסיבות מדיניות מסוימות (הסיבות למלחמה ומטרותיה) המפקדים והלוחמים לא מוכנים לסכן את חייהם באותה מידה שהם מוכנים בנסיבות מדיניות אחרות.

מכאן נובע, שהכמות והאיכות הדרושות נמדדות לא רק ביחס ליכולת לקיים אותן אלא גם מול הדרישות השונות של מגוון המשימות המוטלות על כל צבא באשר הוא. יתר על כן, המדד אינו רק ביחס לכמות ולאיכות האויב שעומד מול צבא במשימה מסוימת אלא גם ביחס למימדי המרחב שהצבא צריך לפעול בו, הנסיבות המדיניות, אילוצי הזמן המוטלים על הצבא לביצוע כל משימה ומספר המשימות

שמוטלות עליו לבצע בעת ובעונה אחת, וגם שיקולים אחרים. לשם המחשה: גודל הכוח הנדרש לצבא כדי לארגן הגנה יציבה בחזית מסוימת נקבע לא רק על-ידי גודל הכוח שעומד לרשות האויב אלא גם על-ידי רוחב החזית כדי להבטיח את הכיסוי הרציף שלה. כמו-כן, נדרש כוח גדול יותר כדי להגן בחזית שבה יש יותר שטחים חיוניים (ישובים אזרחיים, תשתיות לאומיות וכדומה) ו/או השטחים החיוניים הללו מצויים קרוב לקו המגע מאשר בחזית שבה השטחים הללו מצויים רחוק מאוד מקו המגע. אופן ההערכות, ומכאן גודל הכוח, הדרושים להגנה יציבה נגד פשיטות של חוליות אויב שמטרתן 'פגע וברח' שונים מאופן ההערכות וגודל הכוח הדרושים להגנה יציבה נגד פלישה רבתי של עוצבות אויב שמטרתה כיבוש השטח של המגן.

מדינת ישראל קטנה וענייה מהבריתות של אויבותיה. אמנם מעולם לא התרחש תרחיש האימים שבשנות החמישים כונה 'מקרה הכל' (התנפלות משותפת של כל צבאות ערב על ישראל), כך שבפועל הפער הכמותי לרעת ישראל תמיד היה קטן מהפער האפשרי המרבי - ובמקרים מסוימים נוצרו מצבים זמניים שבהם מדינת ישראל הפעילה כוח צבאי עדיף כמותית נגד אויב מסוים. אולם, תרחיש הייחוס הסביר תמיד חייב הכנת כוח המסוגל להתמודד בנחיתות כמותית ניכרת.

איכות היא גם סוגייה ארגונית-ניהולית. אחד המדדים לאיכות של קהילה הנערכת למלחמה הוא ביכולת שלה למצות עד תום את כל משאביה כדי להפיק כמות גדולה יותר של כוח צבאי ביחס לכמות שמפיק האויב מאותה כמות משאבים. ישראל, מראשית דרכה הצטיינה בכך והצליחה על-ידי ניהול נכון וגיוס משאבים מירבי להקים ולקיים צבא שהפער הכמותי בינו ובין הצבאות היריבים קטן מהפער בגודל אוכלוסיית ישראל ובין האוכלוסיות היריבות. אליה וקוץ בה - דבר זה היה אפשרי לפרקי זמן מוגבלים שכן הוא דרש קיומו של צבא מילואים גדול מאוד שגיוסו פגע בכלכלת ישראל ובפרנסת המגויסים. כפי שצוין לעיל, אחד הלקחים שהפיק הפיקוד הבכיר ממלחמת יום הכיפורים היה הצורך להגדיל באופן ניכר את צה"ל. בתוך חמש שנים מסיום המלחמה הוגדל הכוח הלוחם של צה"ל בערך פי שניים. בהמשך הוא הוגדל עוד והגיע למימדים שמדינת ישראל כבר לא הייתה מסוגלת לקיים - מצב זה היה אחד הגורמים למשבר הכלכלי הקשה שחוותה ישראל באמצע שנות השמונים, בעקבותיו צומצם צה"ל שוב בהדרגה.

כלומר, התשובה של ישראל לשאלת הכמות מול האיכות הייתה "גם וגם" אבל מתוך פשרה מחושבת מה אפשר.

במשך רוב קיומה ישראל לא ויתרה על התחרות הכמותית הגם שידעה שתפסיד בה באופן כולל, אבל ניסתה לצמצם את הפער הזה ככל הניתן.

המענה השני, שנועד לפצות על הפער הכמותי, היה המענה של איכות הצבא. גם בזה ישראל השקיעה רבות.

כאמור, בתחום האיכות קיימים שני כיוונים מקבילים - איכות האמצעים ואיכות האנשים. במהלך העשורים הראשונים של קיומה לא הייתה לישראל אפשרות להצטייד באמצעים שאיכותם עדיפה על אלה של אויבותיה. רוב האמצעים שהיו בידי צה"ל ובידי הצבאות היריבים היו דומים באיכותם, היו אמצעים בהם האויבים נהנו מעדיפות איכותית קלה והיו אמצעים בהם צה"ל נהנה מעדיפות קלה. גם כאשר הושגה עדיפות לאחד הצדדים היא לרוב הייתה קצרת-משך עד שהצד השני הצטייד במענה בעל איכות דומה. לכן, צה"ל הדגיש את העדיפות האיכותית במיומנות הלוחמים והמפקדים. עדיפות זו הושגה באמצעות השקעת משאבים רבים יחסית בהכשרות יסודיות ובאימונים רבים. היו תקופות שבהן המשאבים הללו קוצצו מכורח נסיבות כלכליות של המדינה, אבל ככלל הושם דגש רב ככל הניתן על סוגייה זו.

בשנות השבעים החל להיווצר פער איכותי בין הטכנולוגיה של מדינות המערב ובין הטכנולוגיה של ברית-המועצות. פער זה היה בעיקרו בתחום האלקטרוניקה ובעקבותיו בתחום המחשבים. כנגזרת מפער זה החל להיווצר פער הולך וגדל באיכות חלק מהאמצעים הצבאיים שיוצרו במערב על-פני אלה שיוצרו בברית-המועצות. מדינת ישראל התפתחה בכיוון דומה לשאר מדינות המערב וצה"ל החל להצטייד באמצעים חדישים שהעניקו ביצועים חדשים לאמצעים ותיקים ויכולות חדשות - בעיקר בתחום דיוק האש בכלל, ודיוק האש ארוכת-הטווח בפרט. התפתחות זו הובילה בהדרגה להתפתחות תפיסה מערבית, שגם צה"ל אימץ, שהאמצעים החדישים משנים את כל חישוב יחסי העוצמה והאיכות הטכנולוגית מהווה פיצוי הרבה יותר יעיל ומועיל לנחיתות הכמותית. בעשורים האחרונים הגיעה גישה זו לקיצוניות חדשה, שלפיה האמצעים החדישים **מבטלים** את הצורך באמצעים הוותיקים ובכלל אין צורך בקיום של צבאות גדולים, כי הטכנולוגיות החדשות מחליפות את הכמות באופן כמעט מוחלט באיכות.

המגבלה הראשונה בגישה זו היא עלות האמצעים - ככל שהאמצעים החדשים כללו טכנולוגיות חדשות כך הם נעשו יקרים יותר. **קצב הגידול בעלות עלה על**

קצב הגידול באיכות. רוב מוחלט של האמצעים החדשים עולים פי כמה וכמה מאשר מקביליהם הישנים אבל, למרות שאין ספק שהם מעניקים יכולות משופרות, השיפור אינו ביחס שווה להתייקרות. התוצאה היא שבאותו תקציב אפשר לרכוש כמות הולכת וקטנה של אמצעים כאלה. הכמות החסרה לעיתים מפצה באופן שלילי על המשמעות הטקטית או האסטרטגית של אותו אמצעי עקב צמצום במספר המשימות שהכמות המצומצמת מסוגלת לבצע.

המלחמה באוקראינה ומלחמת חרבות ברזל, שבשתיהן מופעלים רוב האמצעים החדשים ביותר, הוכיחו שוב שהאיכות הטכנולוגית אינה נותנת מענה שלם להעדר כמות. הן הוכיחו גם שצבאות עדיין זקוקים גם לאמצעים הוותיקים. המחסור באמצעים אלה בצד האוקראיני, שנשען על הספקת אמצעים ממדינות המערב, הוא אחת הסיבות להטיית המלחמה לטובת רוסיה, שכמות האמצעים הוותיקים העומדים לרשותה גדולה מזו של אוקראינה והספקיות שלה בנאט"ו. כפי שתואר לעיל, המחסור בכמות הכוח הוא אחת הסיבות להתמשכות המלחמה נגד חמאס ונגד חזבאללה ואי-היכולת של צה"ל להגיע למטרות האסטרטגיות הסופיות שהוגדרו לו בזמן סביר.

לא רק הכמות נפגעה מהתייקרות האמצעים - גם המיומנות. עקב הקצאת יותר תקציב לרכישת אמצעים חדישים, הוקצו פחות תקציבים להכשרות ולאיוונים.⁵⁴

לא רק ההסתמכות הגוברת על טכנולוגיות חדישות ועלותן גרמו לירידה באיוונים שהובילה לירידה באיכות המקצועית - גם תיאוריות חדשות השפיעו לרעה. שתי התיאוריות המובילות בהשפעתן לרעה היו זו הטוענת שכאשר יש אמצעים חדישים צריך פחות זמן, תרגולים ומשאבים כדי ללמוד להפעילם ביעילות (כפי שסיפר לי קצין שהשתתף בהרצאה של אלוף מסוים שענה לטענה שאין די איוונים באמירה, שמה שחשוב הוא האמצעים עצמם ולא ההכשרה להשתמש בהם, שאותה יש לימדו במהירות תוך כדי לחימה), וזו הטוענת שממילא לא צפויות מלחמות גבוהות עצימות ולכן אין צורך להכשיר ולאמן בתחומים הדרושים רק למלחמות כאלה.

הניסיון המלחמתי במהלך אלפי שנים, ובמיוחד במאה העשרים ובמאה העשרים ואחת, מראה שכוח קטן מדי, איכותי ככל שיהיה, לעיתים "יישטף" על-ידי אויב שיש לו כמות מספקת ומוכן לשלם את המחיר שנובע מפער האיכויות. ה-7 באוקטובר 2023 וה-6 באוקטובר 1973 הדגימו מצב זה - אין ספק שהכוחות

הישראליים שעמדו בחזית בשעות הראשונות של שתי מלחמות אלה היו איכותיים יותר מהאויב מבחינת מיומנות הלחימה האישית, וב-7 באוקטובר 2023 הם גובו על-ידי טכנולוגיות מהמתקדמות בעולם (ומנגד היו חסרים מגוון אמצעים 'מיושנים' כביכול שאילו היו להם היו מעצימים את עמידתם מאד), אבל בהעדר כמות מספקת הם רק עיכבו את האויב במקום לבלום אותו.

מלחמותיה של ישראל אינן מלחמות בין צבא עם מקלעים ותותחים נגד צבאות עם קשתות וחניתות כפי שהיו חלק מהמלחמות של הצבאות האירופאים בעת שהשלימו את כיבוש צפון-אמריקה, אפריקה ואסיה במחצית השנייה של המאה התשע עשרה - וגם אז היו מקרים בהם כוחות קטנים מדי הושמדו על-ידי אויב נחות טכנולוגית, שפיצה על כך בכמות ובמיומנות שדאית. כפי שצוין בפתיחת פרק זה - גודל הכוח הדרוש לעמוד במשימה מסוימת נובע ממאפייני הנסיבות של אותה משימה. המושג 'מסה קריטית' מדגים תופעה זו - כדי ליצור פיצוץ גרעיני נדרשת כמות ידועה של חומר בקיע בעל תכונות כימיות מסוימות, בהעדר מספיק חומר לא ייווצר הפיצוץ או שיהיה חלש מדי. גם כוחות צבאיים דורשים מסה קריטית כדי להצליח - ברוב המצבים, גם כשיש בידי צבא את הטכנולוגיה המתקדמת ביותר, הוא זקוק לכמות מסוימת ממנה כדי שתעניק לו את 'המסה הקריטית' הדרושה לעמוד במשימותיו.

אם כן, הדיון על איכות וכמות אינו יכול להתנהל באופן רדוד - זה או זה. צריך את שניהם וכיוון שאי-אפשר הכל, נדרשת פשרה מסוימת וכדי להגיע לפשרה הטובה ביותר נדרש דיון מעמיק על מאפייני המשימות הצפויות והשארת שולי ביטחון להפתעות. בתוך הדיון הזה צריך לקיים דיון-משנה מעמיק על הפשרה בין איכות כוח-האדם (מיומנות) ובין האיכות הטכנולוגית של האמצעים. **הפשרה אינה יכולה להיקבע על סמך דעותיהם הפרטיות של המשתתפים בדיון (במיוחד משום שהיום אין בצה"ל קצינים בעלי ניסיון של ממש בסוג זה של מלחמות) - זה דורש מחקר וניסויים.** יש תחומים, למשל - אמצעי היירוט המגנים על רק"ם, בהם האיכות הטכנולוגית היא הליבה של התועלת המבצעית ויש להשקיע בה הרבה, אבל הם אינם מיייתרים את המיומנות של הכוחות בבחירת נתיבי התקדמות, בחירת עמדות, אופן הכניסה והיציאה מהעמדות, שימוש באמצעים מסייעים אחרים כגון מסכי-עשן, וכן הלאה. יש תחומים שבהם עדיף לוותר על תוספות יקרות כדי לאפשר רכש כמויות רבות יותר מאותו פריט - למשל, רחפנים פשוטים וזולים ומרגמות.

כסוגיית-צד: אחת הבעיות בתרבות ההתפתחות הטכנולוגית הקיימת היום, במיוחד בתחומים הצבאיים, היא שקיימת מגמה של דחיפת היכולות לקצה, להוסיף עוד ועוד ביצועים. צה"ל צריך לשנות מגמה ולדרוש מהתעשיות לדחוף לכיוון שונה - **השגת אותם ביצועים בעלות מופחתת**. זה לא דבר של מה בכך וידרוש מאמץ פיתוח לא מבוטל. הצלחה בכיוון זה תועיל לצה"ל שיוכל לרכוש כמות גדולה יותר של האמצעים החדשים הללו, וגם לתעשיות, שכן היא תהפוך את מוצריהן לנחשקים יותר גם בחוץ-לארץ. אין זה ויתור מוחלט על שיפור בביצועים, אלא המשך למה שצוין בפסקה הקודמת - נדרשת בחירה בין תחומים בהם נדרש חוד-החנית של הטכנולוגיה גם במחיר הצטיידות בפחות ממנה, ובין תחומים בהם התוספת ביכולת מועילה פחות מאשר התוספת בכמות.

לסיכום, במשך כמה עשורים הקפיד צה"ל לקיים איזון - מיצוי הכמות המירבית האפשרית במגבלות אוכלוסייתה ותקציבה של ישראל, ומיקוד האיכות בהכשרה למיומנות גבוהה ובפריטים נבחרים שנחשבו חשובים ומועילים במיוחד. בעשורים האחרונים צה"ל שינה כיוון והחל לקדש את האיכות הטכנולוגית על חשבון כל מדד אחר - פחות כוחות, פחות אמצעים בכלל ופחות אמצעים ותיקים ומוכחים בפרט, פחות מיומנות (הכשרות ואימונים מקוצרים ומדוללים), העיקר להצטייד באמצעים החדשים ביותר גם אם רק בכמות קטנה. גישה זו הוכחה כשגויה ויש לחזור לגישה הקודמת - איזון טוב יותר בין הכמות ובין האיכות הטכנולוגית. יש פריטים שצריכים להיות המתקדמים ביותר ויש פריטים שאפשר להסתפק באיכות נמוכה יותר כדי להוזילם ולאפשר רכישתם בכמויות גדולות, הדגשה רבה יותר של המיומנות, הארכה מחדש של שירות החובה ומספר ימי המילואים שמבוצעים בכל שנה.

מלחמת חרבות הברזל ושאר המלחמות שהתנהלו בשני העשורים האחרונים הוכיחו שהטכנולוגיות החדשות אינן מחליפות את הטכנולוגיות הוותיקות, אלא מוסיפות נדבך נוסף של יכולות הנשענות על הטכנולוגיות הוותיקות ומשפרות את ביצועיהן בתחומים צרים בלבד. יתר על כן, הטכנולוגיות החדשות אינן מבטלות את הצורך בכוח-אדם מיומן שיידע למצות את ביצועיהן - ברמה הטכנו-טקטית של הפעלת האמצעי עצמו, ברמה המבצעית של שילוב כלל האמצעים לתוכנית מבצעית מצליחה וברמה האסטרטגית שמצליחה לתרגם את ההצלחות הטקטיות להישגים המדיניים המבוקשים.⁵⁵

העברת המלחמה לשטח האויב

המרחק הקצר מאוד מגבולות מדינת ישראל לשטחיה החיוניים (ישובים אזרחיים, תשתיות לאומיות) וגודלה המצומצם, אשר מסכן אותה בכך שאויב חזק ומיומן יצליח לכבוש את רובה בימים ספורים, קבעו את אחד מעקרונות תפיסת הביטחון הלאומי - העברה מהירה ככל הניתן של המלחמה משטח מדינת ישראל לשטח האויב. במידת האפשר יש לעשות זאת על-ידי הנחתת מכה מקדימה, ובמידה שהמצב המדיני או הצבאי אינו מאפשר מכה מקדימה, יש לשאוף למכה מקבילה או מתקפת-נגד כוללת תוך ימים ספורים בלבד מתחילת המלחמה.

שיקול נוסף שעמד מאחורי גישה זו היה הצורך של ישראל לקצר את משך המלחמה על-ידי הגעה מהירה להכרעה, קרי - הגעה מהירה למצב בו האויב יעדיף הפסקת הלחימה מאשר המשך המלחמה. מטבע הדברים, הגעה למצב כזה מחייבת פגיעה באויב בשטחו שלו - השמדת מירב צבאו ו/או כיבוש שטחים חיוניים לאומיים שלו (או הגעה למצב בו שטחים אלה מאוימים בכיבוש אם המלחמה לא תסתיים) ו/או פגיעה קשה בכלכלה הלאומית שלו.

כלומר, לעקרון העברת המלחמה לשטח האויב יש שני מניעים:

- ◆ הגנתי - הרחקת הנזק של המלחמה מהעורף הישראלי;
- ◆ התקפי - אילוץ האויב להיכנע לתכתיב המדיני הישראלי ולהסכים להפסקת-אש.

אפשר לראות יישום של עקרון זה, בהתאם לנסיבות המדיניות והצבאיות המסוימות, בכל המלחמות של ישראל. במסגרת הביטחון היסודי התבסס מימוש עקרון העברת המלחמה לשטחו של האויב על תמרונים קרקעיים נרחבים לתוך שטחו. לעומת זאת, במסגרת הביטחון השוטף ננקטו הרבה פחות תמרונים כאלה והסתפקו באש ובתמרונים קטנים (פשיטות בסדרי-גודל שמכיתה ועד חטיבה) בלבד.

במהלך שנות התשעים התברר שהסבירות למימוש האיום היסודי דעכה עקב היוותרותה של סוריה המדינה היחידה המעוניינת לממשו וקריסת ברית-המועצות, המעצמה התומכת בסוריה, שבלעדיה לא יקבלו הסורים גיבוי מדיני והספקה

צבאית. קריסת סוריה למלחמת אזרחים עקובה מדם השמידה גם את היכולת הסורית לבצע מתקפה-רבתי מוצלחת נגד ישראל. בהשפעת מגמות אלה אימצו צה"ל וקהיליית המודיעין גישה לפיה האיום היסודי פג לחלוטין ואין צורך להתייחס אליו - רק האיום השוטף נותר מול ישראל. באותה עת השתכללו מאוד הטכנולוגיות המשפרות את היכולת לפגוע בעומק שטחו של האויב באמצעות ירי-מנגד של טילים משוגרים מהקרקע או ממטוסים ובצה"ל החלו להאמין שהירי-מנגד הוא המענה הראשי לכל האיומים על ביטחון ישראל. אין כבר צורך להעביר את המלחמה לשטחו של האויב באמצעות תמרון, כי אפשר לשגר טילים משטחנו, או ממטוסים החודרים רק במעט לשטח האויב, לכל מקום בשטחו ולגרום לו נזק בלתי-נסבל מבחינתו, כך שיאלץ להסכים להפסקת הלחימה. כלומר, גם אם ייווצר איום יסודי, די בכוחות קרקעיים הגנתיים וכוחות אש התקפיים כדי להביסו ולכפות הפסקת-אש על האויב.

נהוג לטעון שהאיום באש על העורף הישראלי הוא חדש, אבל אין זה כך. הפגזות והפצצות על העורף הישראלי היו כבר במלחמת הקוממיות ובמהלך כל השנים מאז, הן בלחימה השוטפת בגבולות והן במלחמות גבוהות העצימות. במבצע קדש יישובי עוטף עזה הופגזו מעזה, חיפה הופגזה על-ידי משחתת מצרית, ומפיץ מצרי הטיל פצצות על רכבת לירושלים (והחטיא). אחת המטרות העיקריות של מבצע 'מוקד' כמהלך הפתיחה של מלחמת ששת הימים היה למנוע מהמצרים את היכולת לשלוח את המפציצים שלהם לעורף הישראלי וממשלת ישראל הורתה לצה"ל לכבוש את השומרון לאחר הפגזות ארטילריות ירדניות על כלל היישובים סביב השומרון - עמק יזרעאל, מישור החוף ועד לערי החוף (כולל תל-אביב) והכנות ירדניות להפגז את בסיס רמת-דוד של חיל-האוויר. המענה לאש הזו היה תמרון להרחקת התותחים אל מחוץ לטווח שלהם. במהלך מלחמת ההתשה הופגזו מעת לעת יישובי עמק הירדן על-ידי הפלסטינים ששהו בירדן. במלחמת יום הכיפורים מפציצים מצריים שיגרו טילים לעבר תל-אביב, מטוסים סוריים ניסו לחדור לגליל וכשלו, והסורים ירו רקטות פרוג ופגזי תותחים לעמק החולה, צפת ועמק יזרעאל על-מנת לפגוע במפקדות, מחנות ובסיסי חיל האוויר. במהלך שנות השבעים רבו המקרים של ירי רקטות ופגזי תותחים על-ידי הפלסטינים ששהו בלבנון. הפגזות אלה הגיעו לשיא בקיץ 1981 ('עשרת ימי ההתשה'). במהלך כל המקרים הללו הגיבה ישראל באש נגדית - מטוסים ותותחים ומעת לעת גם בפשיטות נקודתיות.

אולם, לאחר ההפגזה הפלסטינית בקיץ 1981 קבע ראש המטה-הכללי דאז, רפאל איתן, שאש זו אינה מועילה וכי בפעם הבאה לא תהיה בררה אלא לפלוש ללבנון כדי להרחיק את הארטילריה הפלסטינית. לאחר עוד כמה אירועים באביב 1982 בהם לא יושם לקח זה עקב שיקולים מדיניים, הוא יושם במבצע שלום הגליל.

במלחמת גאות ושפל (2000 - 2006) נגד הפלסטינים ובמלחמת לבנון השנייה קיווה צה"ל להכריע בלי להעביר את המלחמה לשטח האויב באמצעות כוחות יבשתיים. בשתי המלחמות הללו הוא נאלץ בסופו של דבר לתקוף קרקעית לשטחי האויב על-מנת לסיים את המלחמה באופן מועיל לישראל.

למרות כל האמור לעיל, לאחר כל מלחמה או מבצע בה תמרן צה"ל לתוך שטח האויב בניגוד לרצון ההתחלתי שלו, המשיך צה"ל לקצץ את היכולת לעשות כן בעתיד. בעודו מקצץ ביכולת הוותיקה לתמרן עסק צה"ל בהמצאת צורת תמרן חדשה שתתבסס על הטכנולוגיות החדשות שמבוססות על אש מנגד. לב הרעיון - בעבר התמרון החדיר כוחות גדולים לתוך שטח האויב כדי לאתר ולהשמיד את כוחותיו תוך כדי כיבוש השטחים החיוניים הלאומיים או איום עליהם. היום, כך נטען, לא כדאי לכבוש שטח אויב ועדיף להשמיד את האויב באש מנגד. אולם, הקושי המרכזי של מפעילי האש הוא לגלות מטרות בקצב ספיקה גבוה - אז מטרת התמרון תשתנה, במקום כוחות גדולים שמטרתם להשמיד בעצמם את האויב, יוכנסו כוחות קטנים שמטרתם לסייע באיתור בספיקה גבוהה של האויב כדי להגביר את קצב התקיפות. המחדל היותר חמור אינו שתפיסה זו בהכרח שגויה לגמרי בהחלט יש מצבים בהם היא מתאימה (על נכונות הגישה יש לקיים דיון נפרד)⁵⁶ אלא שבטרם בנה צה"ל את היכולת בפועל לממש אותה הוא ביטל את היכולות הוותיקות בטענה שהן כבר מיושנות, אינן מועילות ואינן דרושות! התוצאה היא שכשצה"ל נדרש במלחמה הנוכחית לבצע את התמרון הרחב והנרחב לתוך עזה יכולותיו בכמות הכוחות הדרושים לכך, באמצעים הייעודיים הדרושים ובמיומנות הכוחות הקיימים בשיטות הדרושות ובהפעלת האמצעים הדרושים היו ירודות מאוד. הסדיר פחות והמילואים יותר - לכן, נדרשו מספר שבועות להכשרה מחדש של הכוחות (זמן שלא הספיק להביאם לרמה מקצועית גבוהה) ושבועות של לחימה איטית ולא יעילה כדי שבהדרגה ישתפרו הכוחות תוך כדי לחימה תוך בזבוז זמן, משאבים ונפגעים.

למרות הביקורת, יש לזכור גם שאכן מתרחשים שינויים במציאות האסטרטגית והטקטית אשר הופכים את העברת המלחמה לשטח האויב והרחקת המלחמה משטח ישראל לקשות יותר מאשר בעבר.

טכנולוגיות האש החדשות מאפשרות לאויבינו יכולות משופרות לפגוע בעומק שטחה של מדינת ישראל. ייחודן אינו במהות האיום על העורף - את זה כבר עשו כוחות אוויריים, רקטות וטילים במלחמת העולם השנייה. ייחודן הוא שמחירים הזול יחסית של האמצעים החדשים ופשטות ההפעלה שלהם מאפשרים למדינות ולארגונים לא-מדינתיים, שבעבר לא יכלו לפתח יכולת לפגוע בעורף האויב באש מנגד, להצטייד בכמות גדולה של אמצעים כאלה. עדיין מטוסי-קרב עדיפים ביכולתם לפגוע בעורף האויב על כלל אמצעי-האש החדשים, אבל הפער הצטמצם באופן חד. זאת לא מהפכה מבחינת הביצועים הטקטיים, זאת כן מהפכה מבחינת עוצמת האיום האסטרטגי על מי שבעבר נהנה מעליונות אווירית כלפי אויביו.

התוצאה היא, שהיום לא ניתן להגן על העורף של ישראל באמצעות גרסה חדשה של מבצע 'מוקד', משום שמפעילי האש אינם תלויים במסלולי המראה נייחים וברורים שמיקומם ידוע מראש ומאפשרים מאמץ פגיעה ממוקד שישבית אותם ויאפשר השמדה של מטוסיהם. טווח התותחים שהפגיזו באמצעותם את ישראל בעבר היה מוגבל למרחבים סמוכים יחסית לגבול (הגם שבגלל גודלה של ישראל כאשר שומרון הייתה בידי ירדן טווח זה הספיק כדי להגיע לערי-החוף) ומאז התארך טווח הרקטות, הטילים והכטמ"מים הנפיצים כך שכל שטחה של ישראל מכוסה גם ממשגרים המצויים הרחק מגבול ישראל. מכאן עולה החשיבות של מרכיב ההגנה בשטח ישראל - מערכות יירוט וביצורים, והצעה להוסיף מרכיב זה כעקרון בתפיסת הביטחון הלאומי. גם העורף הצבאי מאיום במימדים שלא איום בעבר כל עוד האויב לא יכול היה להפעיל מטוסים - מפקדות גדולות ומצבורי אספקה, גדולים, נייחים ובלתי-מבוצרים הפכו למטרות קלות להשמדה באמצעים שיש בידי האויב. במלחמה באוקראינה לאף צד אין חופש-פעולה אווירי ובכל זאת שני הצדדים נאלצו לפזר את המפקדות והמצבורים שלהם כמענה להפגזות ארוכות-טווח של הצד שמנגד אשר השמידו מפקדות ומצבורים גדולים וחשופים. עוצמתה האווירית של ישראל, התלויה בשדות-תעופה, הפכה לתורפה אפשרית. המפקדות ההולכות וגדלות של עוצבות צה"ל, שיעודן לשכלל את השליטה על כלל מרכיבי הכוח, הפכו לתורפה. וכן הלאה.

מימדי השינוי אמנם אינם 'מהפכה' בתופעת המלחמה, אבל הם משנים את היחס בין ההגנה ובין ההתקפה. ההגנה תמיד נהנתה מעדיפות טבעית מסוימת על ההתקפה, אולם ניסיון המלחמות מלמד שבכל פעם שהתרחשה התעצמות באמצעי האש השתפרו גם ההגנה והתקפה, אבל ההגנה הטקטית נהנתה מתוספת העוצמה יותר מאשר ההתקפה הטקטית. כלומר, עקב השיפורים בעוצמת האש הטקטית, תמרון רבתי לתוך שטח אויב היום יתקל בהתנגדות קשה יותר לפיצוח מאשר בעבר. יודגש, ששינויים אלה אינם משנים את הצורך והתועלת שמופקת מהצלחת ההתקפה לתמרון לתוך שטח האויב, אלא רק מקשים עליה לממש את ההישגים הנדרשים להפקת התועלת הזו.

גורם נוסף שהקשה תמיד על התוקף המתמרון היה גודל הכוח המגן ביחס לגודל השטח. ככל שהכוח המגן צפוף יותר (יותר כוחות על אותו שטח) כך נהיה קשה יותר לתמרון דרכו - פחות פרצות לתמרון עוקף ואוגף, צפיפות אש מוגברת וכן הלאה. כך למשל, ברמת הגולן היו במלחמת הקוממיות שלוש חטיבות סוריות, במלחמת ששת הימים תשע חטיבות סוריות, במלחמת יום הכיפורים 25 חטיבות סוריות ומאמצע שנות השמונים כשישים חטיבות סוריות. רמת-הגולן לא גדלה בסנטימטר. 'הקיר' דרכו נאלצו כוחות צה"ל לחצוב נהיה עבה יותר, צפוף יותר ואלים יותר. תופעה דומה התרחשה בעזה, הגם שעקב כשליו המקצועיים של חמאס הוא לא הצליח למצות מצב זה. תופעה דומה התרחשה גם בלבנון. אמנם בסוריה צבא סוריה הצטמצם מאוד עקב מלחמת האזרחים, ומי שיחליף אותו אם תהיה שם מלחמה אינו עוצמתי כפי שהוא היה, אבל יש להתכונן לעתיד בו גם חזית זו תחזור להיות צפופה בכוחות. מצב בו מצרים או ירדן, מסיבה כלשהי, חוזרות להיות איום על ישראל, עלול להעמיד מצב דומה גם שם.

לסיכום, אם יש צורך לבצע תמרון רבתי לתוך שטחו של אויב כלשהו כוחות היבשה של צה"ל צריכים להבנות ולהתאמן לקרבות הבקעה דרך שטחים רוויי מכשולים טבעיים ומלאכותיים, תחת אש עוצמתית ומדויקת ותחת איום אווירי. המרכיב האחרון הוא חידוש רב-משמעות - במיוחד לאחר שצה"ל ביטל את כוחות ההגנה נגד-מטוסים שבעבר ליוו את הכוחות המתמרנים. כדי לאפשר תמרון - נדרשת יכולת הגנה ניידת לכוחות נגד טילים וכטמ"מים. ניסיון העבר מלמד שיש חשיבות רבה לכוחות ניידים להגנה נגד-מטוסים מותאמים למאפייני האיומים החדשים, מערכות הגנה לכלים עצמם כמו 'מעיל רוח' ו'חץ דורבן' המסוגלים להגן לא רק היקפית אלא גם אנכית,

וגם אמצעים ותיקים כמו תותחים ומרגמות שמסוגלים להנחית אש נפיצה צפופה ממושכת וגם מסכי עשן נרחבים ועבים, כולל נגד תצפית תרמית, לכיסוי שטחים חשודים על-מנת לצמצם את יכולת האויב לצפות לעבר כוחותינו ולירות לעברם. מיגון והגנה ניידים לכוחות הכרחית על-מנת לתמרן התקפית.

לסיכום, המטרות המדיניות והאסטרטגיות של העברת המלחמה לשטח האויב לא השתנו ועל-מנת לממשן עדיין קיים צורך לקיים יכולת תמרון רבתי לתוך שטחו של האויב.

עם זאת, השתנו מרכיבים באיום על יכולתו של צה"ל לבצע תמרון כזה. שינויים אלה מחייבים התאמות בכוחות המתמרנים כדי שיוכלו:

- ◆ לשרוד את אש המגן לא רק בקו המגע אלא גם בעורף הצבאי על-ידי הצטיידות באמצעים ייעודיים להגנת הכוח ברמת הכלי הבודד וברמת היחידה, הצטיידות חוזרת בכמות גדולה של תותחים ומרגמות, אימון מחדש של הכוחות למיצוי השטח כדי לצמצם את חשיפתם, הצטיידות מחדש ברשתות-הסוואה אם כי מדגמים חדשים מותאמים לאיום (כולל תצפית תרמית), הצטיידות בדמיים, הקטנה מחדש של המפקדות הניידות, ביצור מחדש של מפקדות ניחות ומצבורי אספקה, וכיוצא באלה.
- ◆ לפרוץ את המכשולים הצפויים שחלקם מהסוגים הוותיקים וחלק בעלי מאפיינים חדשים גם אם לא חדישים.
- ◆ ניהול הקרב המשולב ברמות הזוטרות כולל צירוף האמצעים החדשים, כגון רחפנים וכטמ"מים לתצפית ולתקיפה גם לרמות הזוטרות ולא רק כיחידות-על ייעודיות.⁵⁷
- ◆ התמחות בלוחמה לפי סוגי השטח השונים שהכוחות צפויים להילחם בהם.
- ◆ פיתוח יכולת הספקה לכוחות לעומק של עשרות קילומטרים לפחות מעבר לגבול ישראל בהיטס ובהיסע קרקעי. ההתייחסות למבצעי ההספקה צריכה להיות כאל מבצע קרבי לכל דבר - התנועה של כל שיירת הספקה היא קרב התקדמות בו צריכה השיירה להתמודד עם איומים מהאוויר ומהקרקע, כולל מכשולים הנדסיים (גם מכשול שנפרץ או גושר יכול להתחדש באמצעות פעולת אויב - תקיפת גשר, פיזור מוקשים על נתיבי התנועה בחזית או בעורף

הכוחות באמצעות טילים, כטמ"מים או רחפנים⁵⁸ וכן הלאה) ולקבל מעטפת אבטחה מתאימה.

בתחומים מסוימים חמאס הרשה לנו 'לחפף' עקב חולשותיו, יש אויבים אחרים שמולם לא ניתן יהיה להתנהג כך.

חשוב להדגיש שהעברת המלחמה לשטח האויב לא מחייבת תמיד תמרון יבשתי רבתי, אבל קיומו של הצורך הזה מעת לעת מחייב את בניית היכולת לעשותו, שימור היכולת ועדכונה מעת לעת לפי התפתחויות מדיניות, טכנולוגיות ואחרות שמשפיעות עליה. את העדכונים יש לעשות בזהירות - 'מהפכות' אינן מתרחשות חדשות לבקרים, כמעט תמיד מדובר בשינויים הדרגתיים, אסור לבטל ישן לפני שבטוחים שהחדש עובד וקיים ב'מסה קריטית' המספיקה להסתמך עליו באופן מוחלט גם במצבי קיצון.

סיכום

כאשר תועים בניווט אחת השיטות להתגבר על הסטייה היא ללכת אחורה לנקודה האחרונה שאנחנו יודעים בוודאות שבה היינו עדיין בדרך הנכונה ולהתחיל משם שוב. זה המסר המרכזי לגבי ההבנה והעדכון של תפיסת הביטחון הלאומי של ישראל.

מהותה של כל תפיסת ביטחון לאומי היא פיתוח מענה עקרוני לסדרת שאלות העוסקות בפענוח מערך האיומים שעומדים מול ישראל ופיתוח מענה סביר (לעולם לא יהיה מענה מושלם) מול כל אחד ואחד מהאיומים הללו.

מהות התפיסה שפותחה במהלך שנות החמישים עם עדכונים מסוימים מאז עדיין נכונה. נדרש עדכון נכון לשיטות היישום ולא שינוי בעקרונות. בניגוד לטענות של רבים, ב-7 באוקטובר ובמלחמת חרבות ברזל תפיסת הביטחון הלאומי הוותיקה לא קרסה. התפיסה נשענת על אמיתות מהותיות הנובעות מהמצב הטבעי של מדינת ישראל. עם זאת, היישום של תפיסה זו, אותו פיתחו בהדרגה צה"ל וקהיליית המודיעין במהלך שלושה העשורים האחרונים, אכן קרס.

רשימת העקרונות והשיקולים שהוצגו במסמך זה עמדה כולה במבחן המציאות ויש להמשיך לקיים אותה על אף המגבלות השונות שהוצגו בגוף המסמך:

◆ סכסוך אחד - לחימה ללא-קץ: קיים קשר בין כל אירוע/מלחמה ובין הסכסוך כולו.

לכן, הניהול של כל אירוע/מלחמה, דורש התייחסות לשלושה טווחי זמן שונים בעת ובעונה אחת:

- הטווח המיידי - הבאת האירוע/המלחמה לסיום מוצלח מבחינת ישראל.
- הטווח הבינוני - שימוש באירוע/מלחמה על-מנת להשפיע על מגמות התפתחות האיום על ישראל שהביאו להתרחשותו באופן שאחריו המגמה תהיה חיובית יותר.
- הטווח הארוך - שימוש באירוע/מלחמה כדי לקרב את התייאשות האויב מהשגת מטרת-העל שלו, שהיא ביטול קיומה של מדינת ישראל.

מטבע הדברים, לפעמים תהיינה התנגשויות בין מה נדרש להשגת ההישגים המבוקשים בכל טווח זמן ויהיה צורך לדון בפשרה במה מתמקדים ועל מה מוותרים.

◆ איום/ביטחון יסודי ואיום/ביטחון שוטף:

הכרת ההבחנה בין שני סוגי האיום הללו, הזיקות ביניהם והמענה להם, ופיתוח מענה להתמודדות עם איומים שמצויים בתפר שבין שניהם.

◆ מטרות המלחמה הקבועות של מדינת ישראל:

○ סיכול כל התקפה על ישראל (מניעת כיבוש שטח, מניעת פגיעה באזרחים, צמצום אבדותנו).

○ באותה עת יצירת הרתעה מפני התקפה עתידית.

◆ הרתעה:

דרוש ניתוח כל אויב כדי לברר מה ירתיע אותו ובאיזה הקשר (לא כל פעולה שמרתיעה במצב מסוים תרתיע גם במצב אחר). ההרתעה היא כלי בעייתי אבל מבחינת ישראל ההסתמכות עליה היא כורח ולכן יש לשכלל את ההבנה של כלי זה, סגולותיו, מגבלותיו והתאמתו הייחודית לכל אויב בפני עצמו ומול כלל האויבים האפשריים ביחד ולכל מצב בפני עצמו.

◆ התרעה:

מעקב אחרי שינויים בנסיבות שעלולים להעיד על התפוגגות ההרתעה. הדרישה לקיים התרעה תמידית מול יכולת ולא מול כוונות נכונה תיאורטית אבל לא ישימה מעשית. לפי-כך, נדרשת רגישות רבה לסימנים מעידים שיתריעו ומצד שני רגישות רבה להרגעה - הצורך לא להתריע באופן שימוטט את המערכת האזרחית והצבאית הישראלית.

◆ הגנה:

○ נדרש להקים מחדש את מערך ההגנה-המרחבית המקורית, משום שהיא התגובה המהירה ביותר לכל איום שאין לגביו התרעה בזמן.

○ מערכי ההגנה בגבול צריכים להיבנות לא רק מול האיום החלש (פיגועי טרור - ביטחון שוטף) אלא גם מול האיום החזק (פלישה - ביטחון יסודי). עדיף לבנות אותם לפי צרכי ההתמודדות מול איום הפלישה ואז לערוך בהם התאמות נקודתיות להתמודדות מול איום פיגוע הטרור. מערך הגנה אינו רק מכשולים וביצורים, אלא רק המרכיב הקרקעי בו, יותר חשובה ההפנמה של תורת ההגנה, ההיגיון שלה והכללים שלה, על-ידי כלל המפקדים וכוחות תוך הבנת ההבדל בין הגנה מול פלישה ובין הגנה מול פיגועים בלבד. לעולם לא

יהיו לצה"ל די כוחות כדי לבנות הגנה יציבה לפי כל הכללים בכל הגבולות בו-זמנית במשך כל הזמן. לכן, נדרשים תכנונים שוטפים כיצד מתגברים הגנה בזריזות בעקבות התרעה קצרת-משך או אפילו באיחור.

○ יש לחזק את ההגנה על העורף האזרחי ועל העורף הצבאי מפני עוצמת האש ארוכת-הטווח של האויב. זה אינו איום חדש, אבל היכולת לסכל אותו באיבופחתה מאוד ולכן נדרשת הרחבת ההתבצרות הקיימת, שיפור ההתרעה הקיימת, שיפור יכולות היירוט ההגנתי. בתחום הצבאי צריך להתחיל לבנות שרידות על-ידי פיזור (מיקום מחדש) והתבצרות של מפקדות, מצבורים ומחנות שתפקודם חיוני בלחימה על אף אי-הנוחות שיוצר הדבר בזמן רגיעה.

◆ הכרעה:

חזרה להבנה שהכרעה באש היא חלקית ומצומצמת למצבים מסוימים, יש מצבים בהם היא מספיקה, אבל יש מצבים בהם היא לא מספיקה ולכן נדרש תמרון רבתי לתוך שטחו של האויב על-מנת להכריעו. כמו-כן, אם בעבר ההכרעה הושגה על-ידי שילוב של השמדת כוחות ואיום על שטחים חיוניים לאומיים, האמצעי השני פחות יעיל מול חלק מהאויבים שלנו ולכן יש לחזק את מרכיב ההשמדה של כוחות תוך התאמתו לסוגי הכוח של האויב ואופן הפעלתם.

◆ מלחמה קצרה - מלחמה ארוכה:

ישראל, בצדק, מעדיפה תמיד מלחמות קצרות אבל לא תמיד הן אפשריות, ולכן יש לבנות יכולת מסוימת גם למלחמות ארוכות.

◆ תמיכה של מעצמה:

תמיכה של מעצמה היא חיונית מדינית, כלכלית וצבאית, אבל יש לה גם מחירים שיש להתחשב בהם, כגון כפיית רצון המעצמה בניגוד למטרות ישראל כאשר מטרות המעצמה שונות משלנו. לכן, יש לבנות מידה מסוימת של עצמאות שתאפשר לישראל מרחב של גמישות לפעול לפחות חלקית בניגוד לעמדת המעצמה. גם לקיצור המלחמה יש ערך בתחום זה - מלחמה/פעולה שמסתיימת מהר, גם אם נערכה בניגוד לרצון המעצמה, תצמצם את יכולתה להתערב.

◆ גודל והרכב הצבא וגודל המלאים:

○ התנאי להשגת הכרעה בזמן קצר הוא צבא גדול שמאפשר לחימה בו-זמנית בכמה גזרות מול כמה יעדים.

- התנאי להתמודדות עם מלחמה ארוכה שנכפתה עלינו הוא מלאים גדולים מספיק.
- התנאי להשגת מידה של חופש פעולה למרות התנגדות של מעצמה תומכת הוא צבא גדול ומלאים גדולים.
- צבא גדול מעניק אורך נשימה לכוחות למלחמה ארוכה כי הוא מאפשר הפעלת הכוחות בתורנות ביניהם - חלק מגויסים ונלחמים וחלק משוחררים ומתאוששים ואז החלפה ביניהם.

◆ **כמות מול איכות:**

לא ניתן להסתמך רק על איכות, נדרשת גם כמות. יש תחומים שבהם נדרשת איכות עילאית גם על חשבון הכמות, יש תחומים בהם נדרשת כמות רבה גם על חשבון האיכות. ברוב התחומים נדרשת פשרה מיטבית שיש לחשבה בזהירות.

◆ **העברת המלחמה לשטח האויב:**

כמעט תמיד אפשר להעביר את המלחמה לשטח האויב באש, אבל אש בלבד לא תמיד מספיקה להשגת מטרותיה של ישראל ולכן נדרש לפעמים לבצע תמרון רבתי. יתר על כן, הניסיון מלמד שתמרון רבתי בדרך-כלל משיג תוצאות עוצמתיות יותר ומהר יותר מאשר אש בלבד. עם זאת, מחיר התמרון גבוה יותר ולכן נדרש דיון מעמיק מתי לנקוט בו ומתי לא. בכל מקרה, כדי שהדיון יהיה על התועלת ולא על גבולות היכולת, נדרש לבנות ולקיים יכולת כזו.

בין העקרונות יש תמיכה משלימה זה בזה ויש מתחים של התנגשות בין דרישות של עקרונות שונים במועדים שונים. לכן לא ניתן לקבוע חוקים מחייבים לאופן מימושו של כל עקרון תמיד. הפער בין תפיסת הביטחון ובין מימושה דורש דיון כמעט יום-יומי שבמסגרתו נקבעת מדיניות הביטחון הרגעית.

חיוני לשמור על גמישות כדי לאפשר למדיניות הביטחון לממש באופן המיטבי את התפיסה. גמישות זו היא גם מחשבתית (מה רוצים לעשות היום) וגם בבניית יכולות שמצמצמות ככל הניתן את ההגבלות המעשיות על המדינאים (מה אפשר לעשות היום). ברור מאליו שבהינתן מגבלות הכלכלה והחברה בישראל לא ניתן לתת למדינאים את כל היכולת התיאורטיות הקיימות - ישראל היא לא מעצמת-על. אולם, נדרשת מחשבה על מגוון האפשרויות הסביר וכיצד ניתן לייצר קשת רחבה ככל הניתן בעלות סבירה.

הערות

1 המושגים יוסברו בפרק בהמשך, לעת עתה די שנציין שאלה שתי הגישות האסטרטגיות שפותחו להתמודדות עם קשת האיומים שמפעילים אויבי ישראל נגדה: האיום השוטף, שמורכב מרצף התקפות זעירות דרך או בתוך גבולות מדינת ישראל, שמטרתן המשותפת היא התשת אוכלוסיית ישראל כדי לגרום לבריחתה מהארץ, והאיום היסודי שמורכב מהתקפות גדולות שמטרתן כיבוש שטחים ופגיעה רבתי באוכלוסייה ובתשתיות הלאומיות של ישראל.

2 מאז 1920 היו רק חמש שנים בהם לא נהרג אף יהודי בפעולות איבה - 1923, 1928, 1930, 1933 ו-1934. אולם, מספר ההרוגים הוא גם עניין של מזל, ובכל השנים הללו היו יהודים שנפצעו בפעולות איבה.

3 עצימות היא מיזוג של כמות ועוצמה - כמות אירועי הלחימה בפרק-זמן נתון בהתחשב בעוצמת כל אירוע. כלומר, באותה עצימות ייתכנו מספר מקרים רב שכל אחד מהם מצומצם בעוצמת הלחימה (מספר המשתתפים, סוגי הכלים בהם משתמשים, העקשנות בה הם נלחמים וכדומה) או מספר מקרי לחימה מעטים שכל אחד עוצמתי מאוד. זה אינו מדד חשבונאי מדויק, אלא כלי-עזר חשיבתי בלבד. החשיבות של ההבחנה בין עצימויות שונות בדרג האסטרטגי והמדיני מכיוון שכללי-המשחק, מה מצליח ומה לא, מה קובע את התוצאות ומה לא, משתנים בעצימויות שונות. בעצימויות הנמוכות לרוב נגרמים מעט נפגעים ונזק ולכן הגורם הקובע הוא נחישות היריבים, רוח הלחימה ורצונם להלחם. בעצימויות הגבוהות לרוב יש נפגעים רבים ונגרם נזק רב ולכן הגורם הקובע הוא השמדת היכולת להלחם. גם בעצימויות הגבוהות יכול יריב לאבד את רצון הלחימה לפני שהושמד, אבל אובדן הרצון נובע מכך שמגמת ההשמדה ברורה לו - אם ימשיך יושמד לגמרי. מלחמות בעצימות גבוהה דורשות השקעה גדולה מאוד של משאבים לזמן קצר יותר מאשר מלחמות בעצימות נמוכה, שאפשר לנהלן בהשקעה מעטה של משאבים לאורך זמן.

4 אפשר לנהל סכסוכים גם באמצעים אחרים: משא ומתן לפשרה עם או בלי איומים, הטבות או עיצומים כלכליים, מבצעי תודעה גלויים או חשאיים וכן הלאה. ההבחנה בין מלחמה לבין כל שאר האמצעים הוא שבמלחמה משתמשים באלימות. מכאן ההגדרות המפורסמות של קלאוזביץ: *"המלחמה היא הפעלת אלימות לכפות את רצוננו על האויב"* ו-*"המלחמה היא המשך המדיניות בעירוב אמצעים נוספים"* (אפשר להמשיך לנקוט באמצעים הלא אלימים גם תוך כדי המלחמה, היא אמצעי נוסף).

5 בסכסוך אחד יתכן שתתקיימנה כמה מלחמות נפרדות.

6 'תורת הביטחון' היא רשימת הכללים מה כדאי או לא כדאי לעשות בניהול ביטחון לאומי וכיצד נהוג לעשות זאת. תורת הביטחון היא כללית, תפיסת

הביטחון מתרגמת את כללי התורה להקשר של הנסיבות ומדיניות הביטחון מיישמת את התפיסה לכל מקרה פרטי שמתרחש בפועל. באופן דומה, כמו שתורת הקרב הוא רשימת הכללים מה כדאי או לא כדאי לעשות בניהול קרבות בכלל וכיצד נהוג לעשות זאת; תפיסה מבצעית מתרגמת את התורה להקשר מבצעי מסוים (כיצד צריך להלחם בהנתן אויב מסוים בזירה מסוימת עבור מטרה מסוימת) ותוכנית מבצע מחברת את התפיסה לכוחות המשתתפים בפועל בלחימה בשטח המסוים ולשאר הנסיבות המשפיעות באופן ייחודי לקרב שמתנהל כעת במקום מסוים.

7 הישגים נאים ברמה הטקטית (אם כי נגד אויב חלש יחסית) אבל לא מספקים מדינית: אחרי כמעט שנה של לחימה עדיין לא ניתן להחזיר את תושבי גבול הצפון לבתיהם וגם בגבול עזה קשה לשכנע את התושבים לחזור כיוון שמעת לעת חמאס מצליח לשגר רקטות לעבר יישוביהם; חמאס וארגוני הטרור האחרים בעזה ספגו מפלה קשה מאוד, אבל עדיין לא כזו שמאפשרת לישראל לעצור את המבצעים בעזה מבלי שחמאס יוכל לשוב לתפוס את השלטון.

8 למשל: העקרון שיש להעדיף ייזום מלחמה באמצעות מכה מקדימה מול העקרון שיש לשמר תמיכה מדינית וצבאית של מעצמה זרה. ההתלבטות בין שני עקרונות אלה הביאה את ישראל להמתין לאישור אמריקני לפני שפתחה במלחמת ששת הימים (בין ההיסטוריונים יש ויכוח האם ניתן אישור או ששליח ישראל לארצות-הברית הבין לא נכון את המסר האמריקני) ואת החלטת ממשלת ישראל לא לייזום מכה מקדימה במלחמת יום הכיפורים עקב התנגדותה של ארצות-הברית.

9 קצב היישום חשוב לא פחות מהתוצאה הסופית - הגעה לתוצאה הסופית הדרושה בטווח זמן שהוא מאד ארוך מנוגדת לצרכי היסוד של מדינת ישראל.

10 ירדן אמנם השתתפה במלחמת ההתשה ובמלחמת יום הכיפורים, אבל הייתה זו השתתפות בדוחק ובאי-רצון בולט של השלטון הירדני שנאלץ לאזן בין אי-רצונו להלחם שוב בישראל ובין הצורך שלו לנקוט בפעולות מסוימות שתשמרנה את מעמדה של ירדן בעולם הערבי. לכן, למשל, בעוד שירדן שלחה כוח משלוח מצומצם מאוד לסוריה כדי לסייע לה במלחמת יום הכיפורים, עיקר הצבא הירדני ישב באפס מעשה בגבול עם ישראל וגשרי הירדן הושארו פתוחים להמשך המסחר בין התושבים הערביים ביהודה ובשומרון ובין ממלכת ירדן.

11 על אף העוינות המופגנת, בניית כוח רב-עוצמה ותמיכה במגוון פעולות מצד אחרים נגד ישראל, מ-1974 עד 2011 הקפיד המשטר הסורי שגבול סוריה יהיה הגבול השקט ביותר של ישראל אי-פעם, שקט אפילו יותר מאשר גבולות השלום עם מצרים ועם ירדן.

12 בשנים 1989 - 1991 עסק צבא עיראק, שבאותה עת היה הצבא הגדול

ביותר במזרח-התיכון, בהכנת מלחמה נגד ישראל באמצעות איסוף מודיעין שטח וכוחות - כולל סיוורים של מפקדים בכירים בגבול ישראל-ירדן, הכנת מצבורים בירדן ואימונים בשטחים המדמים את שטחה של ישראל.

13 ההדגשה שלי - ע"ה.

14 ספר פרי עטו של הגנרל הבריטי בדימוס רופרט סמית, **התועלת שבכוח**, תורגם לעברית והוגדר **קריאה חובה לכל קציני צה"ל מיד לאחר פרסומו ב-2013 ושוב ב-2021**. המשפט הראשון בספר זה הוא: **"מלחמות אינן קיימות עוד. עימותים, סכסוכים וקרבות מתחוללים ללא ספק בכל רחבי העולם... עם זאת, מלחמה כמושג התודעתי... כקרב בשדה המערכה... מלחמה כאירוע מסיבי ביחסים בין-לאומיים, מלחמה כזו אינה קיימת עוד"**. (ההדגשה שלי - ע"ה).

15 למשל, הטענה שאין יותר מלחמות הייתה מנוגדת לחלוטין למציאות בעולם שלמעט מספר שנים בשלהי שנות התשעים וראשית שנות האלפיים, התנהלו בכל שנה כארבעים עד 45 מלחמות בעצימויות שונות, כולל מספר מלחמות בעצימות גבוהה. רק פרוץ מלחמת אוקראינה ב-2022 התחילה להחדיר להכרה שהמציאות שונה מההגות, אבל מעט מדי ומאוחר מדי. זאת, למרות שהיא הייתה המלחמה ה-11 מסוג זה ב-25 השנים האחרונות וכי היו לפחות כמספר הזה, אם לא יותר, מלחמות בעצימות בינונית. המציאות הייתה שבאירופה התנהלו מעט מלחמות, כולן במזרח אירופה (מלחמות התפרקות ברית-המועצות ומלחמות התפרקות יוגוסלביה) - אבל ישראל אינה שוכנת באירופה. רוב המלחמות התנהלו ומתנהלות באפריקה ובאסיה.

16 מגמה זו לא הייתה צריכה להפגיע את מערכת הביטחון הישראלית - זאת המגמה הקבועה כמעט בכל ארגון לא-מדינתי שמאפייניו דומים לאלה של אש"ף, חזבאללה ושל חמאס. גם ארגון המדינה האיסלאמית (דאע"ש) עבר תהליך דומה. מנהיג המהפכה הקומוניסטית בסין, מאו דזה דונג, שחקר את מקרי העבר כדי לפתח את המהפכה אותה הוא הנהיג, סיכם את התהליך באחד מחיבוריו. לדברי מאו, כל ארגון מסוג זה עובר שלושה שלבים יסודיים - תחילתו בקבוצה קטנה של אנשים שעוסקים בחתרנות ובטרור (לוחמה בלתי סדורה) כדי לפרסם את קיומם ולהפיץ את בשורתם; בשלב השני, אחרי שצברו תומכים וגדלו בכוחם הם נדרשים להגן על התומכים והמחנות שלהם מול באמצעות התקפות סדורות של צבא הממשלה שבא להשמידם, אולם עדיין אינם מסוגלים לכבוש שטחים בהתקפות סדורות; בשלב השלישי, אחרי שהמשיכו לצבור תומכים, כוח ומיומנות, הם כבר מסוגלים לתקוף באופן סדור כדי לכבוש שטחים מידי צבא האויב. אם הארגון מובס בשלב מסוים אבל אינו נכחד, הוא יורד חזרה לשלב הקודם וממשיך בדרך. כך שבפועל ארגון יכול לעלות ולרדת בשלבים כמה פעמים עד לניצחונו הסופי או השמדתו הסופית. ארגוני המחותרת היהודיים עברו תהליך דומה עד להקמת מדינת ישראל והפיכתם לצה"ל. גם מרד המכבים אי-אז לפני כמעט 2,200 שנים עבר תהליך דומה.

17 בתיאוריה, אם יש לישראל נשק גרעיני היא מסוגלת להשמיד מדינות שלמות. אולם, אפילו אם קיים נשק כזה בידי ישראל, הרי שמסיבות תרבותיות ומדיניות הפעלתו תתרחש רק כאשר כלו כל הקיצין וכל שאר האמצעים כשלו. או, כפי שניסח זאת חוקר שטען שיש בידי ישראל נשק גרעיני - ההפעלה תהיה רק במצב של "ברירת שמשון", כלומר, "תמות נפשי עם פלישתים". אי-לכך, אפילו אם הנשק הזה קיים הוא לא מהווה מענה לכל איום שהוא פחות מכיליונה הסופי של מדינת ישראל ולכן אפשר להתעלם ממנו בדיון הנוכחי.

18 לגישה זו יש תקדימים במסורת המוסלמית עד מוחמד עצמו.

19 רעיון החשיבות של הרווחה הכלכלית כאמצעי בכפיית מטרות מדיניות הוא רעיון מקובל מאוד בתרבות המערבית של העשורים האחרונים, אולם אין לו בסיס היסטורי מוצק. רק במתי-מעט מהמקרים בהם הוטלו עיצומים כלכליים על יריב הם לבדם הספיקו כדי למנוע ממנו לפעול. אותם מקרים הם ברובם כאשר הסכסוך עצמו נבע מעניינים כלכליים - אין כמעט דוגמה שבה עיצומים כלכליים או מתן רווחה כלכלית ואיום לבטל אותה מנעו מלחמה כאשר סיבותיה היו לא-כלכליות במהותן.

20 מבצע חורף חם, מבצע עופרת יצוקה, מבצע עמוד ענן, מבצע צוק איתן.

21 אם כי חשוב לזכור שלחמאס היה עניין בכך שישראל תתקוף ותחליש את הג'האד האסלאמי הפלסטיני, משום שזה היה הארגון היחיד שיכול היה אולי לאיים על שלטון חמאס בעזה.

22 בדיעבד, כאשר כולם יודעים שפרצה מלחמה, קל מאוד לנפות את המידע שהיה לפני מלחמת יום הכיפורים ולהוכיח שידענו הכל אלמלא היינו מסונוורים מיהירות. בפועל, בניסויים שנערכו עם מידע כזה מול קהלים שלא ידעו שמדובר במידע על מלחמת יום הכיפורים, הרוב הגיעו לאותה מסקנה - לא תהיה מלחמה. ההבחנה בין הידיעות החשובות ובין הידיעות המטעות היא הרבה יותר קשה מאשר נדמה. טעויות דומות התרחשו אין-ספור פעמים בכל שירותי המודיעין בעולם הגם שרק כמה מהמקרים המפורסמים ידועים: המתקפה המפתיעה של הגרמנים על ברית-המועצות בקיץ 1941 והמתקפה המפתיעה של היפנים על ארצות-הברית בשלהי 1941 הן דוגמאות שנחקרו לפרטי-פרטים והמסקנות המקצועיות באשר לסיבות שהסובייטים והאמריקנים הופתעו דומות לאלה של מלחמת יום הכיפורים - לא העדר מידע, אלא קושי לנפות את המוץ מהתבן בתוך הררי המידע. מספר דוגמאות מפורסמות נוספות, הגם שהמחקר עליהם דל יותר: מתקפת הטט הקומוניסטית בדרום-ויאטנם בתחילת 1968, המתקפה העיראקית על איראן בקיץ 1980, המתקפה העיראקית על כווית בקיץ 1990, המתקפה של אל-קאעדה על ארצות-הברית בסתיו 2001, המתקפה הרוסית על גיאורגיה בקיץ 2008 ועוד.

23 לפי נתוני שירות הביטחון הכללי במהלך השנים 2016 עד 2020 התרחשה ירידה הדרגתית במספר הפיגועים בכל שנה מכ-1,535 ב-2016 לכ-1,320 ב-2020. בשנת 2021 גדל מספר הפיגועים לכ-2,135, ב-2022 לכ-2,615 ובשנת 2023 לכ-2,370 בתשעה החודשים שלפני ה-7 באוקטובר - כלומר, אם הייתה נשמרת המגמה, עד סוף שנת 2023 היו מתבצעים יותר מ-3,000 פיגועים.

24 יצוין שמעולם לא נכתב מסמך מפורש המציג את השילוש הזה. הוא התפתח כתורה שבעל-פה סביב יישום המשמעויות של המציאות הביטחונית ותפיסת הביטחון בכללותה.

25 המצב לא היה שחור או לבן; היו ביצורים אבל לא מספקים כיוון שנבנו כולם למול תרחיש של פשיטה של חוליות ולא מול תרחיש של התקפה של פלוגות.

26 עצם היותן 'כיתות' כוננות שכללו מספר מצומצם של לוחמים במקום גיוס כללי (וההכנות המתאימות לכך) של כל מי שכשיר ביישוב כפי שהיה בעבר כשיישובים הוכנו להוות כוח הגנה-מרחבית.

27 מערך החזקה אינו בהכרח ביצורים ומכשולים בשטח, הוא יכול להיות רק כוחות מוכנים להפעלה בהגנה חפוזת לפי הצורך. ראו למשל את עקרונות שיטת ההגנה הניידת.

28 המושג יחידות מרחביות עדיין קיים, אבל הן שונות במהות, בהרכב ובאופן בו הן מאורגנות ומופעלות מאשר היה אז ולכן אינן תואמות לצורך שנתגלה מחדש.

29 אחת הבעיות באופן שנבנה מחנה מפקדת אוגדת עזה היה בכיוון ההפוך - בנו מחנה צבאי שנראה כמו יישוב אזרחי, פרוס על מרחב גדול שלא ניתן להגן על ההיקף שלו, עם מבנים מרובי-חלונות שאינם עמידים נגד ירי.

30 וגם אז חשוב לזכור שאין "קץ להיסטוריה" ויכול להיות שבעוד שנים רבות, דור או שניים או יותר, עלול האויב שוב לחזור ולנסות את מזלו נגד ישראל באמצעות מלחמה. הניסיון ההיסטורי ברחבי העולם מעיד על התרחשותם של לא מעט מקרים כאלה.

31 <https://www.kan.org.il/content/kan-news/defense/569728/>

32 <https://ch10.co.il/news/858053/>

33 יש מעט יחידות שהתאמנו הרבה, יש הרבה יחידות שהתאמנו מעט; גם מאפייני האימונים דוללו בהיבטי הקצאות זמן, תחמושת, דלק וחלקי-חילוף כך שהמתארים המתורגלים לא כללו את כל המתארים הדרושים. החמרה של הוראות בטיחות חסכו נפגעים באימונים, אבל גרמו למקצועיות נמוכה בהפעלת אמצעים מסוימים והובילו לנפגעים רבים במלחמה מתפעול לא נכון של אמצעים או לאי-

הקצאה ושימוש באמצעים מסוימים עקב אי-ידיעת השימוש בהם (במיוחד בכל הקשור לאמצעי חבלה, אבל לא רק הם).

34 לשם המחשה קיצונית - אין הבדל בין שיטות של ירי רובה בצורות הלוחמה השונות, אבל הפעלת כוח פלוגתי ועוד יותר מכך גדודי, חטיבתי ואוגדתי, דורשת תצורות פעולה שונות עקב מימדי הזמן, המרחב, עצימות הלחימה וריכוז הכוחות השונים מאוד. כפי שהובהר כבר במלחמת לבנון השנייה - מפקדי חטיבות ואוגדות והמטות שלהם, שלא חוו באימונים הפעלה של כוחות מלאים בשטח (להבדיל מתרגילי מפקדה ותרגילים שלדיים בלבד), על כל המורכבות הקשורה בכך, מתקשים לעשות זאת במציאות המלחמה.

35 אמנם היקף האימונים הוגדל ביחס לתקופה שלפני 2006, אבל הגידול הזה עדיין רחוק מלהשלים את הפער בכמות ובאיכות ההכשרות והאימונים לעומת העבר הרחוק יותר.

36 למעשה, כבר במלחמת אוקראינה הומחש שהאמונה הזו שגויה וכי מגזימים בהשפעות האמצעים החדשים, אבל תגובת צה"ל להמחשה זו הייתה איטית - חלקית בגלל הקושי לשכנע שאלה פני הדברים וחלקית מפני שבניין כוח הוא תהליך מסורבל וממושך וקשה לשנותו בזריזות גם אם מגיעים למסקנה שהוא, או לפחות חלקו, שגוי.

37 אמנם באופן רשמי מספר הפליטים מצומצם יותר (בהתאם לגודל האוכלוסייה שחיה בישובים שצה"ל החליט שיש לפנותם), אבל בפועל גם בישובים שצה"ל בחר שלא לפנות בחרו תושבים רבים להתפנות עקב אובדן הביטחון ביכולת של צה"ל להגן עליהם. מתוצאות הלחימה עד כה נראה שלפחות בחלק מהמקרים ההתפנות העצמית המורחבת הזו הייתה מוצדקת.

38 ביחס לשינוי בעוצמה שצה"ל מפעיל נגד חזבאללה החל מאמצע ספטמבר 2024 עדיין מוקדם לקבוע מה התוצאה שתושג. הלחימה אינה חד-צדדית, אבל היא בהחלט מציגה עליונות של עוצמה ישראלית - האם העליונות הזאת מספיקה לא ניתן לקבוע חד-משמעית במועד כתיבת המסמך הנוכחי.

39 מאז דזה דונג, למשל, קבע שהמלחמה הממושכת היא עקרון יסוד של מהפכנים כיוון שהם חלשים מדי מכדי להתנגש חזיתית בצבא הממשלה ולכן נדרשים לנקוט באסטרטגיה של התשה הדרגתית עד אשר יוכלו לממש את מטרותיהם. מעצמות המתקשות להביס במהירות אויב חלש מהם בוחרות לעיתים להאריך בכוונה את משך המלחמה משום שהן יודעות שבמלחמה ממושכת יש להם יתרון עקב משאביהן העדיפים.

40 התנאי הוא כמובן ששני היריבים מחזיקים באמצעים החדשים - אם יש אותם רק לצד אחד, אז הוא זוכה ליתרון גם אם יגן וגם אם יתקוף.

- 41 למשל, המערכה בין האימפריה האוסטרית ובין סרביה נמשכה כשנה וארבעה חודשים למרות הפער העצום ביניהן לטובת אוסטריה.
- 42 מכשירי קשר אלחוטי היו גדולים מדי מכדי לשאתם עם הכוח המסתער ומשאיות היו עדיין חלשות מדי ושבירות מדי ולא יכלו לנסוע דרך השטח בשדה-הקרב. פיתוח הטנקים לא הועיל כיוון שעד סוף המלחמה הם עדיין היו שבירים מדי, התקלקלו בקצב גבוה וטווח הנסיעה שלהם היה קצר מאוד, ובהעדר משאיות מתאימות, גם כשלא התקלקלו אי-אפשר היה לספק להם דלק כדי שימשיכו להתקדם, והם נדרשו לחזור לעורף כדי לתדלק.
- 43 במחקר שנערך על מלחמת וייאטנם הוברר שמתוך כשני מיליון פעולות שיזמו כוחות אמריקניים רק ב-1% נוצר מגע עם האויב הקומוניסטי. יתר על כן, 75% מההתקלויות הללו היו ביוזמת הקומוניסטים, אשר קבעו לא רק האם יתרחש קרב, אלא היכן וכמה זמן הוא ימשך.
- 44 בשיא פונו בהחלטת מערכת הביטחון או התפנו בהחלטת עצמם בערך 250,000 אזרחים ישראלים. בעת כתיבת מסמך זה, ספטמבר 2024, רובם טרם חזרו לבתיהם.
- 45 בניגוד למיתוסים המקובלים לאחר מלחמת יום הכיפורים יושמו לא מעט לקחים, אם כי לאו דווקא כל אלה שצריך היה להפיק וליישם, ולא דווקא הנכונים או אלה שהמבקרים השונים טענו שצריך.
- 46 שש אוגדות במלחמת יום הכיפורים היו רשמיות ואחת מפקדה מאולתרת שקיבלה חטיבות תחת פיקודה. מתוך 14 האוגדות ב-1978 שלוש אוגדות היו סדירות (לעומת אחת ב-1973) והיתר מילואים. גם זרועות האוויר והים הוכפלו יותר מפי שניים בכמות היחידות והאמצעים.
- 47 לפי פרסומים בתקשורת - חיל השריון קוצץ לכדי שליש משיא עוצמתו וחיל התותחים לפחות מחצי.
- 48 חלק ממענק זה, כ-1.9 מיליארד דולרים הוא חלק מהסכם השלום עם מצרים, פיצוי אמריקני על הסכמת ישראל לוותר על חצי-האי סיני ולאפשר לארצות-הברית להעניק למצרים סיוע צבאי בהיקף קבוע של כ-1.3 מיליארד דולרים בשנה כדי למשוך אותה מהמחנה הסובייטי למחנה האמריקני.
- 49 בכוונה אינני נכנס לדיון הפוליטי על החלת חובת השירות גם על מגזרים שאינם חייבים היום לשרת כגון החרדים. זהו דיון נפרד ואם ייפתר באופן שגם הם ישרתו הרי שהנתונים הללו רק ישתפרו. עם זאת, מבחינה מספרית גרידא, גם בלעדיהם היו וישנם בעשר השנים האחרונות ובעשור הנוכחי בישראל די כוח-אדם בר שירות להשלים את החסר.

50 חלוקת אנשי הקבע בין הזרועות והחילות והתפקידים השונים והגדרת הדרגה המתאימה לטפל בסוגיות שונות - כמה אלופים, תתי-אלופים, אלופי-משנה, סגני-אלופים וכו' צריך? כמה תפקידים אפשר לתקנן לדרגה זוטרה יותר (ובהכרח זולה יותר במשכורת שלה)?

51 הכוונה אינה שהם היו מאורגנים בתצורה זו, אלא שכמות הלוחמים שלהם שווה לכמות הלוחמים המקובלת באוגדות רגלים במתכונת המקובלת באוגדות של נאט"ו או של ברית-המועצות לשעבר. ברוב הצבאות אוגדת רגלים מונה סדר-גודל של כ-7,000 חיילים לוחמים וכ-7,000 עד 10,000 חיילים תומכי-לחימה ומנהלה. צבאות חמאס וחזבאללה ממעיטים בתומכי-לחימה ובחיילי מנהלה (רוב כוחותיהם ממוקדי מרחב נתון והגנתיים כך שהם נדרשים לפחות מנהלות כדי לקיימם - כך, למשל, שלוש המסגרות הפיקודיות של חזבאללה בדרום לבנון מקבילות לאוגדות-מרחביות, אבל, כנראה מכילות יותר כוח-אדם לוחם מאשר אוגדות רגלים בצבאות המערביים האופייניים) ולכן ההשוואה כאן היא רק ביחס למספר הלוחמים.

52 קיימת אי-הסכמה במקורות לגבי גודלו של חזבאללה - המספר המקובל שהתפרסם בתקשורת הישראלית הוא כ-45,000, אולם יש מקורות מחוץ לישראל שטוענים לכ-60,000 בגיוס מלא ונצראללה טען בנאום שהוא מסוגל לגייס עד 100,000.

53 לפי הערכת שירותי המודיעין האמריקניים, סין תשלים את ההכנות שלה במהלך שנת 2027 ומאותו רגע ואילך מנהיגי סין יוכלו להחליט על מתקפה כזו מתי שירצו.

54 המסמך הנוכחי הוא בלמ"ס, לכן לא אציג את הנתונים המספריים.

55 לשם המחשה - במחקר שנערך לגבי הביצועים של מפעילי כטמ"מים ורחפנים בצבא אוקראינה בלט הפער בין חוליות מסוימות אשר הגיעו להישגים בולטים מאוד ובין חוליות אחרות שביצועיהן היו בינוניים ואף גרועים. שני הגורמים העיקריים התבררו ככישורים אישיים מולדים ומשך ההכשרות וצבירת הניסיון המעשי.

56 לדעת הכותב גישה זו שגויה ולא ישימה בפועל - היא לכל היותר **תוספת ליכולות הוותיקות** ואינה יכולה להחליף אותן. אולם, כאמור זהו דיון נפרד.

57 מהמלחמה באוקראינה עולה שדווקא הכלים הפשוטים והזולים, שמופצים בכמות רבה ליחידות בקו המגע, מועילים יותר מאשר הכלים המתוחכמים, הגדולים והיקרים, שמופעלים על-ידי יחידות ייעודיות. יש ערך לשני הסוגים ולכן אם אפשר לרכוש גם וגם - זה רצוי. אבל בהנתן צורך לבחור, דווקא הכלים הפשוטים והזולים (שאפשר להתייחס אליהם כאל תחמושת מתכלה - ולדאוג להספקה סדירה של חדשים במקום אלה שאבדו) תרמו יותר מאשר הכלים המתוחכמים והיקרים.

58 מהלכים כאלה כבר מבוצעים במלחמה באוקראינה.

Recent BESA Center Publications

Mideast Security and Policy Studies

- No. 180 The Israel-UAE Peace: A Preliminary Assessment, *Editor: Efraim Karsh*, September 2020
- No. 181 The American Public and Israel in the Twenty-First Century, *Eytan Gilboa*, October 2020
- No. 182 Iran Behind the Scenes During the Second Israel-Lebanon War, *Raphael Ofek and Pesach Malovany*, November 2020 (English and Hebrew)
- No. 183 The Pentagon's UAP Task Force, *Franc Milburn*, November 2020
- No. 184 The Second Nagorno-Karabakh War: A Milestone in Military Affairs, *Uzi Rubin*, December 2020 (English and Hebrew)
- No. 185 Iran's Killing Machine: Political Assassinations by the Islamic Republic, *Ardavan Khoshnood*, December 2020
- No. 186 The Battle for the Soul of Islam, *James M. Dorsey*, January 2021
- No. 187 The Caspian Sea as Battleground, *James M. Dorsey*, February 2021
- No. 188 The Abraham Accords: Contrasting Reflections, *Shmuel Trigano*, March 2021
- No. 189 American Development of UAP Technology: A Fait Accompli?, *Franc Milburn*, March 2021
- No. 190 Should Israel Cooperate with the ICC? *Anne Herzberg*, March 2021
- No. 191 The Logic Behind the JCPOA—Then and Now, *Oded Brosh*, May 2021 (English and Hebrew)
- No. 192 Middle East Futures: Defiance and Dissent, *James M. Dorsey*, June 2021
- No. 193 ASMLA: An Empirical Exploration of an Ethno-Nationalist Terrorist Organization, *Arvin Khoshnood*, June 2021
- No. 194 The Laundromat: Hezbollah's Money-Laundering and Drug-Trafficking Networks in Latin America, *Emanuele Ottolenghi*, July 2021
- No. 195 The 2021 Gaza War: The Air Campaign, *Ehud Eilam*, July 2021 (Hebrew only)
- No. 196 The Radicalized Israeli Arabs, *Efraim Karsh*, August 2021
- No. 197 A New Palestinian Authority NGO Decree Might Halt US Aid to the West Bank and Gaza, *Dore Feith*, August 2021
- No. 198 Iran's Nuclear Program: Where Is It Going? *Raphael Ofek*, September 2021
- No. 199 The Nagorno-Karabakh Conflict: Roots and Consequences, *Galit Truman Zinman*, September 2021
- No. 200 Russia's War Against Ukraine - Impacts on Israeli Nuclear Doctrine and Strategy, *Louis René Beres*, April 2023
- No. 201 The War in Ukraine: 16 Perspectives, 9 Key Insights, *Eado Hecht, Shai Shabtai (Eds.)*, August 2023
- No. 202 The Oslo Disaster 30 Years On, *Efraim Karsh*, September 2023
- No. 203 National Cyber Strategy: Issues for Discussion, *Shai Shabtai*, January 2024
- No. 204 The War of October 7 – and the One to Follow, *Eran Ortal*, February 2024
- No. 205 Israel Needs a Sustainable Strategy, *Eran Ortal*, April 2024
- No. 206 War With Iran: Israel's Legal Obligation to Prevent Iranian Nuclear Weapons, *Louis René Beres*, June 2024
- No. 207 Could Israel's Nuclear Deterrent Support "Escalation Dominance" Against Iran?, *Louis René Beres*, September 2024
- No. 208 Israel's National Security Concept: Insights from the 'Iron Swords' War, September 2024